

SOCIALNA ZBORNICA
SLOVENIJE

PRIROČNIK ZA PODPORO STROKOVNJAKOM ZA DELO Z OTROKI IN MLADOSTNIKI BEGUNCI IN MIGRANTI TER OTROKI IN MLADOSTNIKI BREZ SPREMSTVA

Izdaja: Socialna zbornica Slovenije, Ukmarjeva ulica 2, 1000 Ljubljana

Odgovorna oseba: Vilko Kolbl, mag.

Lektoriranje: mag. Nataša Koražija, prof. slov.

Oblikovanje in grafična priprava: Aleš Kegelj

Tisk: Flaksy, d. o. o., Medvode

Naklada: 100 izvodov

E-pošta: info@szslo.si

Tel. št.: 01 292 73 10

Faks: 01 292 73 11

Spletna stran: <http://www.szslo.si>

Priročnik za podporo strokovnjakom za delo z otroki in mladostniki begunci in migranti ter otroki in mladostniki brez spremstva

Enkratna izdaja

ISSN 1408-9483

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost spada strokovni bilten Socialni izziv med izdelke, za katere se DDV obračunava po stopnji 8,5 %.

Prispevki avtoric in avtorjev ter vsebine priročnika za podporo strokovnjakom za delo z otroki in mladostniki begunci in migranti ter otroki in mladostniki brez spremstva ne odražajo nujno stališč ali mnenja UNICEF-a.

Izdajo priročnika podpira UNICEF Refugee and Migrant Response Slovenia.
Odgovorna oseba: Berina Arslanagić - Ibišević, UNICEF Refugee and Migrant Response Country Coordinator.

KAZALO

UVODNIK	6
Franci Jazbec, Društvo Odnos, Migracije ljudi in vključevanje v skupnost – podpora in pomoč otrokom in mladoletnikom brez spremstva	9
Alja Skele, UNICEF, Begunec? Migrant? Najprej otrok – otroci na begu pred nasiljem, zlorabo in izkoriščanjem	17
Katarina Bervar Sternard, Pravno-informacijski center, Pravne poti do mednarodne zaščite	23
Marina Uzelac, Slovenska filantropija, Načela dobre prakse pri delu z otroki brez spremstva	29
Jana Krivec, Fakulteta za uporabne družbene študije, Smernice psihosocialne obravnave za delo z otroki in mladoletniki begunci in migranti ter otroki in mladoletniki brez spremstva	33
Maja Planinc, UNICEF, Psihološka travma in psihosocialna pomoč	45
Anica Mikuš Kos, otroška psihiatrinja, predsednica Slovenske filantropije, Psihosocialna pomoč otrokom in mladoletnikom beguncem in migrantom	53
Špela Humljan Urh, Caritas München, Nemčija, Kulturno kompetentno socialno delo	62
Maja Lamberger Khatib, raziskovalka, Filozofska fakulteta, Interpretacija kulturnih praks v migrantskih skupnostih	69
Marijanca Ajša Vižintin, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije, Življenjske zgodbe otrok beguncev in mladoletnikov brez spremstva v književnih besedilih	73
Vanja Metelko, kulturologinja, Dijaški dom Postojna, Predstavitev pilotnega projekta »Mladoletniki brez spremstva v Dijaškem domu Postojna«	78
Franka Bertoneclj, EGOFORMA, poslovno in psihološko svetovanje, s. p., Kako poskrbeti zase? Preprečevanje izgorelosti in skrbi za lastno psihično odpornost pri delu z otroki in mladoletniki begunci in migranti ter otroki in mladoletniki brez spremstva	86
LITERATURA	93

KAZALO SLIK

Slika 1: Utrinek z usposabljanja	6
Slika 2: Utrinek z usposabljanja	8
Slika 3: Prošnja za dodelitev azila	18
Slika 4: Deklica Samah v šoli v Mosulu	22
Slika 5: Risba otroka begunca	35
Slika 6: Prikaz pozicije rok pri vaji za umirjanje	39
Slika 7: Neverbalni znak z različnimi pomeni v različnih kulturah	44
Slika 8: Stopenjska piramida psihosocialne pomoči	57
Slika 9: Model kulturne kompetentnosti	62
Slika 10: Kulturna piramida	64
Slika 11: Reel Bad Arabs	70
Slika 12: Delovni obisk vodstva MNZ v Dijaškem domu Postojna	78
Slika 13: Izlet v Križno jamo	81
Slika 14: Notranjski muzej Postojna, delavnica 'Kaj imata skupnega papir in slonji kakec'	81
Slika 15: Pustna povorka v Ilirski Bistrici	81
Slika 16: Pokalna tekma v karateju v Luciji	83
Slika 17: Nogometna klubska tekma Postojna	83
Slika 18: Piknik v Litiji	83
Slika 19: Druženje na prostem	83
Slika 20: Delavnica 'Delujmo skupaj za svet miru' v tednu globalnega učenja	84
Slika 21: Območja vpliva in udeleženi	90

UVODNIK

**Vilko Kolbl, mag., generalni sekretar Socialne zbornice Slovenije,
Petra Jalšovec, mag. soc. del., projektna koordinatorica**

Priročnik za podporo strokovnjakom za delo z otroki in mladostniki begunci in migranti ter otroki in mladostniki brez spremstva je nastal kot podpora usposabljanju za delo z otroki in mladostniki begunci in migranti ter otroki in mladostniki brez spremstva (v nadaljevanju: OMBM) v sklopu projekta »*Krepitev sistema socialnega varstva na področju varstva otrok in mladostnikov beguncev in migrantov ter otrok in mladostnikov brez spremstva*«. Nastal je v partnerskem sodelovanju z *UNICEF Refugee and Migrant response Slovenia*, ki je v Sloveniji prisoten od decembra 2015, ko je Vlada Republike Slovenije zaprosila za tehnično pomoč in podporo pri naslavljanju humanitarnih potreb ter zagotavljanju varstva in zaščite otrok beguncev in migrantov.

UNICEF Refugee and Migrant Response zagotavlja podporo Vladi Republike Slovenije s kombiniranim pristopom, usmerjenim k izvajanju storitev, ter s krepitvijo sistema varstva in zaščite otrok.

Glavni namen programa usposabljanja je bil spodbuditi usvajanje dodatnih strokovnih znanj ter razvoj dodatnih strokovnih veščin in kompetenc usposobljenosti strokovnih delavcev, sodelavcev in vseh, ki delajo na področju zagotavljanja socialne varnosti migrantov in beguncev. Cilj programa je bil omogočiti čim boljši odziv in storitve. Poseben poudarek je bil namenjen prepoznavanju ključnih strokovnih kompetenc za delo z OMBM in spodbujanju kakovostnega vključevanja teh otrok v socialno okolje.

Ciljna skupina projekta so bili strokovnjaki, ki izvajajo različne aktivnosti in imajo različna pooblastila (npr. zakoniti zastopniki in skrbniki, vzgojitelji in drugi pedagoški delavci, prostovoljci in mladinski delavci, tolmači in kulturni mediatorji, delavci s področja vzgoje in izobraževanja, zdravstva, pravosodja ter javne uprave), in strokovni delavci po 69. členu Zakona o socialnem varstvu, ki menijo, da jim bodo vsebine pri strokovnem delu v pomoč in da jim bodo omogočale bolj kompetentno vsakdanje delo z OMBM.

Slika 1: Utrinek z usposabljanja

Program je potekal v treh sklopih:

1. SKLOP: Oris zakonodaje in pristopov na področju dela z OMBM

V okviru tega sklopa so bile predstavljene naslednje vsebine:

- kritična analiza vzrokov in posledic migracij ter izzivov vključevanja OMBM v slovenski prostor;
- predstavitev položaja, pravic, izzivov, ovir in priložnosti, s katerimi se srečujejo OMBM v Sloveniji;
- nevarnosti in ogrožajoče situacije OMBM;
- pomen skupnostnega pristopa, meddisciplinarnega in medinstitucionalnega sodelovanja in povezovanja za razvoj vključujočega okolja in družbe;
- predstavitev ključnih pojmov, povezanih z mednarodno zaščito, obsegom in vrsto pravic, povezanih z različnimi statusi tujcev v Republiki Sloveniji;
- načela dobre prakse in strokovne smernice za delo z OMBM s poudarkom na otrocih brez spremstva.

Vsebine so bile podkrepljene tudi z izkustveno delavnico.

2. SKLOP: Psihosocialna podpora in pomoč

V okviru tega sklopa so bile predstavljene naslednje vsebine:

- osnovne smernice za delo z ljudmi iz različnih kulturnih okolij;
- različne raziskave, priročniki in poročila s področja psihosocialne obravnave OMBM;
- negativne posledice izpostavljenosti konfliktom in spopadom na vojnih območjih ter izkušenj z migracijskih poti na psihofizično zdravje OMBM in vloga držav gostiteljic pri okrevanju otrok;
- dejavniki, ki zagotavljajo celostni psihosocialni razvoj OMBM;
- naslavljanje psihičnih travm in posttravmatskih stresnih motenj, ki so jim izpostavljeni OMBM;
- preprečevanje izgorelosti in skrb za lastno psihično odpornost.

Vsebine so bile podkrepljene tudi z izkustveno delavnico, ki je vključevala primere strokovne psihosocialne obravnave in primere igre vlog.

3. SKLOP: Kulturno kompetentno delo in predstavitev dobrih praks

V okviru tega sklopa so bile predstavljene naslednje vsebine:

- pomen kulturne kompetentnosti in etnične občutljivosti pri delu z najranljivejšimi skupinami otrok;
- etnično občutljivo komuniciranje in kulturno zagovorništvo OMBM;
- poznavanja načinov življenja in kulturne raznolikosti ter procesov vsakdanjega življenja;
- kulturna občutljivost;
- transnacionalni procesi in kulturna raznolikost;
- predstavitev dobrih praks vključevanja v lokalno okolje.

Usposabljanje smo v sklopu projekta izvedli v majskem in junijskem roku (sliki 1 in 2).

Slika 2: Utrinek z usposabljanja

Migracije ljudi in vključevanje v skupnost - podpora in pomoč otrokom in mladoletnikom brez spremstva

Dr. Franci Jazbec, Društvo Odnos

Uvod

Migranti in begunci so ljudje z različnimi življenjskimi zgodbami, izkušnjami, dostojanstvom. Niso homogena skupina. Prihajajo iz različnih držav, kulturnih in jezikovnih okolij. Število migrantov in beguncev v svetu se v zadnjih letih povečuje. Po novjših podatkih UNHCR in IOM je v sodobnem svetu približno 250 milijonov migrantov, od tega več kot 60 milijonov beguncev. Med migranti in begunci je veliko otrok in mladoletnikov. Nekateri potujejo v spremstvu staršev ali odraslih sorodnikov. Mnogi otroci so ločeni od staršev. Posebej ranljiva skupina so mladoletniki brez spremstva. Izkusili so vojne grozote, nasilje, izgube, travmatična doživetja v svojih državah in na poti, begu. Vsi mladoletniki potrebujejo predvsem občutek varnosti in sprejetosti za čustveni in socialni razvoj ter odraščanje. Zato je treba na sistemski in praktični ravni zagotoviti pogoje in možnosti za ustrezno ugotavljanje potreb ter soustvarjanje podpornega okolja, podpore in pomoči pri vključevanju v skupnost, družbo. Sodobna družba je kompleksna, heterogena, tudi tvegana. Sestavljena je iz različnih podsistemov (bivanje, socialno varstvo, zdravstvo, vzgoja in izobraževanje itd.), v katerih se je včasih težko orientirati. V Slovenijo prihaja vedno več migrantov in beguncev. Bistveno sta se povečala število prisilcev za mednarodno zaščito in tudi število oseb s priznano mednarodno zaščito. Gre predvsem za državljane Sirije, Iraka, Afganistana, Eritreje in drugih držav Bližnjega in Srednjega vzhoda ter Afrike. V letu 2016 je Slovenija začela sprejemati tudi osebe iz tako imenovane relokacijske sheme (kvote), in sicer iz Italije in Grčije. V letu 2015 in na začetku leta 2016 je Slovenijo prečkalo več kot 300.000 migrantov in beguncev (med njimi veliko otrok in mladoletnikov), kar je bila posebna situacija, ki je zahtevala preiščljeno, odločen in human odziv pristojnih državnih ustanov in nevladnih, humanitarnih organizacij. V javnosti je nastala panika, ki je bila posledica nerazumevanja migracijskih procesov in notranjih protislovij v družbi. Večina migrantov in beguncev je odšla naprej v druge države Evropske unije (v nadaljevanju: EU). Slovenija za mnoge izmed migrantov in beguncev ni ciljna država. Migranti in begunci pa v Slovenijo v večjem ali manjšem številu prihajajo že več let. Z migracijami, priseljevanjem, begunci in izzivi integracije se družba, državne oziroma javne ustanove in nevladne organizacije soočamo vse od osamosvojitve (1991) in tudi že pred tem. Slovenci smo pred osamosvojitvijo živeli v različnih narodnostno mešanih državah. V 20. stoletju je tudi mnogo Slovencev emigriralo v druge države.

Za razumevanje sodobnih migracij in ustrezno odzivanje nanje je potrebno razumevanje migracij v zgodovini, v različnih delih sveta in z različnih vidikov v vsej njihovi kompleksnosti, raznovrstnosti.

Potrebno je skupnostno delovanje za zagotavljanje ustrezne podpore in pomoči migrantom in beguncem (posebej otrokom in mladoletnikom) pri socialnem vključevanju, integraciji v skupnost, družbo. Pomembni sta individualna podpora in pomoč posameznikom, družinam, vendar ob tem tudi razumevanje vloge, pristojnosti države in posameznih ustanov, civilnodružbenih oziroma nevladnih organizacij, zakonodaje, ustreznega refleksija in razumevanje sistemske umeščenosti posameznika, povezava teorije in prakse ter mikro in makro vidikov pri iskanju, soustvarjanju rešitev. Tako perspektiva neposrednega sodelovanja s posamezniki, družinami in skupinami kot perspektiva bolj posrednega dela s skupnostmi

in najbolj posrednega socialnopolitičnega dela, če sta med seboj ločeni, vodita do redukcije kompleksnosti vedenja sistemov, ki jih proučujemo oziroma z njimi sodelujemo, in omejitva možnosti za spodbujanje zelenih sprememb vzorcev njihovega delovanja (Šugman Bohinc 2016: 235).

Integracija je dvostranski, dinamični, večplastni proces, v katerega so vključeni migranti, begunci, strokovni delavci, lokalne skupnosti, javnost, različne ustanove, civilnodružbene oziroma nevladne organizacije, podsistemi (notranje zadeve, sociala, vzgoja in izobraževanje, zdravstvo, delo in zaposlovanje itd.). Vsak izmed teh podsistemov deluje v skladu z lastnimi koncepti, etičnimi in strokovnimi načeli delovanja, zakonskimi pristojnostmi in pooblastili. Medinstitucionalno in interdisciplinarno skupnostno sodelovanje je nujno, čeprav ne vedno enostavno, pri ustvarjanju ustreznih rešitev, preprečevanju in odpravljanju težav in stisk otrok, mladoletnikov in odraslih oseb.

Kompleksnost, vzroki in posledice migracij

Migracije niso nov pojav, temveč so stalnica v človeški zgodovini. Tudi v Sloveniji. So kompleksni družbeni pojavi in procesi ter jih je težko natančno meriti in usmerjati. Statistični podatki so pogosto razpršeni, nenatančni, pomanjkljivi. Veliko migracij ostaja nedokumentiranih in nereguliranih.

Razumevanje kompleksnosti, vzrokov in posledic migracij ljudi je zelo pomembno. Prav tako razumevanje pojmov, ki jih uporabljamo. Zavedati se moramo, da govorimo predvsem o ljudeh (odraslih, otrocih), ki jih s pojmi označujemo. Bolje je govoriti o ljudeh z migrantsko ali begunsko izkušnjo. V jeziku socialnega dela bi lahko rekli, da so eksperti z migrantsko ali begunsko izkušnjo.

Pojem migracije uporabljamo v širšem smislu in vključuje osebe s statusom tujca, begunce, prosilce za mednarodno zaščito in osebe s priznano mednarodno zaščito. Pravice so pogojene s statusi. V Sloveniji so v Zakonu o mednarodni zaščiti določene pravice in dolžnosti prosilcev za mednarodno zaščito in oseb s priznano mednarodno zaščito. Na osnovi Zakona o tujcih lahko ljudje pridobijo dovoljenje za začasno ali stalno prebivanje, dovolitev za zadrževanje v Sloveniji. Ob tem je treba poudariti, da je velik del migracij ljudi v sodobnem globalnem svetu nereguliran. Govorimo o ljudeh brez papirjev, torej o nedokumentiranih migrantih. Med njimi je mnogo otrok in mladoletnikov brez spremstva.

Politike in prakse migracij so povezane z ekonomskim in političnim ustrojem sodobne družbe. Migranti so pogosto žrtve prepletenosti in soodvisnosti moderne države in globalnega kapitalizma, tudi trgovine z ljudmi. Termin imigrant se v javnem in političnem diskurzu uporablja predvsem za poimenovanje ljudi, ki prihajajo iz tako imenovanih tretjih držav oziroma nižjih socialno-ekonomskih slojev družbe. Kot imigranti niso označeni poslovneži, diplomati, eksperti, predstavniki mednarodnih organizacij. Po drugi strani se na ravni EU in posameznih držav članic pojem migrant v novejših dokumentih uporablja za poimenovanje tako delavcev migrantov in članov njihovih družin kot študentov, visoko izobraženih strokovnjakov, raziskovalcev, prosilcev za azil oziroma mednarodno zaščito in beguncev. Prav tako se ločuje med tako imenovanimi zakonitimi in nezakonitimi migracijami. Spodbujalo naj bi se vključevanje zakonitih migrantov. Po drugi strani pa naj bi se preprečevalo in nadziralo nezakonite migracije, še posebej iz varnostnih razlogov (boj proti trgovini z ljudmi, organiziranemu kriminalu, terorizmu). Sodobno upravljanje meja in migracij ter procesi deregulacije in privatizacije so vplivali tudi na politike migracij, ki so v zadnjih desetletjih postajale vse bolj restriktivne, ni pa jim uspelo ustrezno zaščititi delavcev migrantov, prosilcev za azil in beguncev. EU sicer na deklarativni ravni teži k harmonizaciji migracijske politike in temeljnih standardov integracije migrantov. Poudarja se solidarnost pri upravljanju migracijskih tokov. Politike EU se odražajo

na ravni posameznih držav, ki imajo na področju migracij in integracije še vedno pomembno vlogo. V okviru posameznih držav, ki delujejo v nacionalnem kontekstu, se oblikujejo in izvajajo posamezne javne politike, ki vplivajo na možnosti in pogoje socialnega in političnega vključevanja ali integracije migrantov, prosilcev za mednarodno zaščito in beguncev. Države s pravno določenimi pogoji za pridobitev posameznih statusov pogojujejo članstvo, bivanje in državljanstvo ter s tem pravice in dolžnosti migrantov, prosilcev za azil in beguncev. Politike in prakse na področju migracij in integracije vplivajo na položaj migrantov, konkretno na njihove možnosti izobraževanja in usposabljanja, vključevanja na trg dela in zaposlovanja, uresničevanja kulturnih in socialnih potreb in pravic, političnega delovanja. Javne politike in prakse tudi bistveno vplivajo na odnos do migracij, migrantov, beguncev, na socialne vezi med vsemi prebivalci, na medetnične in medkulturne odnose ter preprečevanje in reševanje konfliktov in nasilja v skupnosti. Zato bi morale biti oblikovane in izvajane v sodelovanju pristojnih ustanov državne in javne uprave ter civilnodružbenih in nevladnih organizacij - tudi in predvsem z namenom zmanjševanja neenakosti, socialnega in političnega izključevanja ter nestrpnosti in diskriminacije v družbi (Jazbec 2012: 16-17).

Vzroki za migracije ljudi so kompleksni, pogosto prepleteni: revščina, vojne, nasilje, preganjanje, neperspektivnost, okoljske spremembe, iskanje boljnih možnosti za izobraževanje, osebni razvoj, delo, zaposlitev itd. Migracije so povezane z globalizacijo, ki ima pozitivne in negativne učinke. Govorimo o prisilnih in prostovoljnih ali ekonomskih migracijah. Vendar ločnice niso enostavne, čeprav so pomembne z vidika pravnega urejanja statusov, pravic, dolžnosti.

Revščina je eden izmed glavnih vzrokov za migracije ljudi in jo velja posebej obravnavati. Povezana je z večanjem neenakosti v sodobnem globalnem svetu, družbi. Sodobni globalni kapitalizem potrebuje fleksibilno, poceni delovno silo in potrošnike, zato reproducira neenakost, revščino. Migracije ljudi so spodbujane in dovoljene toliko, kolikor služijo interesom in potrebam takšnega kapitalizma. Ekonomski in politični interesi držav prispevajo k reprodukciji neenakosti. Države bi morale ustrezno regulirati migracije ob spoštovanju in uveljavljanju temeljnih človekovih, še posebej otrokovih pravic, vendar se ta regulacija kaže predvsem kot nadzor, omejevanje, selekcioniranje. Velik del migracij ostaja nereguliran, nedokumentiran, neraziskan. Problem je tudi kriminalizacija migrantov in beguncev. Ljudje (med njimi veliko otrok in mladoletnikov) se v iskanju možnosti preživetja selijo med državami. Mnogi postanejo žrtve trgovine z ljudmi, ki je organizirana dejavnost kriminalnih združb. Te ustvarjajo dobiček na račun izkoriščenih ljudi. Ob tem se lahko vprašamo, kakšna je vrednost človeškega življenja v sodobnem svetu. Živimo v času hierarhije vrednosti človeških življenj. Vrednost življenja revežev ni enaka vrednosti življenja bogatih, privilegiranih. Tisti, ki nočejo ali ne zmorejo živeti življenja v duhu novega brutalnega kapitalizma, postajajo »odvečni« ljudi. Mnogi izmed teh odvečnih ljudi, med katerimi so tudi otroci, »krožijo« po svetu, Evropi, tudi Sloveniji. Vsi mi smo velikokrat nemočni pri zagotavljanju ustrežne podpore in pomoči. Vrednote, kot so solidarnost, pravičnost, enakost, sodelovanje, ki so nujen predpogoj za razvoj in ohranjanje skupnosti, v novem globalnem kapitalističnem sistemu nimajo veljave. Wacquant (2008) piše o zaporih revščine, premiku od socialnega h kazenskemu »obravnavanju« revnih ljudi, med njimi tudi migrantov, beguncev. Faucault (2004) je opozarjal na pritajeno delovanje disciplinske oblasti, nadzorovanje in kaznovanje v družbi v totalnih ustanovah.

Pomembno se je zavedati, da so begunci ljudje, ki so na begu pred preganjanjem zaradi različnih razlogov (rasa, vera, narodnostna pripadnost, politično prepričanje, pripadnost posebni družbeni skupini), vojn, nasiljem. Svoje domove so morali zapustiti pod prisilo. Mnogi so preživeli vojne grozote, nasilje, mučenje, zatiranje, poniževanje. Izgubili so svojce, starše, otroke. Med migranti in begunci so družine z otroki in mladoletniki brez spremstva. Med njimi so osebe, ki so postale žrtve trgovine z ljudmi. Potrebujejo ustrezno skrb in podporo. Ustvarjati je treba varno podporno okolje za okrevanje, učenje, krepitev moči, vključevanje v skupnost.

Toda zagotavljanje ustrezne nastanitve, oskrbe, pomoči, vključevanja in medkulturnega dialoga je velik izziv in problem tudi v Sloveniji, kjer se je v zadnjih letih ob gospodarski in socialni krizi precej povečala stopnja tveganja revščine in socialne izključenosti odraslih in otrok. Revščina resno ogroža mnoge posameznike in družine, tudi migrantske in begunske otroke in družine ter mladoletnike brez spremstva. Otroci in mladoletniki so zelo občutljivi na družbeno nepravilnost, socialno izključenost, prikrajšanost. Dejavniki tveganja revščine in socialne izključenosti so povezani s povečano stopnjo brezposelnosti, prekarnih oziroma negotovih, nestalnih oblik zaposlitve. Osebe z mednarodno zaščito v Sloveniji imajo na osnovi Zakona o zaposlovanju, samozaposlovanju in delu tujcev prost dostop do trga dela, vendar zelo težko najdejo delo oziroma zaposlitev. Mnogi so odvisni od socialnih prejemkov, ki blažijo revščino, ne omogočajo pa dostojnega življenja. Ob tem se povečujeta nestrpnost in strah večinskega prebivalstva pred tujci, begunci, ki je povezan tudi s strahom za lastno preživetje. Gre za iracionalen, čustven odziv ljudi, ki pa negativno vpliva na vzpostavitev in vzdrževanje medkulturnega dialoga ter na vključevanje. Prav zato je treba na državni ravni sistemsko delovati tudi v smeri odpravljanja revščine in socialne izključenosti vseh prebivalcev v skladu z načeli solidarnosti, socialne pravičnosti, enakosti, medkulturnega dialoga, aktivnega in odgovornega državljanstva.

Že pred leti sta Castles in Miller (1998) pisala o dobi migracij ljudi. Bade (2005) opozarja, da so migracije stalnica v človeški zgodovini. Obseg, vzroki, oblike, vrste in načini migracij ljudi pa se spreminjajo. Spreminjajo se tudi meje med državami. Toda migracije so bile in so pomemben dejavnik razvoja človeških skupnosti, družb, držav. Posledice migracij ljudi so današnje bolj ali manj večkulturne, kompleksne družbe. Migracij ljudi ne smemo razumeti kot problem, predstavljajo pa izzive sodobnim družbam, državam, mednarodni skupnosti. Sodobne (tudi masovne) migracije ljudi je treba ustrezno regulirati, ustvarjati možnosti in pogoje za vključevanje priseljenih prebivalcev v skupnost. Največ migracij ljudi je v Aziji in Afriki. Daleč največ beguncev (govora je o milijonih oziroma več stotisočih ljudeh) so sprejele naslednje države: Turčija, Libanon, Jordanija, Pakistan, Iran, Etiopija.

Čeprav ZDA, Avstralija in Kanada veljajo za dežele priseljencev, je tudi zgodovina Evrope zgodovina migracij, kolonializma, kulturnih stikov, soočenj pa tudi konfliktov in izkoriščanja migrantov za lasten razvoj. Migracije so avtonomni in tudi vodeni, regulirani družbeni pojavi in procesi. Države s politikami, zakoni in ukrepi usmerjajo, selekcionirajo in regulirajo migracije. Regulacija migracij se je začela v 19. stoletju, v obdobju tvorb držav nacij ali nacionalnih držav v Evropi. Te temeljijo na treh stebrih: teritoriju, prebivalstvu, oblasti. Tudi ZDA so migracije začele regulirati šele v 19. stoletju.

Slovenija nikoli ni bila homogena družba. Gre za etnično heterogeno skupnost, katere sestavni del so migranti in begunci. Toda raziskave in praktične izkušnje kažejo na odklonilen odnos javnosti do migrantov in beguncev. Odklonilni odnos je bil zaznan že v času, ko je bila Slovenija del Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ). Po osamosvojitvi leta 1991 je Slovenija postala samostojna država. Nekateri avtorji (Kovačič in Kuzmanič 2004, 2005) ugotavljajo, da se je Slovenija formirala na principu etničnega nacionalizma in etničnega centrizma. V središču je bila ideja naroda, ki ga ne smemo enačiti s pojmom nacija. Nacija je širši pojem. Etnična in kulturna pestrost in migracije ljudi so bile zanemarjene in premalo reflektirane teme tudi po osamosvojitvi. Veliko (približno 250.000–300.000) ljudi iz bivših jugoslovanskih republik je kasneje dobilo slovensko državljanstvo. Sprejeti so bili Zakon o tujcih, ki je vseboval tudi člen o pogojih podelitve azila, Zakon o nadzoru državne meje in Zakon o azilu, ki ga je Slovenija dobila leta 1999 in se je kasneje pogosto spreminjal. Na začetku 90. let prejšnjega stoletja je Slovenija zaradi vojne po razpadu Jugoslavije sprejela več tisoč beguncev (skupaj okrog 70.000), predvsem iz Hrvaške (BiH). Slovenija ni razpadla, zaradi sprejema in oskrbe beguncev se nobenemu družbenemu sloju ni poslabšal življenjski standard, čeprav je Slovenija v tistem času kot nova država veljala za precej negotov projekt, hkrati pa se je spoprijemala še s hudo ekonomsko krizo in brezposelnostjo (zaradi razpada trgov nekdanje Jugoslavije),

popsem nepredvidljiv je bil tudi izid vojnih dogodkov na Balkanu (Dragoš 2016: 123–124). Tudi v sodobnem času Slovenija zaradi migrantov oziroma beguncev seveda ne bo razpadla. Prav tako zaradi njih ni ogrožena. Migranti in begunci nastavljajo ogledalo protislovljem, problemom sodobne družbe, državne in mednarodne skupnosti. Migracije ljudi so priložnost, da prevprašamo in reflektiramo svoje vrednote, kulturo, politike in prakse ter bolje spoznamo ksenofobijo, socialne neenakosti, izključevanja, nestrpnost, diskriminacijo, torej družbene pojave, ki se manifestirajo ob soočenju z migranti in begunci. Preseganje teh pojavov je povezano tudi z odpravljanjem sistemskih in praktičnih ovir pri integraciji in vključevanju, za kar so potrebni znanje, sodelovanje in povezovanje različnih akterjev, ustanov, organizacij ter politična volja.

Vključevanje in integracija migrantskih in begunskih otrok in mladoletnikov v Sloveniji

Za poimenovanje vključevanja migrantov in beguncev se uporabljajo različni pojmi. Integracija je prevladujoč termin na ravni EU, države in v vsakdanji praksi nevladnih organizacij. Integracijo je treba razumeti kot kompleksen dvostranski ali večstranski proces, ki poteka na različnih ravneh in v katerega so vključeni različni akterji. V nasprotju s to kompleksnostjo se pojem integracija pogosto uporablja zelo poenostavljeno za splošno označevanje procesov vključevanja priseljencev v družbeno življenje, pri čemer niso opredeljeni ne načini ne cilji vključevanja, niti ni opredeljeno družbeno življenje, v katerega naj bi se priseljenci vključili (Bešter 2007: 106–107). Integracije ne smemo enačiti z asimilacijo, ki pomeni enostransko prilagajanje imigrantov in beguncev večinski družbi in prebivalstvu. Pri integraciji gre za obojestransko prilagajanje, proaktivno ustvarjanje pogojev za vzajemno učenje, dialog, interakcijo, soočenje vrednot in kultur v družbi, skupnosti, zagotavljanje možnosti sobivanja. Govorimo o različnih dimenzijah integracije (pravni, poselitveni, bivanjski, socioekonomski in socialni integraciji, integraciji na področju izobraževanja in zdravstva, kulturni in politični integraciji). Treba se je zavedati, da je tudi družba kompleksna in heterogena celota, sestavljena iz različnih kompleksnih družbenih podsistemov (npr. zdravstvo, vzgoja in izobraževanje, socialno varstvo). Razumeti je treba tudi nastanek in pristojnosti države, ki ima še vedno pomembno vlogo, pristojnosti, pooblastila in odgovornost na področju migracij in integracije. Integracija je povezana s konceptualizacijo, politikami in praksami na področju migracij. Toda integracijo lahko razumemo kot specifičen proces. Migracija kot premik v geografskem prostoru je enkratno dejanje, pri integracijah pa gre za procesualnost, strategije razvoja, ključne elemente razumevanja in tematiziranja sodobnega sveta (Medica 2010: 54).

Komac in drugi (2007: 104) opozarjajo, da je pred natančnejšo analizo vsebine integracijske politike treba pojasniti, da tudi termin integracijska politika nikakor ni nedvoumen, jasno opredeljen, ne vključuje vedno istih mehanizmov in ukrepov ter se ne nanaša na ista področja. Prav zato je primerneje govoriti o integracijskih politikah, in sicer v smislu sklopa ukrepov, sprejetih z namenom integracije oziroma vključevanja posameznikov (priseljencev in njihovih potomcev) v državo sprejemnico.

Integracija se dogaja ali pa ne v vsakdanjem življenju med ljudmi, na mikro in makro ravni, v azilnem domu, nevladnih organizacijah, vrtcih, osnovnih in srednjih šolah, na fakultetah, v lokalni skupnosti, zdravstvenih ustanovah, centrih za socialno delo, upravnih enotah, dijaških domovih itd. Za integracijo smo odgovorni vsi (strokovni delavci, prostovoljci), ki se soočamo z izzivi življenja v večkulturni kompleksni družbi. Zato moramo razvijati tudi medkulturno občutljivost in medkulturne kompetence, kar je vseživljenjski proces. Razvoj medkulturnih kompetenc vključuje empatijo in stalno refleksijo ter prevpraševanja lastnih vrednot, pozicij in kulture, učenje o drugih kulturah, zanimanje in učenje o vzrokih in posledicah migracij ljudi, političnih in socioekonomskih razmerah v različnih delih sodobnega sveta, povezovanje teorije in prakse, makro in mikro vidikov, različnih perspektiv. Medkulturne kompetence lahko razvijamo v osebnem stiku z ljudmi različnih kultur in s študijem različne literature.

Mnogi migranti in begunci so živeli ali že nekaj let živijo v Sloveniji in se poskušajo vključiti v družbo. V Slovenijo prihaja vedno več družin z otroki in mladoletnikov brez spremstva, ki zaprosijo za mednarodno zaščito. Vedno večjemu številu prosilcev je mednarodna zaščita tudi bila oziroma bo priznana. Otroci obiskujejo osnovne in srednje šole. Učijo se slovenskega jezika, se družijo s slovenskimi otroki in se osebnostno razvijajo. Vključujejo se v različne prostočasne in druge aktivnosti v šoli in v okviru nevladnih organizacij. Odrasli se učijo slovenskega jezika, skrbijo za otroke, se vključujejo v različne učne in prostočasne integracijske aktivnosti, iščejo možnosti in se vključujejo v nadaljnje izobraževanje, usposabljanje, študij, delo ali zaposlitev. Prosilci za mednarodno zaščito so nastanjeni v azilnem domu v Ljubljani in njegovih izpostavah (v Ljubljani in Logatcu). Mladoletniki brez spremstva so nastanjeni v dijaških domovih v Postojni in Novi Gorici. Pravice prosilcev za mednarodno zaščito se po veljavni zakonodaji (Zakon o mednarodni zaščiti) razlikujejo od pravic oseb s priznano mednarodno zaščito.

Za vse je pomembna ustrezna nastanitev, ki omogoča ustrezne, varne bivalne pogoje, vključevanje v okolje. Osebe in družine s priznano mednarodno zaščito so lahko do enega leta po pridobitvi statusa nastanjene tudi v dveh integracijskih hišah (v Ljubljani in Mariboru). V Ljubljani je v integracijski hiši prostora za petnajst oseb, v Mariboru pa za petinštirideset oseb. Večina oseb z mednarodno zaščito je nastanjena v zasebnih nastanitvah (najemniških stanovanjih, hišah, garsonjerah). Zagotavljanje ustrezne zasebne nastanitve je v praksi velik izziv in problem. Cene najemnin so visoke, prav tako stroški. Najemodajalci so različni. Mnogi imajo odklonilni odnos do tujcev – beguncev. Ksenofobija in nezaupanje predstavljata veliko oviro pri dostopu do primernih zasebnih stanovanj. Nekateri najemodajalci so bolj odprti, razumevajoči. V nekaterih primerih so najemodajalci in osebe z mednarodno zaščito razvili zelo dober odnos. Sredstva, ki jih lahko osebe z mednarodno zaščito na podlagi vloge dobijo kot nadomestilo za zasebno nastanitev, so omejena. Določena so na podlagi Uredbe o načinih in pogojih za zagotavljanje pravic osebam z mednarodno zaščito. Prva (samska) oseba je upravičena do nadomestila v višini minimalnega dohodka (292 EUR mesečno). Višina nadomestila za več oseb je določena v odstotkih od minimalnega dohodka na podlagi števila družinskih članov. Osebe z mednarodno zaščito so do nadomestila za zasebno nastanitev upravičene prvih osemnajst mesecev po pridobitvi statusa. V primeru, da redno obiskujejo brezplačni tečaj slovenskega jezika, so do nadomestila za zasebno nastanitev upravičene nadaljnjih osemnajst mesecev.

Osebe s priznano mednarodno zaščito imajo na osnovi Zakona o mednarodni zaščiti ter Uredbe o pogojih in načinih zagotavljanja pravic osebam z mednarodno zaščito pravice do denarnega nadomestila za zasebno nastanitev, socialnih transferjev (denarne socialne pomoči, izredne denarne socialne pomoči, otroških dodatkov), zdravstvenega zavarovanja in uveljavljanja zdravstvenih storitev, brezplačnega tečaja slovenskega jezika (300 ur in dodatnih 100 ur), izobraževanja in usposabljanja, podpore pri vključevanju v okolje.

Veliko vlogo pri zagotavljanju podpore in pomoči prosilcem za mednarodno zaščito in osebam s priznano mednarodno zaščito (tudi otrokom in mladoletnikom brez spremstva) v Sloveniji imamo tudi civilnodružbene oziroma nevladne organizacije. Osebe, ki so prišle in bodo še prišle v Slovenijo na podlagi relokacijske sheme (kvot) in jim je priznana mednarodna zaščita, so vključene tudi v trimesečni orientacijski program, ki ga izvaja nevladna organizacija Slovenska filantropija. V okviru tega programa spoznavajo osnove slovenskega jezika, vlogo in delovanje ustanov, pravice in dolžnosti za orientacijo družbi.

V okviru projekta »Pomoč pri integraciji za osebe z mednarodno zaščito«, ki ga izvajamo v društvu Odnos in je financiran iz sredstev Evropskega sklada za azil, migracije in vključevanje ter Ministrstva za notranje zadeve (v nadaljevanju: MNZ), osebam z mednarodno zaščito tri leta po priznanju statusa zagotavljamo podporo in pomoč pri urejanju oziroma reševanju različnih življenjskih situacij (pomoč pri iskanju ustrezne zasebne nastanitve, sklepanju najemnih pogodb, urejanju dokumentov, uveljavljanju socialnih in drugih pravic, spremstvo pri ustanovah,

informiranje, svetovanje glede pravic, dolžnosti, razlaga delovanja podsistemov, ustanov, organizacij), učno pomoč in pomoč pri opismenjevanju ter druge individualne in skupinske integracijske aktivnosti (pogovori, psihosocialna podpora, športno-rekreativne, ustvarjalne in učne aktivnosti, delavnice, vključevanje v izobraževanje, usposabljanje, spoznavanje in vključevanje na trg dela in zaposlovanje). Število oseb, ki so vključene v proces naše pomoči, se stalno povečuje, kar predstavlja nove izzive in tudi probleme, ki jih je treba aktivno reševati. Migranti in begunci se v Sloveniji soočajo s problemi primerne nastanitve, eksistencialnimi, psihosocialnimi težavami, stiskami, tudi s ksenofobijo, nestrpnostjo, diskriminacijo. Motivacija za vključevanje v učne in integracijske aktivnosti niha. Otroci se soočajo z eksistencialno stisko staršev, kar vpliva na njihov občutek varnosti, mentalni, čustveni in socialni razvoj. Pojavljajo se tudi primeri nasilja v družini, na katerega je treba pravilno odreagirati. Mladoletniki brez spremstva in druge mlade osebe potrebujejo ustrezno pozornost in aktivnosti. Nekateri se iz dijaških domov v Postojni ali Novi Gorici preselijo v Ljubljano ali Maribor in potrebujejo psihosocialno podporo in pomoč, učne aktivnosti, aktivnosti za osmišljanje bivanja in delovanja, sprostitvev. Izpostavljeni so tveganju, da postanejo žrtve trgovine z ljudmi, zato jih je treba ustrezno informirati, usmerjati, voditi. Posamezniki so se že zapletli v tihotapstvo ali trgovino z ljudmi. V aktivnosti projekta so vključeni posamezniki, družine z otroki različnih starosti (od dojenčkov do mladoletnikov), mladoletniki brez spremstva. Negoprešljivi sta podpora in pomoč družinam, ženskam v času nosečnosti in po rojstvu, samskim ženskam z majhnimi otroki, samskim moškimi z otroki. V zdravstvenem sistemu nimajo zagotovljenih prevajalcev in kulturnih mediatorjev, zato so pogosto potrebni dolgotrajno spremstvo in prevajanje, mediacija, zagovorništvo v zdravstvenih ustanovah, prav tako v centrih za socialno delo, šolah, ZRSZ in drugih ustanovah. Otrokom in mladoletnikom brez spremstva namenjamo posebno pozornost in skrb. Zavedamo se njihove ranljivosti, občutljivosti. Pomagamo jim glede na ugotovljene potrebe, težave, stiske. Pomembni so pomoč pri učenju, vključevanju v vrtnice, osnovne in srednje šole ter lokalno okolje, psihosocialna in čustvena podpora, ustvarjanje možnosti igre in druženja, spoznavanje z vrstniki. Organiziramo in izvajamo prostočasne, medkulturne delavnice, srečanja, kulturne in športno-rekreativne aktivnosti, izlete za otroke in mladoletnike brez spremstva ter družine. Podporo in pomoč pri vključevanju potrebujejo tudi mlade osebe, ki postanejo polnoletne, vendar še niso odrasle. V vsakodnevni praksi ugotavljamo, kako kompleksen, večplasten in dinamičen je proces integracije, vključevanja. Potrebni so razumevanje in spoštovanje, spoznavanje kulturnih razlik, perspektive uporabnikov. Pomembni so osebni stik, delovni dogovor, vzpostavitev in vzdrževanje dialoga, zaupanja. Gre za proces vzajemnega učenja, soustvarjanja rešitev, skupnostno delovanje. Ljudje potrebujejo individualno podporo in pomoč, ustrezne in preverjene informacije, občutek, da so sprejeti in spoštovani, slišani, upoštevani. Naše delovanje je usmerjeno v konkretno podporo in pomoč, iskanje virov in krepitev moči oseb z mednarodno zaščito, spodbujanje in širitev možnosti aktivne družbene participacije, izboljšanje socialnega položaja, pridobivanje ter razvijanje socialnih in funkcionalnih veščin in kompetenc, praktičnih delovnih, tudi prostovoljskih izkušenj, osebnih in družbenih odgovornosti, samostojnosti. Mikro in makro vidiki ter teorija in praksa se pri socialnem, skupnostnem delu in delovanju prepletajo, dopolnjujejo. Sodelujemo z različnimi ustanovami, organizacijami, strokovnimi delavci (azilni dom in njegove izpostave, centri za socialno delo, zdravstvene ustanove, Zavod RS za zaposlovanje, osnovne in srednje šole, šole za izobraževanje odraslih, lokalne skupnosti, fakultete, ministrstva, Socialna zbornica Slovenije, mednarodne in medvladne organizacije, druge civilnodružbene in nevladne organizacije). V okviru projekta sodelujejo osebe z begunsko in migrantsko izkušnjo, ki delujejo kot prevajalci, strokovni sodelavci, kulturni mediatorji. Poleg strokovnih delavcev, sodelavcev z družboslovno in humanistično izobrazbo in izkušnjami na področju migracij in integracije, ves čas vključujemo tudi številne prostovoljke/prostovoljce, ki jim zagotavljamo mentorstvo, usposabljanje, pridobivanje praktičnih izkušenj. Zavedamo se pomena stalnega učenja, razvijanja medkulturnih, socialnih kompetenc in veščin.

Na področju migracij, mednarodne zaščite in integracije oziroma vključevanja migrantov in beguncev v Sloveniji se vsi akterji srečujemo z različnimi sistemskimi in praktičnimi ovirami, težavami, izzivi. Izvajalci, strokovni delavci, sodelavci, prostovoljci, prostovoljci v nevladnih organizacijah na področju migracij in integracije delamo na terenu med ljudmi in poznamo potrebe, težave, stiske migrantov in beguncev. Zato je treba zagotoviti tudi stabilnost delovanja, financiranja in razvoja ter zaposlovanja v civilnodružbenih oziroma nevladnih organizacijah, ki že več let aktivno delujemo na tem kompleksnem področju.

Sklep

Migranti in begunci so realnost sodobnega sveta, tudi Slovenije. So ljudje (subjekti), ki potrebujejo občutek varnosti, sprejetosti, dostojanstva, spoštovanosti in možnosti osebnega razvoja, enakopravne družbene participacije, socialnega, ekonomskega in političnega vključevanja. V tem smo si enaki. Kulturne razlike in medkulturni dialog nas bogatijo, čeprav so včasih tudi vir nerazumevanja in konfliktov. Integracija je kompleksen, dvosmerni družbeni proces, ki zahteva sodelovanje migrantov, beguncev in vseh drugih akterjev, ustanov, organizacij. Ne more potekati v izolaciji. Le skupaj lahko ustvarjamo skupnost, družbo. Poznavanje in spoštovanje človekovih (posebej tudi otrokovih) pravic je zelo pomembno, vendar je te pravice treba uveljavljati v vsakdanji praksi, realnosti. V večkulturni, kompleksni družbi gre za vzajemno učenje, medkulturno in solidarno sodelovanje. Učimo se sobivanja. Prav zato je treba preprištevati in reflektirati lastne pozicije, vrednote, kulturo. Za uveljavljanje pravic in vključevanje je potrebno proaktivno delovanje vseh akterjev. Odpravljati in ne na novo ustvarjati je treba sistemske ovire, ki preprečujejo dostop do primernih stanovanj, socialnih prejemkov, izobraževanja, usposabljanja, dela in zaposlovanja. Prečni, horizontalni pristop pomeni povezovanje različnih področij in resorjev, javnih politik in praks (notranje zadeve, socialno varstvo, zdravstvo, vzgoja in izobraževanje, visoko šolstvo, delo in zaposlovanje, gospodarstvo, okolje in prostor) ter ciljno usmerjeno delovanje vseh akterjev. Otroci in mladoletniki potrebujejo ustrezno podporno okolje, saj se le tako lahko hitro učijo in razvijajo v zdrave, aktivne, odgovorne in samostojne osebe. Od otrok migrantov in beguncev se lahko vsi veliko naučimo. V okviru posameznih področij, posebej na področjih socialnega varstva in zdravstva, dela in zaposlovanja, je še precej rezerv pri prilagajanju dostopa storitev migrantom in beguncem. Poenotiti je treba prakse centrov za socialno delo pri odločanju o socialnih prejemkih (denarna socialna pomoč, izredna denarna socialna pomoč, otroški dodatek). Redno in izredno denarno socialno pomoč osebe z mednarodno zaščito potrebujejo takoj oziroma čim prej po odhodu iz azilnega doma. Nimajo lastnih sredstev in dohodkov za plačilo varščine, najemnine in stroškov preživljanja. V okviru sistema zdravstva so potrebni kulturni mediatorji, prevajalci itd. Pomemben je ustrezen sistem napotitve. V okviru posameznih sistemov delujemo predvsem ljudje, strokovni delavci, ki moramo znati sodelovati med sabo in z uporabniki pri reševanju težav, problemov. Ko govorimo o migracijah in vključevanju, moramo razmišljati in delovati tudi v smeri preprečevanja in odpravljanja revščine in socialne izključenosti migrantov, beguncev (posebej tudi otrok in mladoletnikov brez spremstva) in vseh prebivalcev.

Begunec? Migrant? Najprej otrok – otroci na begu pred nasiljem, zlorabo in izkoriščanjem

Alja Skele, univ. dipl. polit. in univ. dipl. jpn., UNICEF

Uvod

Osnovni namen prispevka je približati razumevanje položaja otrok beguncev in migrantov – tako tistih, ki so na poti brez spremstva, kot tistih, ki so prebežali skupaj z družinami oziroma skrbniki. Osvetlili bomo nekaj razlogov, zaradi katerih se podajajo na pot, kot tudi tveganja, s katerimi se v boju za preživetje srečujejo predvsem zaradi pomanjkanja varnih in zakonitih poti, kar otroke prisili v iskanje nezakonitih in nevarnih poti, kjer so prepuščeni visokim tveganjem nasilja, zlorab in izkoriščanja. Skozi prispevek pa si bomo prizadevali, da se ne izgubi najpomembnejše sporočilo, in sicer da so ti otroci begunci in migranti, v prvi vrsti pa otroci¹, ki potrebujejo najvišjo raven zaščite in oskrbe.

Najnovjši podatki (UNICEF 2017) kažejo, da se vse več otrok na begu odloča za izjemno nevarne poti, kjer pogosto padejo v nemilost tihotapcev in trgovcev z belim blagom. Razmere zato kličejo po globalnem sistemu zaščite, ki bi otroke zaščitil pred izkoriščanjem, zlorabami in smrtjo. Na globalni ravni beležimo skrb vzbujajoč trend (UNICEF 2017), saj je trenutno na svetu kar 50 milijonov otrok beguncev, od teh jih je bilo 28 milijonov iz svojih domov pregnanih zaradi vojn oziroma konfliktov. Prav tako je v primerjavi z letom 2010 število otrok beguncev in migrantov brez spremstva doseglo rekordne vrednosti, kjer preskok iz 66.000 otrok v letu 2010 na 300.000 otrok v letih 2015 in 2016 pomeni kar petkratno povečanje števila otrok brez spremstva na begu. Razloge za takšno povečanje otrok na begu je predvsem iskati v konfliktih in kriznih razmerah, ki divjajo v Siriji in Afganistanu, saj otroci iz teh dveh držav predstavljajo več kot polovico otrok, ki so v letih 2015 in 2016 v evropskih državah² zaprosili za azil.

»Že en sam otrok brez spremstva je en otrok preveč. Danes je na begu rekordno število otrok brez spremstva, odrasli pa jim ne zagotavljamo dovolj zaščite,« je povedal Justin Forsyth, namestnik izvršnega direktorja UNICEF-a.

Tabela 1: Otroci begunci in migranti v statistiki

- V tem trenutku je 50 milijonov otrok beguncev in migrantov.
- 28 milijonov otrok je pregnanih zaradi vojn in konfliktov.
- 40 % vseh beguncev so otroci.
- V letu 2016 je na mediteranski poti utonilo 700 otrok.
- V 80 državah je v letih 2015 in 2016 za azil zaprosilo 200.000 otrok brez spremstva.
- V letih 2015 in 2016 na meji med Mehiko in ZDA zadržanih 100.000 otrok brez spremstva.
- 92 % otrok, ki so prispeli v Italijo v letu 2016 prek morja, je bilo brez spremstva in ločenih od družin.
- Na globalni ravni otroci predstavljajo okoli 33 % vseh žrtev trgovine z ljudmi.
- Najvišji delež otrok med žrtvami trgovine z belim blagom je iz Podсахarske Afrike (64 %) in Srednje Amerike ter Karibov (62 %).
- 20 % tihotapcev je povezanih z mrežami trgovcev z ljudmi.

Vir: UNICEF 2017

1 1. člen Konvencije o otrokovih pravicah kot otroka opredeljuje vsako človeško bitje, mlajše od osemnajst let, razen če se zakon, ki se uporablja za otroka, določa, da se polnoletnost doseže že prej (Konvencija o otrokovih pravicah. Vojnovič, Otavnik, Pleško 2009).

2 32 evropskih držav – EU in EFTA.

2 Katere okoliščine vplivajo na ranljivost otrok beguncev in migrantov?

Na podlagi vseh dostopnih podatkov danes vemo, da je tako imenovana migrantska kriza pravzaprav kriza otrok, saj otroci predstavljajo skoraj 40 odstotkov vseh beguncev in migrantov. Otroci tvegajo vse, ko se odpravijo na takšno pot, izgubili so svoje domove, šole, prijatelje, veliko jih je izgubilo tudi svoje starše oziroma družinske člane. Tisti, ki jim uspe pobegniti, se pogosto zatečejo v begunska taborišča in centre, v katerih običajno vladajo slabi pogoji in neprimerne razmere za odraščanje otrok in dostojno življenje. Tisti, ki se odločijo za dolgo pot v Evropo, so izpostavljeni različnim nevarnostim in zlorabam. Nekateri otroci pa te poti ne preživijo. Podatki za leto 2016 pričajo, da sta samo na mediteranski poti prek morja vsak dan utonila vsaj dva otroka. Ko otroci begunci in migranti prispejo na svoj cilj, se zanje začne čisto novo obdobje, ki prinaša drugačne izzive, na katere imamo vpliv tudi mi, ki jih v tej državi sprejememo.

Vaja 2.1: Prošnja za dodelitev azila (slika 3)

Navodila: Udeležencem razdelite fotokopije »Prošnja za pridobitev azila«, povejte jim, da imajo na voljo pet minut časa, da izpolnijo formular. Ne odgovarjajte na njihova vprašanja, če pa že morate komunicirati, govorite v nekem neznanem jeziku, ki si ga lahko tudi sproti izmišljujete. Po preteku petih minut sedite za svojo mizo in k sebi po vrsti kličite udeležence ter preverite, kako so izpolnili formularje. Poglejte njihove odgovore in komentirajte v smislu: »Nisi odgovoril na vsa vprašanja. Prošnja za azil zavrnjena!« Pokličite naslednjega udeleženca in ponovite postopek tolikokrat, da udeleženci razumejo, kaj se dogaja. Ko končate simulacijo, povabite udeležence k razpravi o tem, kar so ravnokar doživeli.

Prošnja za dodelitev azila

1. Családi és utónév
2. Дата і місяця народження
3. Vismelnin osoite
4. Անձնագրի համարը
5. Επάγγελμα ή κύρια απασχόληση
6. Başvuran kişiye eşlik eden refakatçi veya yakınlarının isimleri
7. Melo e local de entrada no país
8. Għaliex tidob għall-azilju?
9. Свидетельство преследований, на основании которых составлено заявление
10. Avez-vous présenté une demande d'asile auparavant? Veuillez donner des détails sur les pays, les dates et les motifs.
11. Dali imate rodnini ili poznanici vo ovaia zemlja? Ako imate, navedete gi iminjata i adresite.
12. ما هي اللغات التي تتكلمها وما هي مستوى ثقافتك

Slika 3: Prošnja za dodelitev azila (vir: Begant, A. E. (str. 119–121, 2002), KOMPAS)

2.1 Najprej so otroci

Otroci na begu se pogosto zaradi velikih bremen in odgovornosti, ki jih nosijo, ter izkušenj s poti zdijo bolj odrasli in zrejši. Vendar ne gre pozabiti, da so vsi posamezniki do 18. leta starosti opredeljeni kot otroci, ki so svoje otroštvo morali prehitro prekiniti in prevzeti prevelike naloge. Slovenija je kot podpisnica Konvencije o otrokovih pravicah (Vojnovič, Otavnik, Pleško 2009) dolžna nuditi največjo raven zaščite otrokom beguncem in migrantom na način, da jim zagotovi dostop do najvišje ravni storitev, prav tako pa je z ratifikacijo Izbirnega protokola h Konvenciji o otrokovih pravicah glede udeležbe otrok v oboroženih spopadih (2000) dolžna slediti določilom, ki med drugim predvidevajo, da tistim otrokom, ki so zbežali iz vojnih območij, nudi primerno varnost in zaščito (prepreči njihovo vrnitev na območje, kjer bi zopet lahko bili v nevarnosti oboroženih spopadov) ter omogoči njihovo rehabilitacijo in učinkovite procese integracije.

2.1.1 Načelo največje koristi

Načelo največje koristi otroka se nanaša na širok spekter pogojev, ki vplivajo na blaginjo otroka, in se razlikujejo od otroka do otroka, saj so odvisni od individualnih okoliščin ter potreb posameznega otroka. Na same okoliščine vplivata tako starost otroka kot morebitna odsotnost staršev ali skrbnikov. Skladno s Konvencijo o otrokovih pravicah pa bi načelo največje koristi otroka moralo biti glavno vodilo pri oblikovanju vseh odločitev glede blaginje in položaja posameznega otroka.

Samo dojemanje načela se je skozi leta razvijalo in spremenilo iz začetnega splošnega dojemanja, da je največja korist združitve z družino oziroma vrnitev v izvorno državo, saj se v zadnjih letih pričakuje uporaba bolj celostnega in individualiziranega pristopa k sprejemu dolgoročnih in obstojnih odločitev, ki omogočajo varno in zaščitno okolje za otroka, kjer lahko polno razvija svoje potenciale do dosežene odrasle dobe (UNICEF 2017). Ključnega pomena za ugotavljanje največje koristi pa je tudi neposredna komunikacija z otrokom, s strani usposobljenih strokovnih delavcev (Committee on the rights of the child 2005).

2.2 Tvegana vedenja

Tudi otroci lahko zaradi različnih travmatičnih izkušenj, ki so jih preživeli oziroma jih doživljajo v iskanju preživetja, prevzamejo nekatera nezaželena vedenja. Skrb vzbujajoče je, da je še posebej med otroki brez spremstva, ki so nastanjeni v institucijah, mnogo primerov zlorabe in preprodaje drog. Pogosto se beležijo tudi primeri različnih oblik nasilja in izsiljevanja. V času povečanega migracijskega toka se je v sprejemnih centrih pri velikem številu ljudi zaznaval pojav deorientacije, ko so ljudje opuščali osnovne navade; najpogosteje je šlo za opuščanje osnovne higijene. Tovrstno vedenje je bila posledica hudih travm (neznano okolje in neznana prihodnost, nevarne poti, smrt družinskega člana ipd.), ki so jih na poti ljudje doživeli. Nemalokrat imajo takšne hude izkušnje tudi dolgoročne posledice na duševno zdravje ljudi.

2.3 Jezik in drugačno kulturno okolje

Morebiti se zdi pretirana ocena, da sta drugačno jezikovno in kulturno okolje del tistih okoliščin, ki vplivajo na ranljivost otrok na begu, pa vendar smo že z vajo 2.1 poskušali prikazati, kako travmatična je lahko situacija, ko se znajdeš v novem in povsem neznanem okolju, kjer je tvoje preživetje odvisno od razumevanja in od pomoči drugih ljudi. Vloga prevajalcev se je izkazala za izjemno pomembno tudi v času, ko se je Slovenija soočala s povečanim migrantskim tokom v letih 2015 in 2016, kjer se je hitro izkazalo, da je točnost prevoda z odsotnostjo subjektivnih

interpretacij posameznega prevajalca in nepristranskostjo ključnega pomena pri pomoči ljudem na begu, še posebej otrokom. Potreba po usposabljanjih na področju otrokom prijaznih postopkov je bila in ostaja tako za strokovne delavce kot za prevajalce in kulturne mediatorje. Ko govorimo o drugačnem kulturnem okolju, v isti sapi govorimo tudi o potrebi po kulturni občutljivosti, kjer izpostavljamo predvsem potrebo po zavedanju in priznavanju razlik med kulturami, ki vplivajo tako na razlike v vrednotah, komunikaciji in vsakodnevnih običajih.

2.4 Migracijske poti

Migracije tudi za slovensko okolje nikakor niso nov pojav, saj so se tudi Slovenci skozi zgodovino selili po svetu. Zavedanje o tem bi moralo vplivati na dvig solidarnosti in odgovornosti pri sprejemu in delu z ljudmi, ki so na begu.

Razlogi, zaradi katerih otroci bežijo, bodisi sami ali pa z družinami, so različni. Mnogi stremijo k združitvi z družinami, drugi se odpravijo na pot, da zagotovijo preživetje družinskim članom, ki ostajajo v državah v razvoju, nekateri bežijo pred nasiljem, pred vojno in konflikti, pred preganjanjem zaradi politične, verske pripadnosti ali neutemeljenega suma kaznivega dejanja, pred revščino ali pa pred klimatskimi razmerami, ki ne dopuščajo dostojnega oziroma varnega preživetja (suše, poplave, dvig morske gladine).

2.4.1 Pomembnost varnih poti

Odsotnost varnih poti vpliva na to, da so migracije za otroke visoko tvegane in nevarne. Združitve z družinami je pogosto pogojena s statusom rezidenta, določenimi finančnimi zahtevami ali pa je omejena na nuklearno družino, ki izključuje razširjeno družino, od katere so otroci pogosto odvisni. Poleg tega so postopki združitve z družinami pogosto zelo dolgotrajni, kar vse skupaj vpliva, da otroci že prej sami poiščejo nezakonite migracijske kanale, ki so nevarni. Možnosti humanitarnih viz in programi preselitve so prezasedeni, delovne oziroma študentske vize so večini izven dosega, saj terjajo tudi obsežna finančna sredstva ter dokazila o uspehu in doseganju kriterijev.

Tabela 2

Če bi ...

- otroci, ki zaprosijo za azil, lahko v ciljno državo prispeli z letalom, za razliko od plačila za pot tihotapcem, bi bistveno zmanjšali tveganje;
- otroci, ki so bili prikrajšani za izobraževanje, imeli dostop do štipendij in študentskih viz, bi bistveno zmanjšali otroško delo in nelegalne migracije;
- bilo združevanje z družinami hitrejšo in dostopnejšo za otroke, bi se samostojni poskusi otrok, da se združijo z družino, bistveno zmanjšali;
- več držav nudilo humanitarne vize, bi več ljudi prebežalo varno in dostojno;
- več držav posameznikom dovolilo, da za preselitev sponzorirajo otroke begunce in njihove družine, bi to ne le povečalo število mest v programu, temveč tudi izboljšalo možnosti za integracijo v lokalno okolje.

Vir: UNICEF 2017

2.5 Ogrožajoče okoliščine

O pomembnosti in odsotnosti varnih poti smo že govorili. Treba je povedati, da vse te ovire do legalnih migracij ljudi ne zaustavijo v njihovi nameri in potrebi, da bi se selili, pač pa jih zgolj prisilijo, da poiščejo nelegalne in nevarne možnosti. Kot posledica se večina beguncev in migrantov poveže s tihotapci, da jim pomagajo pri prečkanju mej in dosegu ciljnih držav. Prav zanašanje na tihotapce otroke postavi v izredno ranljiv položaj, kjer lahko hitro postanejo žrtve izkoriščanja in zlorab. Poleg tega pa lahko tihotapljenje vodi v trgovino z ljudmi, saj je bilo po podatkih Europol v letu 2015 kar 20 odstotkov tihotapcev povezanih z mrežami trgovcev z ljudmi (Europol 2016).

2.5.1 Trgovanje z ljudmi

»Trgovanje z ljudmi³ je izkoriščanje ljudi z namenom zaslužka. Pomeni strahotno kršenje človekovih pravic, saj človek postane stvar, s katero se trguje. Oseba je v lasti nekoga in mu/ji je odvzeta svoboda. Trgovanje z ljudmi je suženjstvo 21. stoletja in ena izmed dejavnosti mednarodno organiziranega kriminala.« (Društvo Ključ 2017)

Otroci predstavljajo kar 33 odstotkov vseh žrtev trgovine z ljudmi, v zadnjih letih pa beležimo porast. Med najbolj ogroženimi, da postanejo žrtve trgovine z ljudmi, pa so otroci brez spremstva. Še posebej ranljivi so tisti, ki živijo v institucijah, saj podatki kažejo, da so ti otroci desetkrat bolj ogroženi, da postanejo žrtev. Med žrtvami trgovine z ljudmi je bilo identificiranih 152 različnih držav izvora, kar nakazuje, kako globalen je ta pojav, prav tako pa je bilo do sedaj odkritih 510 različnih tokov trgovine z ljudmi. Dogaja se torej tudi v Sloveniji, kjer gre tako za državo prehoda, državo namembnosti (prisilna prostitucija, prisilno beračenje, delovno izkoriščanje, prisilne/dogovorjene poroke) kot izvorno državo (prisilna prostitucija, prisilne/dogovorjene poroke).

Oblike trgovanja z ljudmi (ibid.):

- prisilna prostitucija;
- prisilna homoseksualna prostitucija;
- prisilno delo/delovno izkoriščanje otrok in odraslih;
- prisilno beračenje;
- izkoriščanje otrok z namenom spolne zlorabe;
- prikazovanje fotografij in posnetkov spolne zlorabe otrok (otroška pornografija);
- prisilne poroke;
- nelegalne posvojitve;
- služabništvo;
- siljenje v izvajanje kaznivih dejanj;
- trgovanje s človeškimi organi, tkivi in krvjo.

3 Glej Protokol iz Palerma in Konvencijo Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu.

2.6 Potrebujete posebno skrb in zaščito

UNICEF svetovnim voditeljem priporoča šest ukrepov za zaščito otrok na begu:

- otroke begunce in migrante, še posebej otroke brez spremstva, je treba zaščititi pred izkoriščanjem in nasiljem;
- treba je ukiniti prakso pridržanja otrok migrantov in otrok, ki zaprosijo za mednarodno zaščito, ter uvesti alternative pridržanju;
- družine morajo ostati skupaj; to je najboljši način za zaščito otrok in zagotovitev pravnega statusa otrok;
- vsi otroci begunci in migranti morajo imeti zagotovljeno izobraževanje ter dostop do zdravstvenih in drugih kakovostnih storitev;
- prizadevati si je treba za reševanje izvornih razlogov za migracije;
- spodbujati je treba ukrepe za boj proti ksenofobiji, diskriminaciji in marginalizaciji.

Ljudje, ki so na begu, svojih domov in rojstnih krajev ne bi zapustili, če bi jim bilo tam omogočeno ustvariti si dostojno življenje. Otroci begunci in migranti, ki so bili v otrokom prijaznih UNICEF-ovih prostorih deležni storitev in s katerimi smo se pogovarjali, so vsi izražali skupno željo, da bi se lahko kdaj spet vrnili v svojo domovino in tam živeli v miru.

»Dobro se počutim, ker sem lahko spet doma,« je povedla deklica Samah, ki se je z družino vrnila v Mosul in sedaj obiskuje šolo Farahedee, ki jo je ponovno vzpostavil UNICEF. 1.500 otrok obiskuje pouk, kjer jih ozaveščajo tudi o nevarnostih, kot so pehotne mine. Šolo v večji meri obiskujejo otroci iz vzhodnega Mosula, zaradi nasilja in konfliktov pa tudi številni iz zahodnega dela mesta.

Slika 4: Deklica Samah v šoli v Mosulu (UNICEF 2017)

Pravne poti do mednarodne zaščite

Katarina Bervar Sternard, univ. dipl. prav.,
Pravno-informacijski center,

Splošno o mednarodni zaščiti

Republika Slovenija je kot podpisnica Ženevske konvencije in članica EU dolžna nuditi mednarodno zaščito tistim posameznikom, ki zaščite niso deležni v državi njihovega državljanstva oziroma stalnega prebivališča (izvirne države).

Mednarodna zaščita ali azil je zaščita, ki jo država gostiteljica zagotavlja posamezniku, ki je dokazal, da mu izvorna država tega ne more ali noče zagotavljati; vsebina te zaščite je enaka, kot jo države sicer nudijo svojim državljanom, in se nanaša predvsem na zagotavljanje osebne varnosti, zdravstvenega varstva, socialnega varstva in drugih pravic, ki jih država s svojo zakonodajo priznava.

Glavni zakon, ki ureja postopek za pridobitev mednarodne zaščite v ter vsebino mednarodne zaščite v Republiki Sloveniji, je Zakon o mednarodni zaščiti⁴. Za vprašanja, ki niso urejena v tem zakonu, se v postopku mednarodne zaščite na prvi stopnji uporablja splošnejši predpis – Zakon o splošnem upravnem postopku⁵. V postopku sodnega varstva se kot splošnejši predpis uporablja Zakon o upravnem sporu⁶.

Pravice mladoletnih prosilcev za mednarodno zaščito mladoletnikov s priznano mednarodno zaščito in mladoletnih tujcev so opredeljene zlasti v Zakonu o mednarodni zaščiti in Zakonu o tujcih⁷. Poleg vrste drugih zakonov, ki ravno tako, vendar v manjšem obsegu, urejajo ali se dotikajo pravic in položaja migrantskih in begunskih otrok, to področje ureja še vrsta podzakonskih predpisov in protokolov. Eden pomembnejših je Protokol o sodelovanju med centri za socialno delo in policijo pri izvajanju skrbi za mladoletne tujce brez spremstva⁸ (v nadaljevanju: Protokol).

V Sloveniji lahko za mednarodno zaščito zaprosijo samo državljani tretjih držav. Vstop v postopek mednarodne zaščite je razdeljen na dva dela – oseba najprej izrazi namero, da bo vložila prošnjo za mednarodno zaščito, kasneje pa na tej podlagi vloži prošnjo za mednarodno zaščito.

Oseba lahko namero, da bo vložila prošnjo za mednarodno zaščito, izrazi po prihodu v Republiko Slovenijo pri kateremkoli državnem organu ali organu samoupravne lokalne skupnosti. Organ je o tem dolžan obvestiti pristojni organ za mednarodno zaščito v Republiki Sloveniji – MNZ. V praksi osebe namero najpogosteje izrazijo policistom po prijemu zaradi nedovoljenega vstopa v Slovenijo prek kopenske meje s Hrvaško ali policistom na Aerodromu Ljubljana po prihodu v Slovenijo z letalom.

4 Zakon o mednarodni zaščiti (Uradni list RS, št. 22/2016 – ZMZ-1).

5 Zakon o splošnem upravnem postopku (Uradni list RS, št. 80/1999 in nadaljnje spremembe).

6 Zakon o upravnem sporu (Uradni list RS, št. 105/2006 in nadaljnje spremembe).

7 Zakon o tujcih (Uradni list RS, št. 16/17 – uradno prečiščeno besedilo).

8 Protokol je sprejet na podlagi prvega odstavka 82. člena ZTuj-2; ni dostopen na spletnih straneh pristojnih ministrstev.

Od podaje namere do vložitve prošnje za mednarodno zaščito tujec ne sme biti odstranjen iz države. V primeru, da je šlo za nezakonit vstop, se postopek za prekršek nezakonitega prehoda državne meje prekine do zaključka postopka mednarodne zaščite (v primeru, da se postopek zaključi s priznanjem mednarodne zaščite, se tujca nato ne kaznuje).

Po podaji namere in pred podajo prošnje za mednarodno zaščito se izvede še postopek s tujcem pri policiji. Policija ugotavlja njegovo identiteto in pot, po kateri je prišel v Republiko Slovenijo, vlagatelj pa poda kratko izjavo o razlogih za mednarodno zaščito ter druge osnovne osebne podatke (izpolni se tako imenovani »registracijski list«). Policija je za izvedbo postopka dolžna zagotoviti tolmača.

V primerih mladoletnikov brez spremstva mora policija v postopku o tem nemudoma obvestiti pristojni center za socialno delo in postopati v skladu s Protokolom.

Ocena starosti mladoletnika brez spremstva

Včasih identiteta mladoletnega tujca ni potrjena in obstaja dvom, da gre za mladoletno osebo. V takšnih primerih policija lahko ugotavlja starost osebe s pomočjo izvedencev. Izvedensko mnenje je podlaga za izdajo ugotovitvene odločbe o starosti. Ocena starosti se lahko ugotavlja tudi v postopku priznanja mednarodne zaščite, vendar le, če mladoletnik brez spremstva in njegov zakoniti zastopnik v to pisno privolita. V primeru, da mladoletnik brez spremstva in njegov zakoniti zastopnik brez utemeljenih razlogov ne privolita v pregled za oceno starosti mladoletnika brez spremstva, se mladoletnik brez spremstva v zvezi z obravnavo njegove prošnje šteje za polnoletnega. Izvedensko mnenje v teh postopkih pripravi izvedenec medicinske stroke. Če po pridobitvi izvedenskega mnenja še vedno obstaja dvom v prosilčevo starost, se šteje, da je prosilec mladoleten.

Podaja prošnje in prva faza postopka

Po zaključku policijskega postopka se osebo odpelje v nastanitveno institucijo za prosilce za mednarodno zaščito, tj. azilni dom v Ljubljani, kjer se prične s postopkom mednarodne zaščite na prvi stopnji.

Postopek mednarodne zaščite na prvi stopnji vodi MNZ. Notranja organizacijska enota MNZ, pristojna za postopke mednarodne zaščite, je Urad za migracije, ki je del Direktorata za upravne notranje zadeve, migracije in naturalizacijo. Znotraj Urada za migracije je Sektor za postopke mednarodne zaščite pristojen za vsebinsko odločanje o prošnjah za mednarodno zaščito. Za nastanitev in oskrbo prosilcev za azil je od 1. 6. 2017 dalje pristojen novi Urad Vlade RS za oskrbo in integracijo migrantov.

Pred podajo prošnje osebje v azilnem domu s tujcem opravi zdravniški pregled ter ga fotografira in mu odvzame prstne odtise za namen preverjanja v bazi EURODAC.

Mladoletniku brez spremstva se pred pričetkom postopka postavi zakonitega zastopnika, ki je prisoten pri podaji prošnje in vseh nadaljnjih dejanjih postopka. Zakoniti zastopnik je postavljen na podlagi Zakona o mednarodni zaščiti⁹.

Zakon o mednarodni zaščiti v postopku na prvi stopnji ne zagotavlja brezplačnega pravnega zastopanja prosilcev, vendar je to zagotovljeno skozi dejavnost nevladne organizacije na podlagi projekta, financiranega iz evropskih sredstev ter delno Republike Slovenije. Nevladna organizacija poleg pravnega zastopanja prosilcu pred podajo prošnje nudi informiranje, na katerem mu predstavi potek postopka mednarodne zaščite in pravice ter dolžnosti, ki jih ima.

9

Zakon o mednarodni zaščiti (Uradni list RS, št. 22/2016 – ZMZ-1).

Po zdravniškem pregledu, fotografiranju in odvzemu prstnih odtisov ter informiranju sledi podaja prošnje za mednarodno zaščito (prvi intervju). Postopek vodi uradna oseba MNZ, ki prosilca najprej vpraša po osebnih podatkih ter podatkih o poti iz izvorne države in prihodu v Republiko Slovenijo. Nato sledi glavni del podaje prošnje, na katerem prosilec samostojno poda izjavo o razlogih za vložitev prošnje. Na koncu se izjava lahko dopolni z dodatnimi vprašanji uradne osebe, zakonitega zastopnika, če je ta prisoten, in pooblaščenca. Postopek se vodi prek tolmača, ki ob zaključku intervjuja prosilcu ustno prevede vsebino zapisnika, ta pa lahko nanj poda pripombe. S podpisom zapisnika tujec uradno pridobi status prosilca za mednarodno zaščito v Republiki Sloveniji.

Po podaji prošnje se prosilčevi prstni odtisi vnesejo v bazo EURODAC. V primeru, da je v skladu z Dublinsko uredbo za pristojno spoznana druga država članica EU, MNZ izda dublinski sklep, s katerim je postopek v Sloveniji zaključen in (po njegovi pravnomočnosti) oseba predana drugi pristojni državi.

Nastanitev v azilnem domu in omejitev gibanja

Prosilci za mednarodno zaščito so med postopkom nastanjeni v azilnem domu v Ljubljani. Osebo se pred podajo prošnje najprej nastani v sprejemnih prostorih azilnega doma, ločeno od prosilcev, ki so že podali prošnjo (praviloma za en dan, izjemoma dlje). Po podaji prošnje se jo preseli v glavni del azilnega doma, ki je razdeljen na ločene oddelke za odrasle moške, mladoletnike ter ženske in družine. Prosilci za mednarodno zaščito so poleg nastanitve upravičeni do brezplačne prehrane, obleke in obutve, osnovnih higienskih potrebščin ter mesečne žepnine¹⁰. V nekaterih zakonsko določenih primerih je prosilec lahko namesto v azilnem domu nastanjen tudi v drugi primerni instituciji ali na zasebnem naslovu. Prosilci so upravičeni do nujnega zdravljenja, na podlagi individualne presoje pa v posameznih primerih lahko tudi do širšega obsega zdravljenja. Nadalje so upravičeni do izobraževanja ter v primeru, da je od podaje prošnje preteklo devet mesecev ter so izpolnjeni drugi zakonsko določeni pogoji, do zaposlitve in dela.

V Sloveniji trenutno ni posebnih nastanitvenih kapacitet za mladoletnike brez spremstva, zato se problematika rešuje v okviru pilotnega projekta oziroma začasnih rešitev, kar pa ne ustreza standardom varstva po Konvenciji o otrokovih pravicah. Slovenija je bila na to že večkrat opozorjena s strani različnih institucij, ki skrbijo za varstvo človekovih pravic.

Prosilcu se po formalno podani prošnji izda izkaznica, s katero izkazuje svoj status prosilca za mednarodno zaščito. Med postopkom se lahko prosto giblje po območju celotne Republike Slovenije, vendar mora za prenočitev izven azilnega doma pridobiti dovolilnico. Če prosilec samovoljno zapusti azilni dom in se v treh dneh ne vrne, se njegova prošnja šteje za umaknjeno in se postopek mednarodne zaščite ustavi.

V zakonsko določenih primerih lahko MNZ prosilcu izda sklep, s katerim mu odredi omejitev gibanja. Do tega najpogosteje pride takoj po podaji prošnje za mednarodno zaščito. Sklep lahko MNZ izda, kadar je omejitev gibanja potrebna zaradi:

- ugotavljanja istovetnosti prosilca;
- suma zavajanja in zlorabe postopka;
- ogrožanja življenja drugih ali premoženja;
- izvedbe dublinskega postopka in predaje prosilca pristojni državi;
- izvedbe postopka varne tretje države in predaje prosilca varni tretji državi.

Gibanje se prosilcu lahko omeji za tri mesece z možnostjo enkratnega podaljšanja za en mesec (maksimalno skupno trajanje štiri mesece). Prosilci z omejitvijo gibanja so nastanjeni v Centru za tujce v Postojni, ki je policijska nastanitvena institucija zaprtega tipa primarno namenjena nastanitvi tujcev v postopkih vračanja. Kot milejši ukrep v primerjavi z nastanitvijo v Centru za tujce lahko MNZ prosilcu omeji gibanje na območje azilnega doma (nastanitev v azilnem domu s prepovedjo zapuščanja le-tega). Mladoletnikom brez spremstva se lahko gibanje omeji samo na območje azilnega doma, ne pa tudi z nastanitvijo v Centru za tujce. Razen prostega gibanja so prosilci z omejitvijo gibanja upravičeni do enakega obsega pravic kot ostali prosilci.

Kadar namero za mednarodno zaščito izrazi oseba, ki je v Centru za tujce nastanjena kot tujec v postopku vračanja, se po podaji prošnje običajno ne preseli v azilni dom. Njeno prošnjo za mednarodno zaščito MNZ vzame v prostorih Centra za tujce in ji nato izda sklep o omejitvi gibanja (zaradi suma zavajanja in zlorabe postopka), tako da oseba tudi kot prosilec za mednarodno zaščito ostane v Centru za tujce, dokler traja ukrep omejitve gibanja.

Odločba

Državljeni tretjih držav lahko v Republiki Sloveniji pridobijo dva različna statusa mednarodne zaščite – status begunca ali status subsidiarne zaščite. Pogoji za podelitev enega ali drugega statusa so analogni pogojem iz Kvalifikacijske direktive (13. in 18. člen).

Status begunca se podeli osebi, ko se zaradi utemeljenega strahu pred preganjanjem zaradi rasne, verske, nacionalne pripadnosti, političnega prepričanja ali pripadnosti določeni družbeni skupini nahaja izven države, katere državljan je, in ne more ali zaradi tega strahu noče izkoristiti zaščite te države, ali osebi brez državljanstva, ki se nahaja izven države prejšnjega običajnega prebivališča zaradi enakih razlogov, kot so navedeni zgoraj, in se ne more ali zaradi tega strahu noče vrniti vanjo.

Subsidiarna zaščita se prizna državljanu tretje države ali osebi brez državljanstva, ki ne izpolnjuje pogojev za begunca, a je bilo v zvezi z njim/njo izkazano, da obstajajo utemeljeni razlogi za prepričanje, da bi se zadevna oseba, če bi se vrnila v izvorno državo, ali v primeru osebe brez državljanstva v državo prejšnjega običajnega prebivališča soočila z utemeljenim tveganjem, da utрпи resno škodo.

Odločevalec ugotavlja pogoje za priznanje mednarodne zaščite v enotnem postopku, pri čemer najprej presoja pogoje za priznanje statusa begunca in šele, če ti niso izpolnjeni, pogoje za priznanje subsidiarne zaščite.

Status begunca se osebi podeli brez časovne omejitve trajanja, status subsidiarne zaščite pa za določeno dobo (različno od primera do primera, v praksi običajno za obdobje od enega do treh let) z možnostjo podaljšanja.

Zoper odločbe in sklepe, izdane v postopku mednarodne zaščite, ni pritožbe; pravno sredstvo na voljo prosilcu je upravni spor. Gre za sodno presojo izdanega upravnega akta, ki se sproži z vložitvijo tožbe zoper MNZ. V sodnem postopku, ki sledi, prosilec za mednarodno zaščito nastopa kot tožnik in MNZ kot tožena stranka. O tožbi odloča Upravno sodišče Republike Slovenije s sedežem v Ljubljani.

Za vložitev tožbe in zastopanje pred sodiščem so prosilec v skladu z Zakonom o mednarodni zaščiti na voljo brezplačni svetovalci za begunce. Gre za diplomirane pravnike, ki jih na položaj svetovalcev za begunce imenuje Ministrstvo za pravosodje na podlagi javnega razpisa. Pred začetkom dela morajo opraviti izobraževanje in izpit iz področja mednarodne zaščite.

TABELA 3: Število prošenj in priznanj zaščite po letih¹¹

LETO	ŠTEVILO VLOG	PRIZNAN STATUS (obe vrsti zaščite skupaj)
2010	246	23
2011	358	24
2012	304	34
2013	272	37
2014	385	44
2015	277	45 (34 SB, 11 SZ)
2016	1308	170
2017	445*	76*

TABELA 4: Število vloženih prošenj v letu 2016 po državah izvora do 1. 6. 2017

DRŽAVA	ŠTEVILO VLOŽENIH PROŠENJ
Afganistan	419
Sirija	281
Irak	120
Pakistan	104
Iran	78
Turčija	60
Alžirija	42
Ostale	246
SKUPAJ	1308

Seznam pomembnih pravnih virov:

1.1 Mednarodni pravni viri

1. Splošna deklaracija o človekovih pravicah (1948)
2. Konvencija Združenih narodov o statusu beguncev (1951) in Protokol o statusu beguncev (1967)
3. Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1950)
4. Konvencija o statusu beguncev (1951) in Protokol o statusu beguncev (1967)
5. Konvencija o statusu oseb brez državljanstva (1954)
6. Deklaracija o otrokovih pravicah (1959)
7. Konvencija o otrokovih pravicah (1989)

11

http://www.mnz.gov.si/si/mnz_zas_vas/tujci_v_sloveniji/statistika/.

8. Evropska konvencija o vračanju mladoletnikov (Svet Evrope)
9. Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic (1996)
10. Direktiva Sveta 2003/86/ES z dne 22. septembra 2003 o pravici do združitve družine
11. Direktiva 2011/95/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. decembra 2011 o standardih glede pogojev, ki jih morajo izpolnjevati državljani tretjih držav ali osebe brez državljanstva, da so upravičeni do mednarodne zaščite, glede enotnega statusa beguncev ali oseb, upravičenih do subsidiarne zaščite, in glede vsebine te zaščite
12. Uredba (EU) št. 604/2013 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito, ki jo v eni od držav članic vloži državljan tretje države ali oseba brez državljanstva
13. Direktiva 2013/32/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o skupnih postopkih za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite
14. Direktiva 2013/33/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o standardih za sprejem prosilcev za mednarodno zaščito

1.2 Domači pravni viri

1. Ustava Republike Slovenije
2. Zakon o tujcih (Uradni list RS, št. 16/17 – uradno prečiščeno besedilo)
3. Zakon o mednarodni zaščiti (Uradni list RS, št. 22/2016 – ZMZ-1)
4. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Uradni list RS, št. 69/04 – uradno prečiščeno besedilo, 101/07 – odl. US, 90/11 – odl. US, 84/12 – odl. US, 82/15 – odl. US in 15/17 – DZ)

Načela dobre prakse pri delu z otroki brez spremstva

Marina Uzelac, univ. dipl. soc. ped., Slovenska filantropija

OTROCI BREZ SPREMSTVA

Otroci brez spremstva so osebe, mlajše od 18 let, ki so zunaj matične države in so brez spremstva staršev oziroma zakonsko ali po običaju določenega skrbnika. Eni so čisto sami, drugi živijo s sorodniki ali drugimi odraslimi osebami. So ena najbolj ranljivih skupin v Evropi, saj so bili prisiljeni zapustiti svojo državo, hkrati pa so prikrajšani za pomoč in zaščito staršev. Zaradi ranljivosti so zanje potrebne posebna obravnava, skrb in zaščita.

Svoje domove zapuščajo zaradi različnih razlogov: pogosto odidejo v upanju, da se bodo izognili pomanjkanju in revščini, preganjanju ali stanju splošnega nasilja in v upanju, da jih nekje drugje čaka boljša in varnejša prihodnost. Kot taki so ranljivi in pogosto izkoriščani, postanejo lahko tudi žrtve trgovanja z ljudmi. Izkoriščajo jih za slabo plačano delo, prisilno beračenje, žeparjenje in kraje, gre pa tudi za spolno izkoriščanje, izkoriščanje za prostitucijo in pornografijo. Treba se je zavedati, da povsod preži nevarnost, da otroci brez spremstva postanejo žrtev raznih kriminalnih združb in trgovcev z ljudmi: v izvorni državi, na poti in v ciljni državi. Žrtve zlorab pa so tako deklice kot dečki.

Z odhodom iz svoje domovine so izgubili svojo podporno socialno mrežo, lahko se počutijo negotove in osamljene. Nova dežela jim je tuja, v njej so pogosto potisnjeni na rob družbe, v novi skupnosti se težko znajdejo. Soočajo se s slabo dostopnostjo do izobraževanja, zaposlovanja, nastanitve ter zdravstvenega in pravnega varstva. Njihove zgodbe so lahko polne diskriminacije in zlorab.

V svetu in EU se število otrok brez spremstva povečuje. Po podatkih UNICEF-a je na globalni ravni število otrok beguncev in migrantov brez spremstva doseglo petkratno povečanje v primerjavi z letom 2010. Po uradnih podatkih je bilo v letih 2015–2016 v 80 državah vsaj 300.000 otrok brez spremstva, vendar je realno število veliko večja. V Evropi je v letih 2015–2016 za azil zaprosilo 170.000 otrok brez spremstva. Ob tem se v vseh državah EU soočamo s pojavom izginjanja teh otrok iz nastanitvenih centrov. Raziskave kažejo, da kar polovica otrok izgine dva dni po nastanitvi. Europol je januarja 2016 objavil oceno, da je po prihodu v Evropo izginilo kar 10.000 otrok brez spremstva¹².

SMERNICE ZA DELO Z OTROKI BREZ SPREMSTVA

Po mednarodnih konvencijah so vsi otroci brez spremstva upravičeni do mednarodne zaščite. Zaščitni ukrepi, skladni z mednarodnim pravom, nacionalno zakonodajo in standardi, ki veljajo za človekove pravice in obravnavo otrok brez spremstva, so bistvenega pomena. Določila Konvencije o otrokovih pravicah, Načela dobre prakse in Temeljni standardi za skrbnike otrok brez spremstva pripomorejo k razumevanju položaja otrok brez spremstva in njihovi ustrezni obravnavi.

Glavna načela Konvencije o otrokovih pravicah so prepoved diskriminacije, največja korist otroka, pravica do preživetja, življenja in razvoja ter pravica do sodelovanja otrok. Konvencija opredeljuje tudi pravico do mednarodne zaščite.

12

V: Missing Children Europe, 2016.

Načela dobre prakse¹³, ki jih je izdal Program za otroke brez spremstva v Evropi, morajo biti upoštevana v vseh fazah varstva in oskrbe otrok brez spremstva. Ta načela so:

- **največja korist:** največja korist otroka je glavno vodilo pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki. Pri ugotavljanju otrokove največje koristi morajo biti upoštewane vse njegove osebne okoliščine;
- **preživetje in razvoj:** otroci brez spremstva imajo pravico do življenja in da zaprosijo za mednarodno zaščito. Otrokom morajo biti dane možnosti za razvoj in učenje, treba jih je podpirati in spodbujati, da dosežejo svoj polni potencial;
- **nediskriminacija:** otroci brez spremstva so upravičeni do enakega ravnanja in pravic kot otroci, ki so državljani ali imajo v državi stalno bivališče. Najprej in predvsem jih je treba obravnavati kot otroke. Vsi pomisleki glede njihovega priseljenskega statusa morajo biti drugega pomena;
- **pravica do sodelovanja:** mnenja in želje otrok brez spremstva je treba ugotoviti in upoštevati, kadarkoli se sprejemajo odločitve, ki zadevajo njih. Pri tem je treba upoštevati njihovo starost in zrelost;
- **informacije:** otrokom brez spremstva mora biti zagotovljen dostop do informacij, na primer o njihovih pravicah, razpoložljivih storitvah, procesu pridobivanja azila, iskanju družine in stanju v izvorni državi, in to v jeziku, ki ga razumejo;
- **razlaga:** otrokom brez spremstva morajo biti ob zaslišanju ali kadar potrebujejo dostop do storitev ali pravnih postopkov na razpolago ustrezno usposobljeni tolmači, ki govorijo jezik, ki ga oni razumejo;
- **zaupnost:** poskrbeti je treba, da se o otroku brez spremstva ne razkrijejo informacije, ki bi lahko ogrozile njega ali njegove družinske člane v njegovi domovini, ne glede na to, ali se otrok z razkritjem določenih informacij strinja ali ne;
- **spoštovanje kulturne identitete:** pomembno je, da lahko otroci ohranijo svoj materni jezik ter vezi s svojo kulturo in veroizpovedjo (izvzete so tiste kulturne tradicije, ki so za otroka škodljive ali ga diskriminirajo). Pri zagotavljanju varstva, zdravstvene oskrbe in izobraževanja je treba upoštevati tudi otrokove kulturne potrebe;
- **sodelovanje med organizacijami:** organizacije, vladne službe, nacionalne in lokalne institucije ter strokovni delavci, ki so vključeni v obravnavo otrok brez spremstva, morajo upoštevati Konvencijo o otrokovih pravicah. Prav tako morajo navedene službe med sabo sodelovati in s tem zagotoviti zaščito pravic in blaginjo otrok brez spremstva;
- **usposabljanje osebja:** osebe, ki delajo z otroki brez spremstva, morajo obiskovati ustrezna usposabljanja o potrebah in pravicah otrok brez spremstva;
- **trajnost:** pri odločitvah glede otrok brez spremstva je treba kar najbolj upoštevati dolgoročne koristi in blaginjo otrok. Odločitve morajo biti konkretne, zanje varne in trajne;
- **časovna primernost:** vse odločitve glede otrok brez spremstva morajo biti sprejete v primernem času, pri čemer se upošteva otrokovo dožemanje časa.

Temeljni standardi za skrbnike otrok brez spremstva so nastali na podlagi odzivov skrbnikov in otrok brez spremstva v okviru mednarodnega projekta Zapolnjevanje vrzeli na področju zaščite otrok brez spremstva. Standardi so bili razviti kot orodje za skrbnike v praksi, vendar so lahko v pomoč pri delu tudi drugim strokovnim delavcem in akterjem, ki so vključeni v obravnavo otrok brez spremstva.

13

Načela dobre prakse slonijo predvsem na Konvenciji o otrokovih pravicah, Splošnem komentarju št. 6 ter Smernicah UNHCR o strategijah in postopkih pri obravnavi otrok brez spremstva, ki prosijo za azil.

Temeljni standardi, ki so še podrobneje razloženi v samem dokumentu, so naslednji:

- skrbnik se zavzema, da se vse odločitve sprejmejo v največjo korist otroka, s ciljem njegove zaščite in razvoja (postopki, izbira odvetnika, prebivanje in nastanitev, izobraževanje, zdravstvena oskrba, pristočasne dejavnosti, druga podpora): upoštevanje otrokovih stališč, multidisciplinarni pristop, neodvisno delovanje, izogibanje konfliktu interesov, prilagajanje ocene otrokovih najboljših koristi;
- skrbnik poskrbi, da otrok sodeluje pri vsaki odločitvi, ki nanj vpliva: zagotavljanje informacij v jeziku, ki ga otrok razume, upoštevanje otrokovih stališč, obveščanje otroka;
- skrbnik štiti otrokovo varnost: zaupnost informacij, prepoznavanje zlorab otrok in trgovine z ljudmi in skrb za njihovo vključitev v ustrezno obravnavo, prijava pristojnim organom, prijava izginotja otroka;
- skrbnik deluje kot zagovornik otrokovih pravic: odločen, predan in pogumen, zavzema stališča, nasprotuje odločitvam, ki niso v največjo korist otroka, čustveno trden, prisoten pri ugotavljanju najboljše koristi;
- skrbnik je kontaktna oseba za otroka in druge vpletene akterje ter predstavlja most med njimi: obvešča otroka o pravicah in dolžnostih v zvezi z drugimi akterji, pomaga pri vzpostavljanju vezi z otrokovo skupnostjo, skrbi, da je otrok obveščan o odločitvah, ki nanj vplivajo;
- skrbnik poskrbi za pravočasno iskanje in izvajanje dolgoročne rešitve: pozivanje drugih akterjev, da njihove rešitve sledijo otrokovim najboljšim koristim, zavzemanje za ponovno združitve otroka in družine, zavzemanje za vključevanje otroka v državo sprejemnico, zavzemanje za varno vrnitev otroka v izvorno državo, priprava na polnoletnost in s tem povezane spremembe;
- skrbnik otroka obravnava spoštljivo in tako, da ne prizadene njegovega dostojanstva: brez predsodkov, upoštevanje otrokovih stališč, izkazovanje zanimanja za otrokovo življenje, dovzetnost za kulturne in verske razlike, spoštovanje otrokove zasebnosti, podpora pri oblikovanju otrokove identitete, prilagodljivost in upoštevanje otrokovih potreb, upošteva otrokovo pravico do integritete;
- skrbnik z otrokom vzpostavi odnos, ki temelji na medsebojnem zaupanju, odprtosti in zaupnosti: poznavanje otroka, zaupnost informacij, ne sojenje o razlogih za otrokovo zapustitev države, odkritost, jasno podajanje informacij, ogovoren odnos, empatija, ustrezna verbalna, neverbalna in čustvena komunikacija;
- skrbnik je dostopen: pogovor z otrokom čim hitreje po imenovanju, pogosto obiskovanje otroka, dosegljivost, ustrezno sporazumevanje, uporaba tolmačev, hitra odzivnost, obveščanje otroka;
- skrbnik ima ustrezno strokovno znanje in kompetence: ustrezna praktična znanja, poznavanje svojih omejitev, aktivno ugotavljanje svojih učnih in razvojnih potreb, skrb za ustrezno število varovancev, ustrezna organiziranost, delo v skladu z metodologijo, upravljanje stroškov in razpoložljivih virov, iskanje podpore in svetovanja, odprtost za nadzor, razmišljanje o dejanjih, vlogi in motivaciji¹⁴.

UPORABA SMERNIC V PRAKSI

Strokovni delavci in vsi drugi akterji, ki so vključeni v obravnavo otrok, lahko zgoraj izpostavljena določila Konvencije o otrokovih pravicah, Načela dobre prakse in Temeljne standarde vključijo kot smernice za svoje delo. Uporabijo jih lahko kot kontrolni seznam za spremljanje svojega trenutnega delovanja in zastavljenih ciljev ter se v primerih, če ugotovijo, da ne morejo delovati v skladu z njimi, zavzamejo za potrebne spremembe pri pristojnih službah in organih.

ZAKLJUČEK

Pri obravnavi otrok brez spremstva je treba upoštevati njihovo starost in zrelost ter se pri tem zavedati, da so ti otroci lahko v marsičem zrelejši od svojih tukajšnjih vrstnikov. V skladu s tem je treba upoštevati njihova mnenja in želje, jim dati možnost izbire in soodločanja, saj s tem izkažemo spoštovanje do njihove potrebe po samostojnosti, ki je za mladostnike izjemnega pomena. Pomembno je vzpostaviti in graditi odnos, ki temelji na medsebojnem zaupanju in spoštovanju. Upoštevati in spoštovati je treba njihovo kulturo ter zanje predstavljati most in oporo za spoznavanje nove kulture. Naše delo in naša podpora naj bosta osredotočena na krepitev njihove moči in odkrivanje njihovih interesov, spretnosti in talentov. Mnogi otroci brez spremstva so v življenju doživeli travmatične izkušnje in potrebujejo čas, da to predelajo. K temu lahko pripomoremo z razumevanjem in empatijo ter primerno strokovno obravnavo. Pomembno je razumeti njihove reakcije in odločitve, jih spodbujati k odgovornosti in samostojnosti, podpreti moč, s katero so prišli, in ne soditi o vzrokih, zakaj so zapustili svoje domove. Pomembno jih je poslušati in slišati, saj lahko samo tako razumemo in ustrezno delujemo.

Smernice psihosocialne obravnave za delo z otroki in mladostniki begunci in migranti ter otroki in mladostniki brez spremstva

Doc. dr. Jana Krivec, Fakulteta za uporabne družbene študije

Poročilo UNICEF-a (2015) navaja, da je bilo v 2015 v Evropi 1/3 (389.000) prosilcev za azil otrok. Skoraj 90.000 je otrok beguncev brez spremstva, ki so še posebej rizična skupina. Odbor ZN za pravice otrok (2016) pravi, da obravnava te zelo rizične skupine ni optimalna. Agencija Evropske unije za temeljne pravice (FRA) (2016) poziva k takojšnji in ustrezni protekciji mladoletnih oseb v skladu z vrednotami EU. V okviru dogajanja in smernic je pomembno, da za delo z OMBM spoznamo osnovne smernice psihosocialne obravnave.

Za ustrezno psihosocialno obravnavo OMBM je treba:

- razumeti doživljanje in odzive otrok in mladostnikov;
- ustrezno oceniti stanja in potrebe;
- poznati cilje in osnovna načela psihosocialne obravnave;
- razumeti in prilagoditi obravnavo glede na razvojno stopnjo otrok in mladostnikov;
- razumeti in prilagoditi obravnavo glede na kulturno ozadje;
- ustrezno zaključiti obravnavo.

1 DOŽIVLJANJE IN ODZIVI OTROK IN MLADOSTNIKOV

Da OMBM ustrezno obravnavamo, je treba razumeti njihovo doživljanje, želje in odzive.

Kaj doživljajo?

- **PRETEKLOST:** lahko so doživeli nepredstavljive ponavljajoče se travme, nasilje, zlorabe, revščino, pomanjkanje izobrazbe ipd. Poleg tega je stresno že samo potovanje. Ne smemo pozabiti tudi na potencialne zdravstvene in duševne težave, ki so jih lahko imeli že pred samo migracijo.
- **SEDANJOST:** pogosto živijo v neprimernem okolju, nimajo doma, družine, prijateljev ali informacij o tem, kaj se je zgodilo z njimi. So v novem, nepoznanem okolju z drugačno kulturo, ki jih velikokrat zavrača, zato je zamajana njihova identiteta in varnost.
- **PRIHODNOST:** ne vedo, kaj se bo z njimi zgodilo v prihodnje. Zavedajo pa se, da bodo težko uresničili svoje sanje.

Kaj hočejo?

- Biti varni.
- Priti v stik z družino/svojci, dobiti informacije o njih.
- Iti v šolo, uresničiti svoje cilje.
- Pridobiti nadzor nad svojim življenjem.
- Zaživeti človeku dostojno življenje.

Kako se odzivajo?

Odzivanje je odvisno od vrste travme, otrokove starosti, osebnostnih lastnosti, razumevanja situacije in podpore, ki jo je otrok deležen.

a) Čustva in občutki:

- strah in tesnoba: bojijo se teme, strah jih je, da bodo zboleli in umrli ipd.;
- nenehna zaskrbljenost za svojo varnost in varnost svojih bližnjih (nezaupanje);
- občutki izdajstva, jeze, nemoči in negotovosti (ne vedo ali je nevarnost mimo);
- počutijo se nerazumljeni;
- občutek krivde (zelo pomembno je, kako otroku obrazložimo smrt svojca);
- izguba samozaupanja in neodvisnosti;
- žalost, depresija in/ali sram (lahko žalujejo drugače kot odrasli, v ciklih (poleg žalosti se tudi veselijo in igrajo). Otroci brez spremstva petkrat pogosteje kot otroci s spremstvom razvijejo resne simptome tesnobe, depresije in posttravmatske stresne motnje (v nadaljevanju: PTSM).

b) Vedenja:

- jok, večja nemirnost in razdražljivost;
- pogostejše motnje spanja in nočne more;
- regresija v vedenju (npr. močenje postelje, sesanje prsta, strah pred ločitvijo), izrazitejša potreba po pestovanju (sploh mlajši od dveh let, ko še ni razvit govor);
- spremenjen odnos do ljudi: odmaknjenost vase in iskanje samote (bojijo se, da bi jih imeli ob razkritju njihove ranljivosti vrstniki za čudne) / vedenja, s katerimi želijo pridobiti pozornost (tudi če so destruktivna);
- pri mladostnikih tvegana dejanja, samodestruktivnost (alkohol, droge), anksioznost.

c) Telesne težave:

- glavoboli, alergije, bolečine (tudi psihosomatske), utrujenost, mišična napetost, drgetanje, zmanjšanje teka, funkcijske motnje v delovanju srca in prebavi.

d) Kognicija:

- težave z zbranostjo oziroma motnje pozornosti, težave v šoli;
- ponavljanje travmatskih izkušenj v igri/risbi;
- pretirano so obremenjeni s travmatskim dogodkom (nekateri si želijo vedno znova govoriti o dogodku);
- spremenjena časovna perspektiva: pogosto so v doživljanju pomešani sedanji, pretekli in celo prihodnji dogodki;
- negativne misli in pričakovanja o prihodnosti.

Treba je razmišljati tudi o sklopu določenih odzivov, ki kažejo na hujšo simptomatiko, kot so na primer samomorilna ogroženost (brezup, tesnoba, poslavljanje, ni socialne podpore itd.), disociativna motnja (prisotnost dveh ali več različnih identitet ali osebnostnih stanj), PTSM (ponavljajoči se spomini/sanje o stresnem dogodku, težave z zbranostjo, izbruhi jeze, odmaknjenost itd.) in podobne diagnoze.

Dejavniki tveganja za neprimeren odziv:

- neposredna izpostavljenost nasilju in/ali travmatskim dogodkom v preteklosti;
- smrt ali hujše poškodbe bližnjih;
- kronični stres (selitev od doma, spremembe v šoli, lokalni skupnosti, izguba premoženja itd.);
- motnje duševnega zdravja (v družini);
- pomanjkanje ustrezne podpore v družini.

Dejavniki odpornosti:

- zagotovljena varnost, povezanost z ljudmi, umirjenost in upanje;
- dostop do socialne, fizične in čustvene podpore;
- ponovno ustvarjen občutek kontrole nad svojim življenjem in samopomoči.

2 OCENA STANJA IN POTREB

Da lahko ustrezno ocenimo otrokovo oziroma mladostnikovo stanje, je dobro slediti naslednjim smernicam:

- pogovor je ključen pri vsaki oceni stanja in celotni psihosocialni obravnavi. Ne sprašujemo otrok neposredno o čustvih (npr.: Ali si žalosten?), saj se težko opredelijo. Vprašajmo jih raje o telesnih občutkih (npr.: Kako se počutiš v sebi? Občutiš metaljčke v trebuhu? Napetost vse povsod?);
- uporabljajmo ustrezne merse instrumente, kot so standardizirani vprašalniki (npr. nebesedna lestvica duševne stiske (Kent 1981)). Le-ti intervjuvanca postavijo pred konkretno dilemo in s tem zahtevajo in tudi olajšajo opredelitev glede sicer kompleksnejše tematike;
- koristna je tudi uporaba tako imenovanih projekcijskih tehnik (igre, risbe, glasbe, pisanja), saj se otroci in mladostniki velikokrat lažje izražajo na ta, bolj posreden način. Preko njih lahko vidimo, kako doživljajo sebe in kako vidijo sebe v odnosu do drugih.

VAJA: Risba kot projekcijska tehnika

Otroci in mladostniki s travmatsko izkušnjo se velikokrat težko besedno izražajo. V določenih primerih lažje svoje doživljanje izrazijo na neverbalen način, kot je risanje. V tem primeru je treba razumeti simboliko, predstavljeno na izdelku. Kaj bi o doživljanju otroka lahko razbrali s spodnje slike?

Slika 5: Risba otroka begunca (vir: Goats and soda: Stories of life in a changing world)

3 CILJI IN OSNOVNA NAČELA PSIHOSOCIALNE OBRAVNAVE

Cilji:

- zagotoviti psihično in fizično varnost ter osnovne fiziološke potrebe;
- obveščati glede informacij in napredka;
- čim prej vzpostaviti stik z družinskimi člani, sorodniki (razen ob vprašanju (ne)varnosti);
- poiskati nadomestno socialno podporo (rejnike);
- zmanjšati čustveno stisko, zaščititi pred dodatnimi stresorji;
- mobilizirati notranje moči in vzpostaviti ravnovesje in kontrolo nad življenjem;
- zgraditi/obnoviti samozaupanje, ublažiti prihodnja neprilagojena obnašanja.

Osnovna načela

a) Načrt in struktura

- Brez predsodkov sledite osnovnim smernicam človekovih pravic, dostojanstva, poštenosti, etičnosti in nediskriminacije.
- Spoštujte zasebnost in osebne odločitve.
- Sodelujte in povežite se z ostalimi službami.
- Sodelujte z ljudmi iz podobnih kulturnih okolij, kot so migranti.
- Spodbujajte socialno podporo (tudi vrstniško).
- Pojasnite, da je travmatskega dogodka konec in da je na varnem.
- Skupaj z mladoletnikom oblikujte cilje terapije in prilagodite proces osebnemu načinu in tempu.
- Stvari in dogodke v prihodnosti naredite čim bolj predvidljive (stabilnost, varnost), ustvarite ustaljen vsakdanji ritem.
- Pogovorite se o spremembah, ki se obetajo in jih je mogoče predvideti.
- Povejte, da tudi če ne želi pomoči sedaj, jo lahko dobi kasneje. Žalovanje se lahko pojavi šele čez čas (mesece) in takrat morate biti na voljo. Tudi če travme ne kaže navzven, še ne pomeni, da je ni.
- Dokumentirajte podatke, širite informacije.

b) Odnos

- Vzpostavite zaupljiv, varen odnos, bodite potrpežljivi in umirjeni, dovolj tišino.
- Aktivno poslušajte: bodite pozorni, pristni, opazujte, spoštujte, sprejemajte brez obsojanja (kot npr.: to bi morali narediti, ne bi se smeli tako počutiti). Vprašajte po potrebah, skrbeh. Osredotočite se na težave tu in zdaj, ki so zanj pomembne. Izobrazite tudi ostale deležnike (šolo, vrtec).
- Empatija ≠ simpatija. Empatija vsebuje deljenje emocionalnega bremena, hkrati pa ostane objektivnost in obvladovalne sposobnosti. O simpatiji pa govorimo, ko se tudi terapevt sam potopi v disforijo klienta in ni več sposoben reševati njegovih težav.
- Ne bodite preveč zaščitniški (s tem dajete občutek, da še preti nevarnost). Starejšim postavljajte jasna pravila in pričakovanja.
- Spodbujajte, a ne silite v pogovor o stresnih dogodkih. Ne priganjajte osebe (s pogledovanjem na uro ipd.), ne prekinjajte je, ko govori, ne zanikajte/podcenjujte njenih občutkov (sprejmite njihove zgodbe, tudi če so za vas čudne).
- Sprejmite manj zrele oblike vedenja (npr. sesanje prsta) z razumevanjem in strpnostjo.

- Pogovor naj bo prilagojen otrokovi starosti: da si bo otrok sam naredil razlage, ki so velikokrat v smeri razbremenitve odgovornosti in občutkov krivde (»Ali sem jaz naredil kaj narobe, da se je tako zgodilo?«).
- Izogibajte se uporabi neposrednih izrazov in oznak ter »težke terminologije« (npr.: »Ali ste bili zlorabljeni?«).
- Bodite aktivni in prilagodljivi.

c) Vsebina

Psihoedukacija

- Pojasnite, da je simptomatika (strah, žalost, težave s spanjem, tekom, anksioznost) normalna in obrazložite potencialne posledice travme. S tem zmanjšate njegovo zmedenost, vznemirjenje, strah in vzpostavite občutek varnosti. Na primer: »Ko se zgodi nekaj res slabega zgodi, se otroci pogosto počutijo smešno, čudno, ali neprijetno. Njihovo srce bije zelo hitro, njihove roke so potne, boli jih želodec, noge ali roke so šibke ali tresoče. Otroci se kdaj počutijo čudno v svojih mislih, glavah, skoraj tako, kot da jih v resnici ni tukaj, kot da gledajo, kako se slabe stvari dogajajo nekemu drugemu. Včasih telo ohranja te občutke še nekaj časa po tem, ko je tragični dogodek mimo. Ti občutki so način, s katerim telo sporoča, kako hud je bil travmatičen dogodek. To dogajanje je lahko zelo neprijetno. Ali imate tudi vi katerega od teh občutkov ali kaj drugačnega? Mi lahko poveste kaj več o tem? Včasih do teh neprijetnih občutkov pride, ko otroci vidijo, vonjajo, slišijo nekaj, kar jih spomni na pretekli dogodek. Lahko vas naučim nekaj tehnik, s katerimi si boste ob tem lahko pomagali in se bolje počutili. Kaj menite?« (World Health Organization, War Trauma Foundation and World Vision International 2011: 80).
- Poiščite in pohvalite otrokove pozitivne življenjske izkušnje in značilnosti.

Reševanje problemov

- Poiščite možnosti reševanja situacije (v in izven klienta) in vlivajte realno upanje. Ne obljublajte stvari, če ne veste, ali so resnične oziroma ali jih boste lahko izpolnili. Razložite vir in zanesljivost informacij, ki jih podajate. Povejte jim, kdaj in kako jih boste informirali o nadaljnjih spremembah.
- Ne poskušajte rešiti vseh težav in ne odvezemajte jim občutka, da so zmožni sami skrbeti zase (spominjo naj se na tiste, ki bi jim lahko pomagali, kako zadovoljiti svoje potrebe, kako so ravnali v težkih situacijah v preteklosti. Vprašajte jih, kaj jim običajno pomaga, da se počutijo bolje).
- Naučite jih tehnik spoprijemanja s stresnimi situacijami (npr. pozitivno razmišljanje: »Ali lahko kako drugače pogledate na situacijo? Kaj bi rekel prijatelju v podobni situaciji?«), sprostitvene tehnike (tudi otroci lahko nenadoma doživijo preblisk, ki jih spomni na travmatski dogodek).

Čustva

- Ob smrti omogočite, da se otrok spominja osebe, se od nje poslovli (npr. z rituali) ob ustreznih socialni podpori in pogovoru.
- Dopustite individualen način žalovanja in poteka terapije.
- Zagotovite čustveno razbremenitev: pomagajte mu, da izrazi svoja čustva v zvezi s situacijo, o sebi, o drugih in doživi občutek olajšanja.
- Otroku ne sprašujte neposredno o čustvih, ampak o telesnih občutkih.

Počitek, sprostitiv

- Omogočite počitek, sprostitiv, gibanje, molitev in druge aktivnosti (a naj to ne bo beg). Mlajši otroci potrebujejo več pomirjujočih obredov pred spanjem.
- Otroka oziroma mladostnika pomirite tako, da:
 - imate umirjen in mehak glas;
 - ohranjate očesni stik, če je kulturno primerno;
 - jim večkrat poveste, da ste tu, da jim pomagata, da so varni;
 - uporabite sprostitivne tehnike: dihanje, »time out«, vizualizacijo pozitivnih stvari, progresivno mišično relaksacijo, avtogeni trening, čuječnost, umetnost, igro, petje, pisanje dnevnika in ostale tehnike sproščanja. Ob tem je treba biti pozoren na možnost kontraindikacij, kot so hipervzburjenje, tesnoba, podoživljanje travme (PTSM). Zato je te tehnike treba izvajati postopoma in v varnem okolju.

VAJA: Strategije reševanja problemov

a) Spominjanje dobrih strategij in vživljanje vanje

Spomnite se enega dobrega, pozitivnega ali za vas pomembnega dogodka, ko ste bili samozavestni, uspešni, odločni, veseli. Čim bolj si ga prikličite v spomin in o njem pripovedujte drugi osebi (vsaj 5 min).

b) Sidranje

Pomislite na dan, ko je šlo vse kot po maslu. Poiščite dogodek, ko ste se počutili res srečni, polni energije, moči in samozavesti.

Na kaj ste takrat (po)mislili?

Občutili? _____

Delali? _____

Kaj je bilo posebno značilno za ta dogodek, česar navadno ni?

S katerimi besedami bi vas opisali ljudje, ki bi vas takrat videli? _____

Kaj slišite? Kakšno sliko, pojem, predmet povezujete s tem spominom in občutkom?

Podoživite dogajanje, uživajte v njem. Ko je najmočnejše, globoko vdihnite, se uživaško nagnite nazaj in stisnite pest. Zasedrali ste pozitiven občutek in to sidro lahko kadarkoli uporabite, da se »pripnete« nanj.

VAJA: Sprostitvene tehnike

a) Dihanje

Mirno in globoko dihanje je ena izmed osnovnih tehnik sproščanja. Poskusite izvesti dihalno tehniko, pri čemer opis navodil za dihalne vaje prilagodite otrokovi starosti. Na primer za mlajše otroke: »Poskusimo nekoliko drugače dihati. Predstavljamo si, da pihamo mehurčke v juho.«, »Pihajmo bombažne bunkice čez mizo.« Ali pa jim povejte zgodbcico, kjer vam otrok pomaga ponazoriti, kaj počne junak – kako diha. Za mladostnike opis prilagodimo, na primer: »Vdihnite počasi skozi nos (en, dva, tri), udobno napolnite pljuča vse navzdol do trebuha in si recite: »Moje telo se polni z mirnostjo.« Sedaj počasi izdihnite skozi usta (en, dva, tri) in izpraznite pljuča globoko, vse do trebuha. Čutite, kako se telo sprošča, kako odteka vsa napetost v vas. Vajo počasi ponovite vsaj petkrat.«

Barvno dihanje

Poskusite v dihanje vnesti še barve. Na primer: »Predstavljate si, kako vdihujete barvo, ki jo povezujete s pozitivnimi ali koristnimi občutki, in izdihujete barvo, ki je povezana z negativnimi.« Pri depresiji: vdihnite oranžno (pozitivna energija), izdihnite črno/modro. Pri tesnobi: vdihnite modro (pomirjajoča), izdihujte rdečo. Pri jezi: vdihujte modro (pomirjajoča) ali zeleno (ravnotežje), izdihujte rdečo.

b) Vaja za umirjanje (Psihosoma 2017)

Udobno se namestite. Položite eno roko na čelo in drugo na srce (slika 6a).

(6a)

(6b)

Slika 6: Prikaz pozicije rok pri vaji za umirjanje

Postanite pozorni na to, kaj občutite v telesu. Nato nežno usmerite pozornost na področje med obema rokama, na celotno področje med glavo in srcem. Ostanite pozorni, dokler ne začutite kakršnekoli spremembe (bodisi v temperaturi, občutku, dihanju, v pretoku). Roko, ki je bila prej na čelu, položite na trebuh (slika 7b). Ponovno usmerite svojo pozornost na področje med obema rokama in ljubeče počakajte, dokler ne zaznate spremembe.

c) Progresivna mišična relaksacija

Progresivna mišična relaksacija (PMR) uči, kako sprostiti mišice s pomočjo dvostopenjskega procesa, pri katerem najprej napnemo posamezne mišične skupine v telesu, nato pa napetost sprostim in zaznavamo občutke ob sproščanju mišic. Poskusite izvesti PMR, starosti primerno. Na primer za otroke: »Predstavljaš si, da v roki držiš limono in želiš iztisniti sok. Močno jo stiskaš, potem pa pušiš, da limona pade na tla.« Ali »Si želica. Začutiš prve dežne kaplje in hitro skriješ glavo pod oklep. Poskusi dvigniti ramena do ušes, glavo pa kar potegni med ramena. Zadrži, dokler ne pokuka spet sonček.« Ali »V ustih imaš zelo, zelo velik žvečilni gumi. Zagrizi vanj in ga na veliko žveči.« Ali pa: »Majhna stara muha je priletela na tvoj nos. Poskusi jo odgnati tako, da nos nagubaš, pri tem pa ti pomaga cel obraz – usta, oči in čelo.«

d) Spreminjanje 'slabega' občutka (Psihosoma 2017)

Včasih se v naše telo naseli 'slab' občutek. Ta občutek je mogoče spremeniti s pomočjo domišljije. Vprašajte se:

Kje v telesu se nahaja ta občutek?

Če bi ta občutek imel obliko, kakšna bi bila?

Kako velik bi bil?

Kakšne barve bi bil?

Kakšne teksture ali trdote bi bil?

In sedaj:

Da bi se ta občutek izboljšal, kakšne oblike bi moral biti?

Kako velik?

Kakšne barve bi bil?

Kakšne teksture ali trdote bi bil?

4 OBRAVNAVA, PRILAGOJENA RAZVOJNI STOPNJI OTROK IN MLADOSTNIKOV

Ko obravnavamo otroke in mladostnike, je treba razumeti, v kakšni fazi razvoja so. Od tega je odvisno njihovo doživljanje, razmišljanje in vedenje. V nadaljevanju so predstavljeni tipični mejniki in značilnosti kognitivnega razvoja, igre in psihosocialnega razvoja.

a) Kognitivni razvoj

- 0–2 leti starosti: čutno-gibalna stopnja: otrok začne interakcijo z okoljem. Ob koncu te faze otrok doseže konstantnost objekta (objekt obstaja tudi, ko ga ne vidim), prostora (prostor je zunaj mene in jaz sem del njega), časa (čas ne gre nazaj), vzročnosti (objekti so ali niso v vzročni povezavi).
- 2–7 let: predoperativna stopnja: otrok si začne predstavljati svet s simboli. Simbolno mišljenje se kaže v odloženem posnemanju, simbolni igri (npr. metla otroku simbolizira konja). Večji pomen pripisujejo zaznavam kot predstavam. Značilnosti miselnega toka v tej fazi so: težko razume, da je lahko isti objekt hkrati uvrščen v dva različna razreda, egocentrizem (nezmožnost postaviti se v točko drugega. Na primer: »Imaš brata?« »Da.« »Kaj pa tvoj brat? Ima brata?« »Ne.«), egocentrični govor (ne upošteva sogovornika, saj gleda na svet iz lastne perspektive), finalizem (vsem pripisujejo neki smisel: sneži, da se lahko sankamo), realizem (sanje so resnične), animizem (neživim stvarim v naravi pripisujejo voljo - sonce se lahko ustavi, če hoče), nezmožnost razlikovanja med objektivnim in subjektivnim, ni ohranjanja količine, ireverzibilnost mišljenja ipd.
- 7–11 let: stopnja konkretnih operacij: otrok se nauči pravil. Uporabljati začne miselne operacije. Razmišljanje in razumevanje je tesno povezano s konkretnimi objekti. Zato morate otrokom v tem obdobju svoje razlage osredotočiti na dejanske objekte in ne na abstraktne pojme, koncepte. Sposoben je nekaterih miselnih operacij reverzibilnosti in ohranjanja količine ob spremembi oblike. V tem obdobju otrok preraste egocentrizem. Sposoben je sprejeti informacije, ki jih dobi s konkretno izkušnjo, in jih nato v mislih urediti, prerazporediti. Ni pa sposoben deduktivnega sklepanja in preveč abstraktnega miselnega operiranja.
- 11 let in več: odraslost; stopnja formalnih operacij: otrok preseže okvire konkretnih operacij in razmišlja abstraktno, logično in je sposoben miselnih manipulacij z verbalnimi elementi.

b) Igra

Ko organizirate igralno dejavnost, imejte v mislih, da se med staranjem ta spreminja. Razvojne stopnje igralne dejavnosti s kognitivnega in socialnega vidika so predstavljene v nadaljevanju.

Kognitivni vidik igre:

- do 2 leti: funkcijska (ogledovanje, otipavanje predmetov, iskanje predmeta, metanje itd.);
- 2–5 let: domišljajska/simbolna igra (medsebojno posnemanje, igranje vlog);
- predšolsko obdobje: raziskovalna/eksperimentalna (npr. mečkanje papirja), didaktična/konstruktivna (grajenje stolpa iz kock), dojemalna (poslušanje, ponavljanje);
- nad 6 let: ustvarjalna (pisanje, risanje, oblikovanje s težnjo po uspehu).

Socialni vidik igre v predšolskem obdobju (Parten 1932):

1. igra brez udeležbe – otrok se ne igra, ampak le opazuje;
2. opazovalna igra – otrok opazuje igro otrok in se z njimi vključuje v pogovor, ne pa v samo igro;
3. samostojna igra – otrok se sam igra z igračami, ki so različne od igrač s katerimi se igrajo drugi otroci;
4. vzporedna igra – igra se nanaša na otrokovo samostojno igro, ki poteka v bližini drugih otrok, igrajo pa se s podobnimi igračami;
5. asociativna igra – otrok se igra z drugimi otroki, posojajo si igrače, njihova igra je podobna ali enaka, vendar nimajo skupnega cilja;
6. sodelovalna igra – otroci se igrajo v skupini in imajo skupni cilj, v igri si otroci razdelijo delo in prevzemajo različne vloge.

c) Psihosocialni razvoj

Glede na otrokovo oziroma mladostnikovo starost je za ustrezno obravnavo treba razumeti, kakšne so glavne psihosocialne naloge in moči, ki jih posameznik v določenem razvojnem obdobju razvija. Temu primerno je treba usmerjati tudi podporne aktivnosti in odzive.

Tabela 5: Stadiji psihosocialnega razvoja po Eriksonu (Simply psychology 2017)

STAROST	STADIJ	PSIHOSOCIALNA KRIZA	MOČ
1	Obdobje dojenčka	Zaupanje/nezaupanje	Upanje
2-3	Zgodnje otroštvo	Samostojnost/sram in dvom	Moč volje
4-5	Predšolsko obdobje	Iniciativnost/občutek krivde	Usmerjenost k cilju
6-11	Srednje in pozno otroštvo	Delavnost/občutek manjvrednosti	Zmožnost
12-18	Adolescenca	Identiteta/identitetna zmedenost	Zvestoba

Adolescenti

Večina beguncev brez spremstva je starih od 15 do 18 let (adolescentov), ki so v obdobju pomembnih fizioloških, čustvenih in kognitivnih sprememb in še posebej ustvarjanja identitete. Vojna postavi pod vprašaj etične vrednote (ne ubijaj, ljubi svoje bližnje), onemogoči osamosvajanje od staršev, izbiro socialnih vlog in odsotnost vzornikov. Zato je proces vzpostavljanja lastne identitete lahko problematičen. Povečajo se stres, tesnoba, impulzivnost in pojavi se kriza identitete. Sovrstniška pomoč je v tem obdobju zelo pomembna. Vključuje sprejemanje in razumevanje s strani vrstnikov, da so adolescentu na voljo za pogovor (z odraslim je odnos drugačen). Pomemben je stik z vrstniki, ki so doživeli podobno travmatsko izkušnjo. Izmenjujejo si izkušnje (kaj je komu pomagalo, spoznajo, da niso edini s težavami, da ni z njimi nič narobe). Potrebna je spodbuda, priporočljiva je organizacija skupinskih aktivnosti (razne delavnice, šport) in skupinskih pogovorov, kjer vodja razloži cilj pogovora, kako krizne situacije vplivajo na ljudi, kdo so udeleženci. Udeleženci si izmenjujejo informacije o občutkih, načinih spoprijemanja ipd.

5 KULTURNO OBČUTLJIVA PSIHOTERAPIJA

Pri obravnavi OMBM ne razmišljajte samo o simptomih, povezanih s travmo, ampak tudi s spremembami v kulturi življenja (drugačne vrednote, vera, družba ipd.) ter načinu obravnave, ki bo sprejemljiv, aktiven in učinkovit za ljudi iz različnih kultur.

Kulturno občutljiv odnos vključuje:

- kulturi primerno obleko, dotikanje hrano in vedenje (bližino);
- razumevanje in spoštovanje vrednot, norm in tradicije kulturnega ozadja begunskih družin (npr. omogočanje ustreznih duhovnih obredov zdravljenja);
- ustrezno jezikovno izražanje: počasi in preprosto, saj je razumevanje jezika lahko težava. Ne interpretirajte tišine ali pomanjkljivega očesnega stika takoj kot psihološki odpor;
- ne posplošujte, na primer »Vsi Arabci ...« ali »Vsi Muslimani so ...« Sprejmite in spoštujte migrantovo verzijo zgodbe in to, kar zanj predstavlja. Ne spuščajte se v izzivalne in občutljive debate (npr. o politiki, družbeni ureditvi itd.), še posebej ne v začetnem delu terapevtskega procesa.

Izbira najprimernejšega pristopa (predvsem za pripadnike arabske kulture):

- psihoanaliza ni najbolj primerna, saj gre za nedirektnen pristop (posebej Arabci pa v večini pričakujejo od terapevta avtoriteto in vodenje), usmerjena je na intrapsihične konflikte (za Arabce so bolj relevantni družinski konflikti (Dwairy 2006)), pojavi se občutek sramu pri razkrivanju svojih čustev zaradi družinskih vrednot in pričakovanj;
- kognitivno vedenjski modeli (KVT) so primerni, ker so bolj direktivni, usmerjeni na reševanje trenutnega problema, strukturirani s konkretnimi orodji in nalogami v in med seansami. Klientove misli morajo biti obravnavane na kulturno ustrezen način brez vsiljevanja terapevtskih prepričanj. Pozitivni rezultati so tudi z uporabo pripovedne terapije izpostavljanja. Še boljše je, če se v KVT integrira uporaba pozitivnih verskih strategij spoprijemanja;
- modeli družinske terapije so primerni, saj imajo družinski odnosi v arabskih družinah visoko prioriteto in so pogosto vzrok stiske pri migrantih. Težave lahko nastajajo tudi v odnosu med družino in okolico v državi gostiteljici. Vključitev družinskih članov v terapijo lahko pomeni priznanje in spoštovanje do družine kot celote in do pomembnih vlog, ki jih imajo posamezni člani znotraj tega sistema.

Pri arabskih družinah moramo biti pozorni na naslednje posebnosti:

- različni pomeni zasnov, na primer posameznikovo odraščanje in razhajanje od primarne družine: distanca, ločitev, izdaja;
- družinske težave naj ostanejo zasebne znotraj družine;
- ogroženost družinskih vlog ob emocionalni razgrnitvi: starši – otroci, avtoriteta moža;
- čustva otrok so lahko zapostavljena s strani družine in staršev.

VAJA: Kulturna kompetenca

Raziščite, kaj pomeni znak na sliki 3 v različnih kulturah:

Slika 7: Neverbalni znak z različnimi pomeni v različnih kulturah (vir: <http://365psd.com>)

6 ZAKLJUČEK PODPORE

- Uporabite dobro presojo: izogibajte se hitrih diagnoz; preverite morebitne ostanke občutkov bolečine, izgube itd.
- Pri obravnavi agresije in nasilja v družini skrbno pretehtati prednosti in slabosti iskanja strokovne pomoči.
- Razvijte njihovo lastno moč in spretnosti, da ponovno dobijo občutek nadzora.
- Obrazložite, zakaj odhajate. Če je mogoče, jim predstavite osebo ali organizacijo, ki jim bo pomagala naprej, posredujte njihove stike in povejte, kaj lahko pričakujejo.
- Ne glede na izkušnjo jih pozdravite v dobrem smislu, zaželite jim srečo ipd.
- Ne pozabite nase (krize terapevtskega tima, izgojenost, supervizije).

VAJA: Psihosocialna obravnava

Dopolnite tabelo 6 glede na smernice ustrezne psihosocialne obravnave

ODZIV / VEDENJE OTROKA	OPIS PRIMERNEGA PODPORNEGA ODZIVA
Strah pred ponovitvijo dogodka	
Strah pred izgubo varnosti	
Strah pred preplavljenostjo s čustvi	
Motnje spanja	
Telesne težave (glavoboli, bolečine v trebuhu)	
Sprememba vedenja (agresivnost ali umik)	
Občutki krivde, samoobtoževanje	
Neprestano govorjenje ali obnavljanje dogodka	

Tabela 6: Vaja primerneega podpornega odziva na izbrane odzive otrok

Psihološka travma in psihosocialna pomoč

Mag. Maja Planinc, UNICEF

Psihološka travma pušča na ljudeh težke posledice. Njen namen je, da se jih popravi. Negativne posledice olajšamo, omejimo negativen vpliv na prihodnost oseb ali jih celo odpravimo s kakovostnim psihosocialnim delom. Vsaka izkušnja, tudi težka in travmatična, je del življenjskih izkušenj, ki gradijo posameznika. Strokovni delavci lahko pomagamo otrokom, da svoje negativne izkušnje pozitivno prevrednotijo, se na osnovi njih učijo in gradijo svojo osebnost. Zato je pomembno, da pedagoški delavci in drugi strokovnjaki izredno pazljivo ravnamo pri delu z otroki. V nobenem trenutku se ne smemo spozabiti, da je določeno ravnanje in vedenje otroka lahko tudi posledica travmatične izkušnje. Vedno pa se moramo zavedati dejstva, da otrok ni nikoli kriv. Je pa otrok ali mladostnik za svoje vedenje odgovoren, kar pomeni, da ga lahko s svojo voljo spreminja.

Posledice psihološke travme se kažejo v otrokovem dožemanju situacij, reakcijah in splošnem vedenju otrok. Otroci so (lahko) nezaupljivi, zadržani, zakrčeni, boječji, tihi. Pri nekaterih se travma kaže v drugačni smeri. So ekstravertirani in hiperaktivni. Nekateri postanejo preveč zaupljivi, naivni in se prekomerno navežejo na odrasle. V vseh primerih mora strokovni delavec pazljivo postaviti meje, v okviru katerih se otrok lahko giba. Otrokova travma naj ne preide na strokovnega delavca.

Skoraj vsi otroci s travmatično izkušnjo se počutijo drugačne od ostalih, izključene, nesprejete in stigmatizirane. Delo z otroki, ki so doživeli psihološke travme, od strokovnega delavca zahteva izjemno pozornost in sposobnost dožemanja vsakega otroka posebej. Globoko zavedanje doživljanja posameznega otroka in visoka sposobnost empatije sta nujni kompetenci vsakega strokovnjaka. Hkrati je potrebno dobro poznavanje samega sebe. Skrajno stresne situacije imajo zelo podoben učinek na vse ljudi. Prav tako je človeška reakcija na posebej izrazit stres podobna pri vseh posameznikih.

V nadaljevanju navajam nekaj metodičnih vaj za lažje delo s posamezniki, ki živijo s psihološko travmo.

Vaje lahko uporabimo pri delu z različnimi otroki, ne nujno travmatiziranimi posamezniki. Uporabimo jih pri vključevanju otrok v skupino, urjenju otrokove zbranosti in za opolnomočenje otrok. Vaje so uporabne pri delu s heterogeno skupino posameznikov, ko imajo v skupini posamezniki težave s koncentracijo, ko se skupina med seboj ne pozna itd. Določene vaje lahko izvedemo tudi s posameznikom in ne nujno le v skupini. Spodbujajo občutek tu in zdaj. Strokovnemu delavcu olajšajo stik in delo z otroki z učnimi težavami ter otroki, ki imajo težave v socialni integraciji.

Pomembno je, da se strokovnjaki zavedamo namena in učinkov posamezne vaje. Čeprav se vam katera izmed vaj zdi enostavna, bodite pozorni na to, kakšna čustva sproža. V prispevku izpostavljam določene smernice ali metode dela, s katerimi si lahko v prihodnje pomagata, lahko pa tudi sami najdete vaje, ki so primerne za vaše delo.

VAJE¹⁵:

Navodila za izvajalce

Zaupajte vase

Svetujemo vam, da vsako vajo pred izvajanjem z otroki izvedete sami. Lahko s skupino, kjer ste vi udeleženec, ali samostojno kot ustno vajo pred ogledalom. Le tako boste suvereni ob vodenju otrok. Lažje boste razumeli njihov odziv ter ocenili, kdaj je posamezna vaja najprimernejša za določeno skupino.

Začetek in konec

Pred vsako vajo, animacijo oziroma aktivnostjo jasno nakažite začetek le-te. Otroke privabite k sodelovanju - mlajše z baloni, lutkami ali drugimi igračkami, starejše pa z gesto oziroma pozdravom. Prav tako vam svetujemo, da določite gesto ali pozitiven vzklík za zaključek aktivnosti. Na primer: spodbudite skupino, da naredi dva ploska in obenem vzklíkne: »Bravo, Bravo!« Tudi če udeleženci ne razumejo angleško ali slovensko, bodo ta vzklík razumeli. Uporaba takšnega ali podobnega pozitivnega vzklíka po vsaki vaji bo ustvarila občutek ritma, reda ter pozitivno vzdušje in samopohvalo.

Namen vaj

Skupni namen vseh vaj je, da se otroci sprostijo, povežejo med seboj in so prisotni v sedanjem trenutku. Dovolite otrokom, da doživijo vsako vajo na svoj način. Četudi je ne izvedejo čisto enako kot vi, se z njimi veselíte.

Naslednje vaje so lahko namenjene sprostitvi med učnimi urami ali kot samostojen program. Če so vaje namenjene za samostojen program, poskrbite, da je med vajami tudi nestrukturiran čas, kjer se otroci lahko prosto igrájo. Prosta igra pomaga otrokom integrirati učinke vaj. Če katerikoli otrok ne želi sodelovati pri vajah, mu to dovolite.

Nikogar ne silite. Tudi če nihče ne bo želel izvajati vaj z vami, jih začnite izvajati sami in se pri tem zabavajte. Prej ali slej se vam bodo otroci pridružili. Bolj kot se boste zabavali, bolj kot boste zanimivi, hitreje se vam bodo pridružili.

Izvajalci

Pomembnejši kot katerikoli vaja ste vi in vaše razpoloženje! Bodite prisotni, pristni in pogumni. Izberite vaje, pri katerih se počutíte kompetentni za izvajanje in pri katerih popolnoma razumete namen in izvedbo vaje.

Psihosocialne vaje in aktivnosti za otroke iz ranljivih skupin

1. Predstavimo se

Namen: z vajo udeleženci ozavestijo posamezen del telesa. Na ta način se osredotočijo nase, se sprostijo, mogoče nasmejijo, obenem pa tudi fizično pretegnejo, kar spodbudi pretok krvi in energije za nadaljnje delo.

15

Nekatere vaje v nadaljevanju so povzete po:

- Novak, Ana (2017): Manual for humanitarians or HOW TO SAVE THE WORLD; Psychosocial support and recreational activities in emergency program management. Neobjavljeno gradivo
- <http://braingym.org/>

Učinek: otroci bodo po vaji bolj pozitivno živahni in osredotočeni.

Potek: začnite s tem, da poveste svoje ime. Nato svoje ime v zraku napišite z roko, s komolcem, nato še katerim drugim delom telesa, na primer s stopalom.

Ko zaključite, z gesto oziroma z besedami povabite udeleženca poleg sebe, da ponovi za vami. Za njim naj vsak naslednji v zraku zapiše svoje ime z drugim delom telesa.

Udeležence spodbudite, da svoje ime napišejo, s čim več različnimi deli telesa: z boki, s kolenom, z glavo, s trebuhom, s peto, z ramo ipd. Bodite pozorni na mimiko in telesno govorico. Če je kateremu izmed udeležencev neprijetno, naj ime zapiše z roko oziroma na način, da mu bo lagodno.

2. Vaja prisotnosti

Z vajami prisotnosti lahko strokovni delavci pomagata otrokom, da ozavestijo trenutek, v katerem so. S tem zaobidejo problem travmatične izkušnje in so sposobni obstoječo situacijo dojemati bolj zavestno.

Namen vaje: otroci preusmerijo svojo pozornost v trenutni (fizični) prostor, kar spodbudi, da se njihova pozornost preusmeri iz preteklih spominov v sedanji čas in prostor.

Učinek: otroci bodo po vaji bolj pozitivno živahni in osredotočeni.

Potek vaje:

Variacija 1

(Primerna za situacije, kadar izvajalec ne govori istega jezika kot otroci.)

Najavite začetek vaje. Otroci so zbrani tako, da vas vsi vidijo. Počepnite in se dotaknite tal, jih pogledjte in izgovorite pozdrav, recimo hello, živijo, bonjour ipd. Ob pozdravu lahko tudi imenujete predmet, na primer: živijo, tla; živijo, okno ... Nato povabite otroke, da ponovijo za vami.

Poglejte steno in se je dotaknite ter obenem izrecite pozdrav »živijo«. Nato povabite otroke, da ponovijo za vami.

Na enak način izberite več elementov v prostoru in jih pozdravljajte, dokler ne opazite pozitivne spremembe pri otrocih, na primer smeha in navadno tudi iskrih oči. Nato prenehajte.

Vajo zaključite s pozitivnim vzklikom in ploskom »bravo, bravo« ali katerikoli drugim.

Variacija 2:

(Kadar izvajalec govori jezik otrok oziroma je omogočen prevod)

Naznanite začetek vaje. Otroci naj bodo sproščeni. Otrokom dajte natančna navodila, na primer najdite in dotaknite se nekega rdečega predmeta v prostoru ter ga pozdravite.

Otroci najdejo rdeč predmet, recimo jopico, se je dotaknejo, pogledajo in jo pozdravijo. Nato sledijo druge barve. Nato nadaljujte s predmeti: najdite, se dotaknite in pozdravite stol. Otroci stečejo k stolu, se ga dotaknejo in ga pozdravijo.

Na ta način usmerjate otroke, da se dotaknejo, pogledajo in pozdravijo čim več predmetov in elementov v prostoru. Priporočljivo je, da uporabite tudi nestvarne elemente. Na primer pozdravite Slovenijo, poglejte v nebo in pozdravite nebo, objemite se in pozdravite sebe po imenu ipd. To ponavljajte, dokler ne opazite pozitivne spremembe pri otrocih, na primer smeha in navadno tudi iskrivih oči. Nato prenehajte.

Vajo zaključite s pozitivnim vzklikom »bravo, bravo« ali katerim koli drugim.

V vednost: s pozdravljanjem, gledanjem in dotikanjem okolice se naša pozornost usmeri v trenutni prostor in čas, kar spodbudi naše čute, da postanemo bolj prisotni, budni in boljše volje, saj nismo več pripeti z mislimi ali občutki na pretekle spomine.

Nasvet: bodite ustvarjalni in iznajdljivi pri izbiranju elementov za pozdrav. Izbirajte raznolike elemente, da se otroci ne bodo začeli dolgočasiti. Zaključite, ko je dobra volja na vrhuncu, in ne čakajte, da zanimanje za vajo usahne.

3. Pozdrav telesu

Namen vaje: preusmeriti pozornost v sedanji trenutek, preusmeriti svojo pozornost nase.

POZOR! Ta vaja je zelo senzibilna in jo izvajamo samo v primeru, ko poznamo otroke. Visoka verjetnost je, da se pri otroku restimulira travmatična izkušnja, zato jo izvajamo samo takrat, ko smo prepričani, da bodo otroci to lahko prenesli.

Učinek: po vaji bomo mi in otroci mirnejši in prisotni.

Potek:

Variacija 1

(Primerna za situacije, kadar izvajalec ne govori istega jezika kot otroci.)

Naznanite začetek vaje. Otroci naj se zberejo v skupino tako, da vas bodo videli. Položite dlani na svoje noge, poglejte jih in izrecite pozdrav: živijo, hello, bonjour ipd. Spodbudite otroke, da bodo ponovili za vami. Nato se dotaknite svoje druge noge in jo pozdravite. Tako se dotikajte drugih delov telesa in jih pozdravljajte. Na koncu vaje se objemite in pozdravite sebe po imenu, na primer: »Živijo, Marušal!« Otroci naj vam sledijo. Vajo zaključite z zaključnim vzklikom »bravo, bravo« ali kako drugače.

Variacija 2

(Kadar otroci govorijo jezik prostovoljca oziroma je omogočen prevod.)

Naznanite začetek vaje. Povabite otroke, da bodo stali pred vami. Nato dajte navodila: »Dotaknimo in pozdravimo komolec.« In to storite. »Dotaknimo in pozdravimo levo koleno.« Na tak način nadaljujete. Vprašajte otroke, kateri del telesa bi še lahko pozdravili.

Vajo zaključite tako, da se objamete, pozdravite sebe ter ponovite končni vzklik.

V vednost: z dotikanjem, pogledom in pozdravljanjem delov telesa boste preusmerili pozornost na svoje telo in s tem nase. Vajo zaključite, ko opazite pozitivno spremembo pri svojem počutju in pri otrocih. V primeru, da bi bilo počutje otrok ali posameznika slabše kot pred vajo, se posvetite otroku individualno in izvedite prvo vajo, dokler ne bo počutje boljše.

Nasvet: bodite iznajdljivi in izbirajte dele telesa na zabaven način. Na primer pokažite na peto in recite: »Živijo!« Dotaknite se popka in recite: »Živijo!« Izbirajte tudi dele telesa, ki so težko dostopni, recimo hrbet. Na ta način boste vključili v vajo tudi element raztegovanja. Bolj kot boste nenavadni, bolj bo vaja učinkovita in zabavna.

4. Po vrsti

Namen: usmeritev pozornosti iz preteklosti na zunanje fizične predmete v sedanjosti z analitičnim opazovanjem.

Potek: vsak otrok naj dobi več predmetov. Izvajalec pove, naj predmete postavijo po vrsti:

- od največjega do najmanjšega,
- od najtežjega do najlažjega,
- od najvišjega do najnižjega,
- svetlejšega do temnejšega,
- trdega do mehkejšega itd.

Učinek: pri tej vaji navadno uporabimo podobne predmete. Najbolje, da to vajo delamo s posamezniki. Vsak dobi določeno število podobnih predmetov. S tem urimo koncentracijo, duha in pripeljemo otroka v ta trenutek, tu in zdaj.

Bolj kot so si predmeti podobni, težja je vaja, bolj je treba analizirati in bolj se morajo osredotočiti na analiziranje. Tako potegnejo pozornost iz preteklosti v sedanjost. To je izjemno dobra vaja tudi za odrasle, če so predmeti med seboj zelo podobni med sabo, na primer kamenje, školjke ipd. Navodila morajo biti zelo jasna. Bodite pozorni, da vsi razumejo navodila in da je vsem jasno, kaj pomeni višje – nižje, manjše – večje ipd.

Ideje: več kozarčkov z vodo, različno topla voda, igrače ipd.

5. Vrtenje

Namen: preusmeritev pozornosti na okolico.

Učinek: po vaji bomo osredotočeni na prostor, v katerem smo. Različni posamezniki različno dojemajo okolico.

Potek: udeležence povabite, da se postavijo v pare. Pare lahko določite sami.

Parom velite, naj se ena oseba trikrat zavrti v levo stran in trikrat v desno. Ustavi se na mestu nasproti druge osebe. Ko se ustavi, poskuša čim hitreje opisati prostor okoli sebe drugi osebi.

6. Ozaveščanje sebe

Namen: namen vaje je opolnomočenje posameznika in krepitev močnih točk. Udeleženci se skozi vajo osredotočijo na svoje dobre lastnosti. O svoji prihodnosti razmišljajo pozitivno in dolgoročno. S sloganom zapečatijo svojo pozitivno misel.

Učinek: po vaji bomo zadovoljni sami s seboj. Izpostavili bomo svoje dobre lastnosti, svoje dosežke. Drugi bodo v nas prepoznali naše dobre lastnosti.

Potek: vaja je primerna, kadar izvajalec govori jezik udeležencev.

Vsak udeleženec naj pri sebi razmisli, na kaj pri sebi je ponosen. Vse, na kar je ponosen, naj zapiše na list papirja.

Vsak udeleženec naj pri sebi razmisli, kateri so njegovi cilji v bližnji in daljni prihodnosti. Vse svoje cilje naj zapiše na list papirja.

Vsak udeleženec naj zase sestavi slogan o sebi (ki bi ga na primer želel nositi na majici, imel zapisanega v podpisu v e-pošti itd.). Slogane naj udeleženci povejo na glas in jih po želji tudi razložijo ostalim udeležencem.

Udeležencem velite, naj svoj slogan delijo s svojim parom, nato pa v skupini. Svoj slogan naj delijo tisti, ki menijo, da je njihov slogan res nekaj posebnega.

V nadaljevanju prosite partnerje v paru, da z dovoljenjem delijo slogan partnerja, če menijo, da je nekaj posebnega.

Ideja: če imate možnost, lahko slogane natisnete na majice udeležencev ali jih spodbudite, da jih na svoje majice zapišejo sami z barvami za blago.

7. Ozaveščanje sebe kot del skupnosti

Namen: ozavestiti občutke sodelovanja v skupini. Kako se posameznik v skupini počuti in katere lastnosti v skupini izpostavi. Krepiti skupinsko dinamiko.

Učinek: vaja ponazarja neenake možnosti ob tem, ko imamo vsi enako nalogo. Namenjena je povezovanju s skupino, iskanju močnih točk posameznika, ustvarjalnemu ciljno usmerjenemu delu v skupini.

Potek: vaja sestavljanja stolpa,

Udeležence razdelite v majhne skupine (3 - 4 udeleženci). Vsaka skupina naj dobi različne materiale (palčke, lončke, tulce, slamice itd.). Skupine dobijo različne materiale in gradiva. Vsaka skupina naj poskuša zgraditi čim višji stolp v omejenem času. Udeležence med vajo spodbujajte, da aktivno sodelujejo.

Ideja: po vaji izvedite pogovor. Predlagana vprašanja za diskusijo:

- Ali je kdo v skupini prevzel vlogo vodje?
- Kakšna je bila vaša vloga v skupini?
- Kako ste se v skupini počutili?
- Kaj ste si mislili, ko ste opazili, da ima sosednja skupina na razpolago več materiala?

8. Razlike v sliki

Namen: usmeritev pozornosti iz preteklosti na aktivnost v sedanosti z analitičnim opazovanjem.

Učinek: pomiritev, osredotočenost na tu in zdaj.

Potek: pred udeležence postavite dve zelo podobni sliki (najdete v različnih mladinskih revijah

ali na spletu). Povejte jim, naj najdejo razlike na slikah. Le-te naj bodo komaj opazne.

9. Uporabi obe roki pri risanju/pisanju

Namen: usmeritev pozornosti iz preteklosti na aktivnost v sedanjosti zaradi težavnosti.

Učinek: med izvajanjem vaje se udeleženci osredotočijo na sedanji trenutek. Vaja zahteva povezovanje obeh možganskih hemisfer, kar vodi do boljše usklajenosti delovanja obeh strani telesa.

Potek: udeležencem naročite, naj vzamejo v vsako roko eno pisalo. Z obema rokama naenkrat naj narišejo različne like. Začnejo naj s preprostimi simetričnimi liki, ki jih postopoma nadgrajujejo. Primer: najprej naj narišejo krog, trikotnik, nato drevo, srce, kvadrat, potem pa še nesimetrične like, recimo slona, mačko, ribo. Na koncu naj narišejo risbico tako, da rišejo hkrati z obema rokama. Lahko napišejo tudi svoje ime, tako da z eno roko pišejo začetek in z drugo konec imena ali z eno ime, z drugo priimek.

10. Izmenično dvigovanje rok in nog

Namen: izboljšanje koncentracije.

Potek: vstanemo in se pretegnemo – izvajamo križne vaje – z levo roko in desno nogo, nato pa obratno (lahko se spomnimo različnih vaj). Če udeleženci ne želijo sodelovati, začnite vajo sami in se pri tem zabavajte. Vaš odnos do vaje bo pritegnil tudi udeležence.

Učinek: koncentracija se izboljša, povečamo zavedanje občutka tu in zdaj.

11. Pišemo in beremo

Namen: zaradi težavnosti vaje je treba pozornost povleči iz preteklosti in skrbi za prihodnost na sedanjost. Osredotočimo se na list papirja in na like na njem.

Učinek: koncentracija, smeh, sproščenost udeležencev.

Potek: sliko (tabela 7) trikotnikov, kvadratov in krogov (delovni list v nadaljevanju) postavite pred udeleženca. Pripravite (narišete) lahko lažji delovni list, kjer se liki ponavljajo v intervalih. Na ta način dosežete bolj ritmično, lažjo vajo.

Med seboj se dogovorite za zvoke, ki jih boste uporabili ob različnem liku, na primer kvadrat: tlesknemo z rokami; trikotnik: plosknemo; krog: tlesknemo z jezikom.

Nato naj vsak udeleženec sledi likom in v ritmu izvaja zvoke. Začnite počasi in nadaljujte vse hitreje.

				
				
				
				
				
				
				

Tabela 7: Pripomoček k vaji.

Psihosocialna pomoč otrokom in mladostnikom beguncem in migrantom

Anica Mikuš Kos, dr. med., otroška psihiatrinja,
predsednica Slovenske filantropije,

Uvod

Psihosocialna pomoč otrokom in mladostnikom beguncem in migrantom (OMBM) ni le moralna obveznost vseh – posameznikov, institucij, politik, ki lahko zmanjšujejo stiske ali pomagajo OMBM obvladovati težave. K delovanju podpore in pomoči nas zavezujejo tudi deklaracija o otrokovih pravicah, zakonodaja o beguncih in druga določila naše države in mednarodnega značaja. Okoliščine, v katerih se znajdejo in živijo OMBM, se razlikujejo v tolikšni meri, da je težko dati konkretne praktične nasvete, ki bi bili uporabni v vseh situacijah. Povsem drugačna bo psihosocialna pomoč otrokom beguncem v begunskem centru z nekaj sto ali nekaj tisoč beguncev ali v begunskem valu, kakršnega je doživela Slovenija ali sedaj v Sloveniji, ko gostimo okrog 400 beguncev in med njimi malo več kot sto otrok. Vendar je osnovna filozofija pristopov psihosocialne pomoči enaka in zato predstavljam vodila psihosocialne pomoči OMBM in njihove teoretske osnove.

Sestavek govori tudi o psihosocialni pomoči otrokom migrantom, ki niso doživeli vojne. To so predvsem otroci priseljenci iz nekdanjih republik Jugoslavije. Ti otroci sicer niso doživeli vojnih strahot in groze poti bega, imajo pa vrsto težav in obremenitev, ki jih delijo z otroki begunci in prizadevajo njihovo psihosocialno dobro počutje in razvoj.

In ne nazadnje, marsikaj, kar nudimo ali bi lahko nudili OMBM, bi potrebovali tudi slovenski otroci, ki živijo v trajno neugodnih okoliščinah z mnogimi dejavniki tveganja za njihov razvoj.

S čim so obremenjeni otroci migranti in otroci vojne?

Da bi vedeli, čemu psihosocialna pomoč, kaj so njeni cilji, moramo poznati tudi specifične psihosocialne obremenitve in dejavnike tveganja, ki so jim izpostavljeni OMBM. Del čustvenih in psihosocialnih bremen OMBM je podoben, le da je seveda pri otrocih beguncih prizadetost z duševnimi ranami drugačna in mnogo večja in celotna življenjska situacija težja.

Otroci migranti – obremenitve, težave:

- izguba doma, sorodnikov, prijateljev;
- preselitev v novo okolje – kulturni šok;
- nerazumevanje jezika, frustriranost zaradi nezmožnosti komuniciranja;
- nepoznavanje pisanih in nepisanih pravil vedenja, nova nerazumljiva socialna pravila;
- novo šolsko okolje z drugačnimi zahtevami, načini poučevanja;
- odsotnost vrstniške mreže;
- možnost vrstniškega odklanjanja ali preganjanja;
- posredna obremenjenost zaradi težav staršev – revščina, neznanje jezika in socialna izolacija, nostalgija za domom;
- obremenitve v družini: prevzemajo vloge in odgovornost odraslih oseb, opravljajo

razna dela, prevajajo in pri tem delujejo kot posredniki med straši in institucijami države, v kateri bivajo;

- življenje v dveh socialnih svetovih – v svetu družine in sonarodnjakov in v slovenskem svetu z različnimi vrednotami, pravili vedenja;
- ksenofobična stališča.

Otroci begunci – obremenitve, težave, duševne rane:

- izgube, travme, povezane z vojno;
- travme, izgube na poti v Evropo;
- strah, da ne bodo dobili dovoljenja za bivanje;
- strah za svojce v domovini ali na begu;
- vse težave iz zgornjega odstavka.

Posebne težave mladostnikov:

- izguba vrstniške mreže – prijateljev, oseb, v katere so zaljubljeni;
- odgovornost in obveznosti do družine;
- občutja krivde;
- jih obravnavamo kot »otroke«, a niso več otroci.

Bivanje v državi azila vsebuje številne strese, kot so negotovost, izid postopka pridobivanja azila, prizadetost in občutja krivde zaradi bližnjih, ki so jih begunci zapustili v grozotah vojne ali bednih begunskih taboriščih, omejitve in socialna izolacija, ki jih pogojuje status beguncev, ponižanja in izključevanja. To vse doživljajo starši in otroci. Otroci so prizadeti neposredno in posredno preko staršev.

Izpostavljenost nasilju (narava, intenziteta, trajanje, ponavljanje itd.) je glavni dejavnik tveganja za duševno zdravje otrok beguncev. Zagotovljeno bivanje in kakovost življenja ter psihosocialna podpora v državi azila sta najpomembnejša zaščitna dejavnika (Fazel et al. 2012). Za prakso pomembna ugotovitev je, da so pozitivni vplivi, doživetja v državi azila ključnega pomena za okrevanje. Ta raziskovalna spoznanja obvezujejo države, da pospešijo postopke pridobivanja azila in zagotovijo psihosocialno kakovost življenja otrok in mladostnikov beguncev.

Poleg administrativno in pravno pogojene škode, čemur so izpostavljeni begunci, pa obstaja tudi namerna in namenska škoda, ki se izkazuje v sovražnem govoru, blatenju ali sovražnih dejanjih. Posamezniki in skupnosti izražajo svojo ksenofobijo na različne načine, v skrajnih primerih tudi z nasilnim vedenjem, denimo z zažiganjem stavb, v katerih živijo begunci. Pri nas se s takimi pojavi doslej na srečo še nismo srečali. Obstajajo primeri vrstniškega nasilja nad otroki, ki so se priselili v Slovenijo. Vrstniško nasilje, ki običajno dolgo ostaja neprepoznano, se dogaja v naših šolah tudi nad slovenskimi otroki. Toda otrok, ki je tujec, je revež, ki ne zna jezika, ne pozna nenapisanih socialnih pravil vedenja, ima več možnosti, da bo žrtev vrstniškega nasilja.

Psihosocialne motnje otrok beguncev in migrantov

Nekateri OMBM bodo imeli psihosocialne motnje. Seveda bodo te pri otrocih beguncih pogostejše zaradi travmatskih doživetij, izgub ali smrti družinskih članov in splošno težje življenjske situacije.

Najpogostejše psihosocialne težave in motnje OMBM so:

- motnje, ki jih prinašajo iz domovine: to so enake motnje kakršne imajo slovenski otroci (hiperaktivnost, močenje postelje, vedenjske motnje itd.); te motnje se običajno ojačajo zaradi čustvenih obremenitev in ran;
- depresivnost, žalovanje za dragimi osebami in za domom;
- tesnoba in strah zaradi negotovosti;
- prilagoditvene težave in motnje;
- motnje, ki jih povzročajo neugodni dejavniki v državi migracije ali azila (socialna izključenost, ksenofobija, preganjanje itd.);
- pri otrocih beguncih motnje, ki so posledice doživetih travm in težkih izgub, in PTSM.

Velika večina OMBM po prestanih prilagoditvenih težavah ne bo imela psihosocialnih motenj. Celotni otroci begunci, ki so doživeli najhuje, bodo večinoma okrevali tudi brez pomoči strokovnjaka za duševno zdravje. To pa še ne pomeni, da tako otroci migranti in še posebej otroci begunci ne potrebujejo psihosocialne podpore in pomoči v novem okolju.

Med otroki migranti in begunci so posebno ranljive skupine, ki potrebujejo podporo in pomoč. To so bolni in invalidni otroci, otroci s psihosocialnimi in razvojnimi motnjami in otroci, ki se jim zgodi kaj bolečega v času bivanja v državi imigracije ali azila (smrt družinskega člana, slabe novice iz domovine, sedanja stresna doživetja, poškodba, vrstniško preganjanje itd.).

Osnove varovanja duševnega zdravja OMBM

Na otrokovo psihično stanje, okrevanje, prilaganje novim zahtevam, obvladovanje težav in integracijo v novi državi bivanja lahko vplivamo skozi neposredno pomoč otroku in njegovim staršem, skozi intervencije v okolju, ki izboljšujejo psihosocialno kakovost vsakodnevnega življenja in aktivirajo podporo v naravnih življenjskih okoljih otroka in s pomočjo programov psihosocialne pomoči.

Predstavljene so osnove varovanja duševnega zdravja OMBM. Kako jih bomo udeležili, je odvisno od potreb in možnosti izvajanja različnih pristopov pomoči.

Preprečevanje dodatnih slabih izkušenj, stresov, travm: OMBM so obremenjeni s številnimi dejavniki tveganja. Njihova prisotnost povečuje verjetnost, da se bodo pri otroku pojavile psihosocialne motnje. Učinki dejavnikov tveganja so kumulativni in interaktivni. Nadvse pomembno za duševno zdravje je, da se že negativnim izkušnjam in obstoječim dejavnikom tveganja ne priključijo še novi stresi, travme, duševne rane, na primer izključenost, vrstniško preganjanje, šolska neuspešnost ipd.

Uvajanje in krepitev varovalnih dejavnikov: to so notranji in zunanji vplivi ter dogajanja, ki usmerjajo v pozitivno smer odgovor otroka na neugodne in ogrožajoče vplive ter zmanjšujejo verjetnost dolgotrajne prizadetosti in duševne motnje zaradi bolečih doživetij. Varovalni dejavniki so dobre nove izkušnje z ljudmi v okolju, občutek varnosti in sprejetosti, prejemanje podpore ob stiskah. Sem sodi tudi krepitev psihične odpornosti, tj. sposobnosti, zmogljivosti obvladovanja težav, stresov, izgub.

Normalizacija življenja: to pomeni omogočanje običajnih otroških ali mladostniških dejavnosti, kot so igra, druženje, obiskovanje vrtca ali šole, izpolnjevanje običajnih nalog v okviru družine ali skupnosti.

Aktiviranje virov pomoči v naravnih okoljih za pomoč otroku in družini: to so človeški viri v slovenskem okolju – vrtcu, šoli, soseski, prostovoljci, nevladne organizacije, verske organizacije. Še posebej opozarjam na vire v migrantski ali begunski skupnosti, ki jih vse premalo uporabljamo v korist otrok in tistih oseb, ki delujejo kot pomočniki in s tem izboljšujejo lastno psihosocialno situacijo.

Prepoznavanje in spoštovanje otrokove sposobnosti obvladovanja težav: to je videnje otroka kot osebe, ki lahko obvladuje travme, izgube in ne kot nemočno žrtev nesrečnih okoliščin, zaupanje v otrokove zmogljivosti obvladovanja težav in podpora otroku pri tem.

Aktiviranje otroka: to se dogaja skozi postavljanje zahtev po izpolnjevanju običajnih življenjskih nalog otrok enake starosti, seveda ob upoštevanju omejitev posamičnega otroka. Pot aktiviranja je vključevanje otroka v prostočasne, športne, igralne, rekreativne dejavnosti in v prosocialne dejavnosti korist drugih (prostovoljno delo). Aktiviranje otrok beguncev za sodelovanje v prosocialnih dejavnostih v korist razreda, šole ali za blaginjo drugih (denimo pomoč staremu človeku) je zelo učinkovita pot integracije. S tem otrok begunec prestopi iz vloge nemočne žrtve v vlogo osebe, ki sooblikuje svoje okolje, pomaga drugemu. Zavest sodelovanja, aktivnega prispevanja krepí njegove notranje sile, potrebne za obvladovanje lastnih težav.

Sodelovanje s starši: to je zlasti pomembno pri otrocih s težavami. Vendar moramo upoštevati, da so zmogljivosti staršev OMBM za pomoč otroku pri učenju v njegovih stiskah ob neprimernem vedenju zmanjšane zaradi njihove lastne težke življenjske situacije, skrbi, duševnih težav, pogosto zaradi nizke stopnje izobraženosti. Zato je za OMBM treba zagotoviti več zunajdružinske pomoči kot otrokom v običajnih življenjskih okoliščinah. Pri sodelovanju s starši nastopajo različne ovire: jezik, neinformiranost staršev o delovanju šole/vrtca, drugih institucij, strah staršev, drugačne prioritete staršev, psihosocialna prizadetost staršev, kulturalne razlike in mnoge druge. Vprašanje je tudi, ali starši potrebujejo pomoč zase.

Strokovna pomoč otrokom s težjimi motnjami: to nudijo specializirani strokovnjaki s področja duševnega zdravlja: otroški klinični psihologi in otroški psihiatri, psihoterapevti ipd.

Psihosocialna pomoč

Psihosocialna pomoč otrokom beguncem je danes obvezni del pomoči beguncem, ki jo zagotavljajo država azila, mednarodne humanitarne organizacije in organizacije civilne družbe v državi azila. V dokumentu UNICEF-a (2015) beremo, da je psihosocialna pomoč »vsaka oblika lokalne ali zunanje pomoči, namenjena zaščiti ali krepitvi psihosocialne dobrobiti in/ali preprečevanju ali zdravljenju duševnih motenj«. S psihosocialno pomočjo zmanjšamo trpljenje otrok, lajšamo integracijo, pospešimo proces okrevanja in zmanjšamo število tistih, ki bodo imeli dolgotrajne duševne težave ali motnje. S skrbjo, empatijo, psihosocialno pomočjo izrazimo človečnost otrokom, ki so doživeli toliko grozot in nečlovečnosti, da se jim je vera v dobro zamajala in potrebujejo izkušnje dobrega, da bi ohranili pozitiven odnos in zaupanje do ljudi in do države azila.

Psihosocialna pomoč se dogaja na raznih ravneh in v različnih okoljih.

Stopenjski pristop psihosocialne pomoči

Piramida prikazuje stopenjski pristop pomoči OMBM. Prva raven je namenjena vsem OMBM, druga OMBM, ki imajo resnejše težave, in tretja OMBM s psihosocialnimi ali duševnimi motnjami. Ob tem velja povedati, da niti skupine niti pristopi pomoči niso ostro ločeni. Marsikateri otrok,

ki bi sodil v tretjo raven, tj. raven specialistične pomoči, bo prejemal le pomoč druge ravni. Nizkopražna pomoč se lahko dogaja tudi spontano, zunaj organiziranih programov. Nudi jo na primer otrokov učitelj, ki se samoiniciativno angažira za pomoč otroku priseljencu.

Slika 8: Stopenjska piramida psihosocialne pomoči (prilagojeno po IASC 2007)

Psihosocialna podpora in pomoč, ki sta sestavni del otrokovega vsakdana, pomoč, ki jo tvorijo drobne, a za otroke še kako pomembne sestavine, kot so normalizacija življenja, razumevanje, prijaznost, vključevanje, sprejetost, zagotavljanje občutka varnosti, pomoč ljudi v običajnem okolju otroku v stiski, sta osnova podpore otrokom s težavami. Marsikdaj lahko več prispevata k varovanju duševnega zdravja in psihosocialne blaginje kot organizirani programi psihosocialne pomoči.

Nizkopražna pomoč v okviru psihosocialnih programov predstavljajo predvsem organizirane oblike psihosocialne pomoči, usmerjene v krepitev psihične odpornosti in zmanjševanje otrokovih stisk. To je vključevanje otrok v igre, sprostivne ali ekspresivne ali druge dejavnosti, povezovanje z vrstniki, pomoč pri integraciji ipd. Programi vključujejo veliko število otrok in aktivirajo vire pomoči v skupnosti – učitelje, socialne delavce, psihologe, laične psihosocialne pomočnike, prostovoljce. So učinkovita oblika pomoči za mnoge otroke.

Terapevtska pomoč je namenjena otrokom, ki jim ne zadošča nizkopražna psihosocialna pomoč. Pomoč mentalno-higienskih strokovnjakov prejema le majhno število teh otrok. Razlogi za to so številni: ni dovolj strokovnjakov, strokovna pomoč ni dosegljiva, starši zaradi drugih eksistencialnih prioritiet niso motivirani za sodelovanje v terapiji itd. Tudi ob specialistični strokovni obravnavi otroci potrebujejo psihosocialno podporo in nespecifične oblike pomoči.

Pomoč prostovoljcev

Prijateljska pomoč prostovoljcev OMBM prispeva v košaro psihosocialne podpore in pomoči predvsem kakovost človečnosti, pa tudi mnoge praktične koristi, na primer učenje slovenskega jezika. Prostovoljci izboljšujejo kakovost življenja otrok, nudijo nove ugodne socialne izkušnje, otroke uvajajo v interesne dejavnosti in še po mnogih drugih poteh pomagajo pri vzdrževanju psihosocialnega ravnovesja OMBM. Posredujejo izkušnjo »Še so dobri ljudje« in »Ni nam vseeno, kaj se z vami dogaja, želimo pomagati«. Otroci se od prostovoljcev učijo za Slovenijo

značilnih vzorcev vedenja; s pomočjo prostovoljcev so lažji socialna orientacija, prilagajanje in integracija. Učinkovito lahko pomagajo otrokom pri učenju slovenskega ali angleškega jezika, pa tudi pri šolskem učenju. Slovenski prostovoljci so most med OMBM, skupnostmi priseljencev in prebivalstvom Slovenije. Prostovoljci s sporočanjem svojih pozitivnih izkušenj pri delu z OMBM lahko vplivajo na stališča okolja do priseljencev. Posebej opozarjam na koristnost in zdravilni vpliv vključevanja OMBM v prostovoljno delo – bodisi pomoč sonarodnjakom ali pomoč slovenskemu okolju. S tem aktiviramo človeške vire za pomoč otrokom v stiskah. Obenem pa OMBM, ki delujejo kot prostovoljci, pridobijo veliko psihičnih energij in izkušenj za reševanje lastnih težav.

Šola – prostor zaščite duševnega zdravja

Vedno znova poudarjamo, da sta najpomembnejša podpora in pomoč vgrajeni v otrokov vsakdan. Za šolske OMBM je najpomembnejši vsakdan šolskega življenja. Poleg tega so vsi OMBM dosegljivi v šoli in jim lahko zagotovimo nizko prazno pomoč, ki je za mnoge zadostna za obvladovanje ovir in težav. Stebri takšne pomoči so varna in podporna psihosocialna klima šole, dober odnos učitelj – učenec, podpora sošolcev, vključevanje v različne prostčasne dejavnosti in omogočanje šolske uspešnosti. V šolo je možno vgraditi različne psihosocialne programe in v okviru šole je možno organizirati delovanje prostovoljcev. Podobno velja za vrtce.

Pogoji za uspešnost programa psihosocialne pomoči

Izvedljivost programov in strategij

Izvedljivost nekega programa ali strategije je odvisna od celotnega konteksta dogajanj, od možnosti za njegovo realizacijo (materialnih in človeških virov, znanj, izkušenj itd.) in seveda sprejemljivosti programa ali strategije za begunce oziroma koristnosti za njihove aktualne potrebe. Organizator psihosocialne pomoči mora biti prožen in se prilagoditi stvarnim in psihosocialnim okoliščinam situacije beguncev in institucije ali skupnosti, v kateri se program izvaja. Pri tem se je treba marsikdaj sprijazniti tudi minimalističnimi rešitvami. Primer: v begunski šoli za otroke iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji so zaradi pomanjkanja učiteljev beguncev poučevali otroke begunci z drugimi izobrazbenimi profili (inženirji, zdravniki, študenti, umetniki itd.), ki so bili za svoje pedagoško delo usposobljeni na kratkih tečajih, ali pa so poučevali s pomočjo kolegov učiteljev ob delu. Ali: marsikateri otrok ali mladostnik, ki bi potreboval specialistično pomoč zaradi svojih duševno-zdravstvenih težav, iz različnih razlogov takšne pomoči ne bo prejel. Zanj bomo zagotovili nizkoprazno psihosocialno pomoč, ki je zanj in za njegove starše sprejemljiva.

Kaj je ekonomično

Ob beguncih se vselej srečujemo s pomanjkanjem virov pomoči – tako materialnih kot človeških. Nema lokrat se dogaja, da se sredstva uporabljajo neekonomično. Razvijajo se razmeroma dragi programi z nizko učinkovitostjo ali programi, ki zajamejo le majhno število otrok. Razmerje med stroški in učinki ali koristnostjo je neugodno. Do neekonomične rabe virov in sredstev lahko pride zaradi neznanja ali pomanjkanja izkušenj organizatorja, zaradi neupoštevanja potreb ali kulturnih ter verskih značilnosti begunske skupine. Včasih pa institucija ali nevladna organizacija sprejme ponujeni neekonomični ali celo neustrezni mednarodni ali tuji ali domači program, za katerega so zagotovljena finančna sredstva tudi za to, da bi s programom sama kaj pridobila – na primer možnost obdržati s pomočjo projekta svoje osebe, za katero ni več sredstev, ker se je kak drugi projekt iztekel. Dolžnost nevladne organizacije je, da ob sprejemu takšnih dotacij razmisli o pozitivnem vplivu na končne uporabnike ali sistem.

Ekonomičnost se pogosto predstavi kot strošek na glavo uporabnika. Denimo psihosocialni program za otroke begunce v azilnem domu stane 5.000 EUR, v enem letu ga bo uporabljalo 50 otrok, torej je cena za enega otroka 100 EUR. Ta poenostavljeni način izračunavanja je sicer dober kot osnovno merilo, ima pa tudi svoje pomanjkljivosti. Nekateri programi so intenzivni, terjajo specializirana znanja in so zato tudi dragi. To denimo velja za psihoterapevtske programe, ki jih izvajajo specialisti. Pri izračunavanju stroškovne vrednosti programa moramo upoštevati tudi dodane vrednosti. Psihosocialni programi, namenjeni OMBM, imajo praviloma tudi druge stranske pozitivne učinke. Na primer znanja, ki jih v okviru programa pridobijo izvajalci, bodisi državljani Slovenije ali begunci in migranti, bodo uporabna tudi v drugih okoliščinah. Program je most med skupnostjo priseljencev in slovenskimi institucijami ali nevladnimi organizacijami.

Marsikdaj je tako, da se organizator mora odločiti med zahtevnim in dragim intenzivnim programom, ki ga bo uporabljalo majhno število otrok s težkimi motnjami in nizko praznim cenениm programom, ki zajame veliko število OMBM. Treba je najti pravo ravnovesje med eno in drugo komponento. Kot primer bom navedla primer s Kosova, kjer sicer ni šlo za otroke begunce, pač pa za program psihosocialne pomoči otrokom, ki so doživeli vojno v času kosovske krize. Dobronamerna tuja humanitarna organizacija je postavila ambulanto za otroško psihiatrijo v Prištini. Najela je prostore, plačevala strokovnjaka otroškega psihiatra iz Anglije, prevajalce, medicinsko sestro. To je bil lepo zasnovan, a drag program, namenjen predvsem otrokom, ki so doživeli hude travme in imeli znake PTSM. Izkazalo se je, da je ambulanto v enem letu obiskalo približno 300 otrok, predvsem iz Prištine, ki so prihajali zaradi podobnih težav, kot so prihajali slovenski otroci v mojo ambulanto v Ljubljani (nočno močenje, blatenje hlač, hiperaktivnost, razvojni zaostanki). Na Kosovu so bile najbolj prizadete vasi, v nekaterih vaseh so otroci bili priča masovnim pobojem vaščanov. A ti otroci niso bili uporabniki ambulante. Skratka, drag program ni dosegel tistih, ki bi pomoč najbolj potrebovali. Dosegli pa so ga mnogo cenejši programi, v katerih so se učitelji iz teh vasi usposabljali za nudenje nizko prazne psihosocialne pomoči svojim učencem.

Vprašanje ekonomičnosti programa vključuje torej tudi vprašanje, koliko dosežemo s programom otrok, ki jim je namenjen. Navedla bom še primer, ki je morda bližji sedanji situaciji v Sloveniji: v nekem begunskem centru so organizirali športne in rekreacijske dejavnosti za mlade. Dejavnost je bila zastavljena tudi kot psihosocialna pomoč mladim beguncem. Športne dejavnosti imajo pri mnogih res zdravilne učinke. Toda v te dejavnosti se niso vključevali najbolj depresivni mladostniki ali drugače težko čustveno težje prizadeti mladostniki, ki niso imeli dovolj moči, da bi se vključili v skupinske dejavnosti.

Kaj je sprejemljivo za begunce

Nemalokrat se zgodi, da ponuja država gostiteljica oblike psihosocialne pomoči, ki so OMBM in njihovim staršem nepoznane in tuje (npr. obravnava pri psihologu), ali zanje niso zanimive (npr. vpis v šole, ki ne pripravijo mladostnikov za poklice, v katerih bi lahko hitro pričeli služiti denar) ali jih doživljajo kot nekoristne in nepotrebne (npr. učenje slovenskega jezika za begunce in migrante, ki ne želijo ostati v Sloveniji in nameravajo oditi v druge zahodnoevropske države). Takšni programi bodo zajeli le majhno število OMBM, ki so jim namenjeni, in OMBM bodo malo motivirani za sodelovanje.

Ko govorimo o sprejemljivosti psihosocialnih programov in intervencij, naj opozorim na prizadevanja za spreminjanje kulturno in tradicionalno značilnih oblik vedenja staršev, mladostnikov in otrok ter uvajanje naših načel in oblik vedenja. Zgolj izražanje obsojanja vedenja OMBM ali staršev običajno ni v veliko korist. Celo otežuje ali preprečuje proces spreminjanja, osvajanja novih navad in oblik vedenja. Dober primer za to so vzgojni vzorci. Ne da bi zagovarjala telesno kaznovanje otrok, je zgražanje nad telesno kaznijo in kvalificiranje takšne kazni kot trpinčenje otrok marsikdaj vprašljivo. V Sloveniji je bilo kaznovanje pred nekaj

leti sprejet in razširjen način discipliniranja otrok. Ponekod še danes ni redek pojav. Običajno se ne zgražamo, ko slišimo srednjo generacijo pripovedovati, kako so jih starši kaznovali. Ob beguncih pa smo telesne kazni umestili v kontekst trpinčenja otrok. Obsojamo starše in to tudi jasno povemo. Marsikdaj zahtevamo drugačno vedenje staršev, ne da bi ponudili konkretne in zanje izvedljive in ustrezne načine discipliniranja otrok. Drugi primer je otroško delo. Dogaja se, da se zgražamo, ko otroci ekonomskih migrantov s Kosova pomagajo svojim staršem v pekarnah; to namreč vidimo kot izkoriščanje otroške delovne sile. Ob tem pozabljamo, da v ekonomsko manj razvitih državah otroci mnogo bolj zgodaj sodelujejo pri preživetju družine in da se marsikatera družina migrantov znajde v ekonomski situaciji, v kateri sta preživetje družine – članov, ki so v Sloveniji, in tistih, ki so ostali v domovini, možni le ob skupnih naporih h katerim prispevajo tudi otroci.

Posebej velja opozoriti na odnos države azila do otrok brez spremstva. Ti »otroci« v večini primerov niso nikakršni otroci. So osebe (v glavnem fantje), stare 15–18 let. Doma so imeli vlogo moškega, ki prispeva k preživetju družine, nekateri so bili morda celo poročeni. Zbrali so pogum ali pa so jih v družini določili in finančno podprli, da so poskusili srečo z begom v boljši svet. Pričakovanja družine so, da bodo čim prej pričeli prispevati, tj. pošiljati denar za preživetje družine ali omogočiti prihod še kakega družinskega člana v tujino. Ti »otroci« so pribežali v najtežjih okoliščinah, dobesedno izpostavljeni smrti, velikokrat so sami prepotovali tisoče kilometrov dolge poti, kjer so jim grožnjo predstavljali lopovi, izkoriščevalci, tudi tisti v vozilih, v katerih so se ljudje dušili. Če so prišli iz Sirije, se je nad njimi izvajalo nasilje, nevarnost je predstavljalo že samo potovanje, predvsem po morskih poteh. Mi jim pravimo »otroci brez spremstva« v skladu s poimenovanjem agencij Združenih narodov oseb, ki osebe, stare 0–18 let, imenujejo »otroci«. Ti »otroci« so doživeli mnogo več hudega kot njihovi psihosocialni pomočniki v Sloveniji. Uspešno so se prebili skozi vse nevarnosti in grozote, imajo ogromno življenjskih izkušenj, svoje poglede na življenje. Mi pa imamo pričakovanja in zahteve glede njihovega vedenja, ki ne ustrezajo niti večini slovenskih enako starih mladostnikov. Kako bi se slovenski 17-letnik odzval na to, da ga imamo za »otroka« in obravnavamo kot »otroka«? Mnogi mladostniki – »otroci brez spremstva«, ki so v svojem domačem okolju imeli vsak svojo socialno vlogo v družini in/ali v skupnosti, se znajdejo v državi azila v vlogi nemočnih, pomoči, skrbi in nadzora potrebnih »otrok«.

Še na nekaj bi rada opozorila. Ko govorimo o duševnem zdravju beguncev, uporabljamo naš pojmovni sistem, naše videnje duševnega zdravja. Najbolj uporabljena beseda je »samopodoba«. Dobra samopodoba naj bi bila glavni indikator duševnega zdravja. V našem svetu je duševno zdravje osredinjeno na »jaz« – samopodoba, samozaupanje, samozavest. »Jaz« je v ospredju vseh razmišljanj in prizadevanj za dobro duševno zdravje otrok in odraslih. Pri ljudeh iz Bližnjega in Srednjega vzhoda, ki pribežijo k nam, »jaz« niti približno ni najpomembnejša vrednota. Nadvse pomembna vrednota je skupnost, tj. široki krog družine, plemo, lokalna skupnost. Zato marsikdaj ni pričakovanih odzivov na naša prizadevanja, usmerjena zgolj v »jaz«, ki ne upoštevajo pomena skupnosti in odnosa med posameznikom in njegovo skupnostjo za psihosocialno dobrobit in duševno zdravje otrok beguncev.

Ali ne povzročamo škode?

Dogaja se, da zavestno z administrativnimi postopki in zakonodajo zaradi premajhne odgovornosti ali pa iz nevednosti, neinformiranosti in brez zlih misli s svojim ravnanjem z OMBM povzročamo škodo. V nadaljevanju je navedenih nekaj primerov.

Ena glavnih oblik povzročanja škode beguncem je dolžina procesov pridobivanja statusa begunca v državi azila. To je čas negotovosti, strahu, ki jih doživljajo starši in otroci. Zlasti pa se dotika negotovosti skupine »otrok brez spremstva«, ki gradijo svojo prihodnost na odločitvi države, v mnogih primerih pa tudi prihodnost preostalih članov družine v domovini.

Druga razširjena oblika psihološke škode izhaja iz onemogočanje dela in delovanja beguncev in iz onemogočanja vsaj delnega upravljanja z lastnim življenjem in vsakdanom. Postavljeni so v položaj popolne odvisnosti. Nimajo niti možnosti, da bi si pripravljali hrano. Kolega iz Nemčije je pripovedoval, kako azilni domovi plačajo drago in nekakovostno pripravljeno hrano nemških dobaviteljev, ki jo begunci neradi jedo. Če bi pa hrano sami pripravljali, bi bila bistveno cenejša in zanje ustrežnejša. Gre za pogost pojav v državah, gostiteljicah migrantov in zlasti beguncev; s sredstvi, ki so namenjena zanje, poskuša država okoristiti svoja podjetja, pa tudi za zasebni in nevladni sektor. Država gostiteljica ne omogoča beguncem smiselnih dejavnosti in odločanja pri organizaciji svojega vsakdana. Ne angažira jih za prostovoljske ali minimalno nagrajevane dejavnosti v korist svoje skupnosti in sonarodnjakov. Odvzame jim njihove socialne vloge in možnost vsaj delnega samoupravljanja s svojim življenjem. Vse to velja za odrasle kot za mladostnike, ki bi se lahko aktivirali pri skrbi za svoj vsakdan in vsakdan svoje skupnosti.

Dogaja se, da otroke v azilnem domu ali kaki drugi instituciji preobremenimo z aktivnostmi. Ves čas jih obkrožajo razni psihosocialni pomočniki ali prostovoljci. Namen pomočnikov je dober. Toda otroci potrebujejo tudi čas zase – da se igrajo sami ali z vrstniki zunaj organiziranih dejavnosti. Prav tako potrebujejo svojo zasebnost, družine. Pretirano zapolnjevanje časa OMBM jih lahko prikrajša za svobodo izbora svoje dejavnosti in počitka od prisotnosti odraslih.

Oblika škode, ki jo nehote povzročamo, je lahko intervjuvanje ali zahteva po izpolnjevanju vprašalnikov o doživetem nasilju, grozotah, travmah. Študentje, strokovnjaki, raziskovalci želijo »na beguncih« delati seminarske, diplomske naloge, magistracije in doktorate. S tem ne bi bilo nič narobe, če zares in ne le formalno upoštevamo etiko raziskovanja in situacijo beguncev. Begunci so v odnosu odvisnosti od države azila in si marsikdaj ne upajo odkloniti prošnje po sodelovanju v raziskavi. Pri mladih beguncih iz Bosne in Hercegovine se je odpor do takega sodelovanja začel pojavljati šele leto ali dve po bivanju v Sloveniji. Po tem, ko so izpolnili že mnoge vprašalnike v različne namene, se je začelo vse pogosteje dogajati, da niso več želeli biti predmet raziskovanja. Toda tudi v prvem obdobju bivanja v državi azila privolitev v to, da bi bili predmet raziskovanja, ni tako prostovoljna, kot se na prvi pogled zdi. V strahu pred odklonitvijo dovoljenja za bivanje v državi, v katero so se zatekli, si mnogi ne upajo odkloniti sodelovanja z raziskovalci. Vprašanje je, koliko z vprašanji o travmatskih doživetjih, z obujanjem spominov na boleče ali grozovite dogodke in izgube povzročimo psihološko škodo beguncem. Dobro znan je pojav sekundarnih travmatskih doživetij, ki se pojavljajo ob obnavljanju spominov na prvotna travmatska doživetja. Z raziskavami lahko naredimo tudi škodo skupnosti, če na primer spodbujamo begunce, da izpovejo svoja kritična stališča do ravnanja z njimi, s tem pa samo še poslabšamo odnose do beguncev v instituciji ali krajevni skupnosti, v kateri že tako niso dobro sprejeti.

Zaključna misel

Izkušnje in znanja, pridobljena ob OMBM, so uporabna za vse otroke v stiskah in za otroke iz marginalnih skupin. Vrednost nizko prazne pomoči po načelu, da majhne reči, vključene v otrokov vsakdan, lahko pomagajo, ni dovolj prepoznana v prizadevanjih za pomoč vsem otrokom v stiskah, tudi slovenskim. Prisotnost OMBM in izkušnje s psihosocialno pomočjo tej skupini so tudi priložnost za razvijanje skupnostnih pristopov pomoči slovenskim otrokom, ki so obremenjeni z mnogimi dejavniki tveganja socialne ali družinske ali druge narave. Iz tega se lahko naučimo, da so za pomoč vsem otrokom v stiskah in na različne načine prikrajšanim otrokom najpomembnejši podpora, pomoč, vgrajena v neposredno socialno tkivo, in vsakdan njihovega življenja.

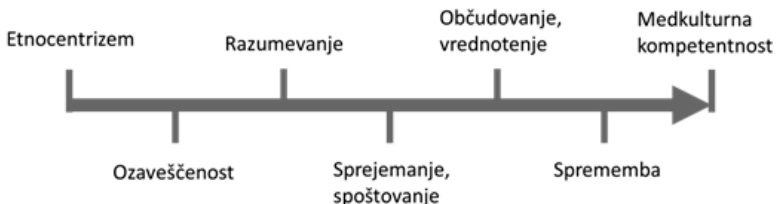
Kulturno kompetentno socialno delo

Dr. Špela Humljan Urh, Caritas München, Nemčija

Kaj je medkulturna kompetentnost?

V današnjem času, ko so migracije med narodi množične, ljudje nenehno prihajamo v stik s pripadniki različnih kultur. Pri teh interakcijah se lahko pojavijo veliko večje zahteve, kot če bi se srečala posameznika z istim kulturnim poreklom. Medkulturna kompetenca velja za tako imenovani »soft skill« in je neodvisna od izobrazbe. Je pomembna kompetenca v mnogih poklicih (menedžerji, akademski profesorji, turistični vodiči, učitelji, socialni delavci, politiki). Če nimamo ponotranjene medkulturne kompetence, lahko medkulturna komunikacija povzroči medkulturne nesporazume. Medkulturna kompetentnost pomeni torej primerno usposobljenost za delo v večkulturni družbi in sposobnost za delo s pripadniki različnih kulturnih skupin. V socialnem delu omogoča dobre delovne odnose in vpliva na dobre izide.

Model kulturne kompetentnosti (Fennes in Hapgood 1997) (slika 10) ponazarja stopenjski razvoj medkulturne kompetentnosti. Model ponazarja, kakšno pot je treba prehoditi, da osvojimo stopnjo medkulturne kompetentnosti, pri čemer je vsak korak predstopnja naslednjega in zato nujen in pomemben. Stopnje osvajamo odvisno od izkušnji lastne socializacije, odprtosti za samorefleksijo in pripravljenosti za nenehno učenje. Kulturna kompetentnost namreč ni podedovana in zato ni sama po sebi umevna. Prav tako se je ne moremo naučiti na dvodnevem seminarju, temveč je rezultat nenehnega učenja, refleksije in preverjanja, kje na večstopenskem modelu se trenutno nahajamo in kam želimo priti.

Slika 9: Model kulturne kompetentnosti (Fennes in Hapgood 1997)

- **Etnocentrizem:** nepoznavanje drugih kultur; interpretacije o različnih kulturah izhajajo zgolj iz perspektive lastne kulture; delitev sveta na MI – DRUGI.
- **Ozaveščenost:** zavest o obstoju lastne kulture in drugih kultur; prvi premik od etnocentrizma.
- **Razumevanje:** zavest o vplivu medkulturnih razlik na odnose med različnimi kulturami; razvijanje samozavedanja lastnih predsodkov in kulturnih stereotipov, ki lahko vplivajo na interakcije med ljudmi.
- **Sprejemanje in spoštovanje:** sprejemanje kulturnih razlik brez vrednotenja; spoštovanje elementov druge kulture, četudi so v nasprotju z lastno kulturo.
- **Občudovanje, vrednotenje:** sposobnost razumevanja kulturne raznovrstnosti kot vrednote.
- **Sprememba:** prevzemanje vzorcev vedenja druge kulture, ki se nam zdijo koristna ali zaželena za učinkovito delovanje v drugem kulturnem okolju.

- **Medkulturalna kompetentnost:** preseganje etnocentričnosti, zavest o vplivu kulture na lastne percepcije, sposobnost za empatijo do različnih kultur, odprtost do kulturne raznolikosti, sposobnost za medkulturno sporazumevanje, sposobnost za sodelovanje med kulturami.

Kaj je kultura?

Ko primerjamo različne kulture, je pomembno vedeti, kaj primerjamo. Zanima nas torej, katere kulturne kategorije obstajajo oziroma katere vidike kulture lahko med seboj primerjamo.

Vaja:

Premislite, katere besede vam pridejo na misel ob besedi KULTURA. Kaj je po vašem mnenju tisto, kar opredeljuje kulturo?

Sociologi opredeljujejo kulturo kot skupek dejavnikov, kot so:

- navade in običaji;
- način dojemanja časa, prostora, telesne bližine;
- družinska struktura;
- vloga med spoloma;
- skrbstvene dolžnosti med generacijami v družini;
- zdravstvena prepričanja, dojemanje bolezni in hendikepa;
- načini prehranjevanja;
- versko prepričanje.

Primer: kulturološko dožemanje časa

»Obstoj različnih koledarjev (na primer na Kitajskem se začne novo leto na dan druge polne lune po zimskem solsticiju, tj. med 21. 12. in 21. 2.).

V mnogih severnoevropskih in zahodnoevropskih državah velja rigidna percepcija časa, kjer se pričakuje točnost, nezamujanje. V drugih delih Evrope in Južne Amerike ljudje dojemajo čas bolj fleksibilno, ne strogo strukturirano.

Primer: dožemanje prostora

Orientiranje ljudi in predmetov v prostoru, oprema prostora (npr. Feng-Shui), pripisovanje pomena določenemu prostoru, ločevanje osebnega prostora od javnega, velikost telesne razdalje med sogovornikoma so pomembna vprašanja pri medkulturnih odnosih. Na primer pri prebivalcih otoka Bali je vsak dan močno zaznamovan v odnosu do prostora. Gore predstavljajo svetost, morje velja za območje nevarnosti in hudobnih duhov, višina asociira na čistost. Ljudje na Baliju spiyo z glavo obrnjeni proti gori in z nogami proti morju. Shramba v hiši se nahaja na strani proti celini v smeri gora, kuhinja v smeri proti morju. Pokopališča se nahajajo v smeri morja.« (Erl in Gymnich 2015)

Pogled skozi »kulturna očala« – koncept kulturne piramide

Različne kulture opredeljujejo različne sprejete načine vedenja, ki se od kulture do kulture razlikujejo. Koncept kulturne piramide (Hofstede et al. 2009) (slika 11) ponazarja kulturno specifične načine ravnanja skozi tri ravni.

Slika 10: Kulturna piramida (Hofstede et al. 2009)

1. raven »ALL«: potrebe, ki veljajo za vse ljudi enako. To so temeljne človekove potrebe po hrani, varnosti, potreba do spanja, komunikacije, sprejetosti, seksualnosti itd.

2. raven »COLLECTIVE«: potrebe, ki so kulturno določene in veljajo v določeni kulturi za kulturno sprejemljive, v drugih kulturah pa (mogoče) za nesprejemljive. To so potrebe, ob katerih se vprašamo, ZAKAJ, KAKO, S ČIM, KDO, KDAJ, in veljajo v določeni kulturi za tako imenovana pravila igre.

3. raven »ONE«: potrebe, ki nas delajo kot posameznike edinstvene, kjer gre za našo osebnost, lastno biografijo, karakterne značilnosti in jih razumemo znotraj določenega konteksta.

Primer: prehranjevanje

Potreba po hrani je osnovna človekova potreba in za vse ljudi enaka ter potrebna za življenje (univerzalna potreba). Vendar se pogledi na hrano med kulturami razlikujejo. Pri tem so odgovori na vprašanja, kot so, zakaj jemo, kaj jemo, kdaj jemo, lahko kulturno zelo raznoliki (kolektivna potreba). Na primer v Nemčiji velja svinjska pečenka za regionalno specialiteto, medtem ko Muslimani iz verskih razlogov ne uživajo svinjine. Če ta kolektivna potreba Muslimanov, ki živijo na Bavarskem, ni upoštevana (npr. muslimanski otroci v vrtcih), lahko pride do kulturnih nesporazumov oziroma medkulturnih konfliktov. Tretjo raven pa določajo osebna prepričanja ali zahteve posameznikov (individualne potrebe), kot je na primer dieta po operativnem posegu, lastna odločitev za vegetarijanstvo ipd.

Kulturna piramida pokaže, da razumevanje ter spoštovanje kolektivne in individualne ravni omogočata kulturno občutljivost. Če ostanemo zgolj na kulturni ravni, se lahko hitro spotaknemo ob stereotipiziranje, pripadnike druge kulture kategoriziramo in jim dajemo oznake, kot je na primer »auslanderji«, ali pa si mislimo: »Ah, takšni pač so!« Umeščanje ljudi v predalčke je sicer

običajno, saj nam predali olajšajo razumevanje kompleksnega sveta – nemogoče si je namreč zapomniti vse lastnosti posameznikov. Vendar pa lahko zamegli osebne razloge za določeno ravnanje.

Primer:

Mlada Španka se je preselila v Nemčijo. Ker ne govori nemškega jezika, se je vpisala na jezikovni tečaj, vendar je nenehno zamujala. Učiteljica jo je vprašala, zakaj nikoli ne pride točno. Razložila je, da lahko otroka pusti v vrtcu šele ob 9.00, ker se takrat ustanova še le odpre, in če pohiti, lahko na tečaj pride najhitreje ob 9.15.

Ko pomislimo na Špance (kolektivna raven), jih kot skupnost hitro označimo za tiste, ki radi zamujajo, saj velja kulturološko prepričanje, da je časovna dimenzija v južnoevropskih državah bolj ohlapna. Še le premik od kolektivne na individualno raven nam omogoči uvid v dejanski razlog, zakaj gospa vedno zamuja. Njena osebna raven nam razkriva, da je mati predšolskega otroka in v Nemčiji, kamor se je nedavno preselila, nima sorodniške oziroma širše socialne mreže, ki bi lahko prevzela skrb za otroka, medtem ko bi ona lahko pravočasno prišla na tečaj. Šele ko spoznamo njeno individualno situacijo, lahko razumemo razlog njenega zamujanja ter ne ostanemo na ravni kulture in stereotipov v odnosu do Špancev.

Individualistična in kolektivistična kultura (Erl in Gymnich 2015)

Kulture lahko v grobem delimo na kolektivistične in individualistične (tabela 7). Pri tem pogosto velja prepričanje, da so južne države bolj kolektivistično naravnane kot severne. V preteklosti so bile vse države kolektivistično naravnane, z industrializacijo pa je prišlo do večjega individualizma.

Tabela 7: Individualistična in kolektivistična kultura

INDIVIDUALISTIČNA KULTURA	KOLEKTIVISTIČNA KULTURA
JAZ-identiteta (pomembno je lastno mnenje)	MI-identiteta (vpliv, podpora, soodločanje razširjene družine oziroma skupnosti)
Samostojnost (zgodnje učenje asertivnosti, izražanje lastnih potreb, želja, misli, neodvisnost velika vrednota, prevzemanje lastne odgovornosti, samostojno življenje, finančna neodvisnost)	Občutek pripadnosti (skupna vzgoja otrok, povezanost in lojalnost do članov razširjene družine, negovanje odnosov med sosedi, medosebna podpora v širši skupnosti)
Ločeno življenje med generacijami	Sobivanje z več generacijami
Delo, ločeno od zasebnega življenja (poslovni stiki z nadrejenimi, v ospredju delovni odnosi, osredotočenost na nalogo in storilnost, teme o zaslužku in osebnih izkušnjah v privatnem življenju so tabu teme)	Nejasna meja med delom in zasebnim življenjem (osebni in poslovni pogovori so med seboj povezani, družinska lojalnost na delovnem mestu, v ospredju so odnosi)
Individualizem	Kolektivizem
Okrevanje (umik, samota, mir)	Okrevanje (družabnost, okrevanje je hitrejše, če človek ni sam)

Medkulturna komunikacija

a) Samorefleksija ponotranjenih predpostavk o različnih kulturah

Za učinkovito medkulturno komunikacijo je treba upoštevati tako norme lastne kulture kot tudi norme drugih kulturnih praks. V medkulturni komunikaciji sta namreč vedno prisotni vsaj dve osebi, ki v odnos prineseta lasten kulturološki paket prepričanij, izkušenj, navad, interpretacij. Prvi korak k učinkoviti medkulturni komunikaciji je zato poznavanje lastnih stereotipov o drugih kulturah.

Samorefleksija: lastne izkušnje

1. korak: Pomislite na pozitivne izkušnje in prijetna doživetja, ki ste jih imeli z neko osebo drugega kulturnega porekla. S kom in v kateri državi ste doživeli to prijetno izkušnjo? Priključite si situacijo v spomin, kako je bilo. Odgovorite si na vprašanja:

- *Kje se je to zgodilo?*
- *Kdaj se je to zgodilo?*
- *Kdo je bil udeležen?*
- *Kako je vse skupaj potekalo?*
- *Kaj je bilo tisto, kar je bilo presenetljivo?*
- *Kako ocenjujete dogodek danes?*

Na koncu dajte dogodku naslov ali slogan, ki ustreza vašemu doživetju.

2. korak: Sedaj pomislite na nek negativen dogodek ali konflikt med vami in osebo z drugim kulturnim poreklom. Dogodek naj bo konkreten in ne splošen. Prosto opišite dogodek, kot se ga spomnite. Ob tem so vam v oporo enaka vprašanja.

3. korak: Skrčite tekst na najpomembnejša dejstva oziroma ključne besede. Poskušajte ga preoblikovati v telegrafski stil in poiščite za vas zapis ustrezen naslov.

4. korak: Kaj opazite pri novem zapisu? Reflektirajte nastale spremembe. Primerjate prvi in drugi zapis.

5. korak: Razmislite o možnih alternativah. Zakaj ste se pravzaprav tako obnašali? Katere alternative bi bile v tistem trenutku možne? Zakaj niste izbrali katere od alternativ? Če zdaj presodite, ali bi bile alternative boljša izbira?

6. korak: Vključite perspektivo vašega sogovornika. Kako menite, da izgleda celotna situacija iz perspektive sogovornika? Po točkah zapišite možnosti. Kaj menite, da je bil sogovornikov cilj? Kaj ste vi želeli doseči? Kaj menite, kateri motivi in vrednote bi lahko igrali pomembno vlogo pri vašem sogovorniku, med katerim je prišlo do medkulturnega konflikta? Ali si lahko njegove motive in vrednote predstavljate?

7. korak: Naredite končno bilanco svojega doživetja. Najprej še enkrat destilirajte najhujše, neprijetno. Ali je ostalo še kaj nejasno? Mogoče je šlo v vašem primeru zgolj za nesporazum. Če najdete rešitev, ki je za vas sprejemljiva, ste veliko dosegli. Zapišite svoja razmišljanja.

Odnosi ne nastajajo v nevtralnem prostoru, v vakuumu. Na naša osebna in strokovna dejanja vplivajo osebne in kulturne vrednote iz okolja, v katerem živimo in delamo. V kulturi se namreč ustvarjajo mnenja, stališča, vrednostne sodbe in stereotipi. Ti ne obstajajo le v glavah

Ljudi, temveč se odražajo tudi v odnosih. Predsodki o drugih kulturah nastajajo v času naše socializacije, vpliv nanje pa imajo tudi družbene spremembe (kot na primer pomanjkanje delovnih mest, ogrožen občutek varnosti itd.). O ljudeh se naučimo govoriti in misliti na osnovi vplivov, ki smo jih deležni v družbenem okolju, v katerem živimo. Vaja v nadaljevanju je dobra iztočnica za refleksijo nezavednega, kako naša prepričanja o drugih temeljijo na generalizaciji celotne skupine.

Vaja: Samorefleksija lastnih predpostavk

Vsi imamo podobe o »drugih«. Te so pogosto podvržene stereotipom. Pomembno se jih je zavedati in razlikovati med realnostjo in namišljenimi podobami.

1. korak: Brez sramu zapišite vse pozitivne in negativne podobe, ki jih imate o pripadnikih določenih kultur (Romi, Bosanci, Albanci, Sirci, Afganistanci, Somalci). Kaj je za njih značilno, kakšne so njihove kulturne vrednote, navade, stil oblačenja, posebnosti, življenjski slog?

2. korak: Primerjajte svoje ideje z vsem, kar najdete o določeni kulturi v literaturi, medijih, filmih, na internetu ipd.

3. korak: V stiku s pripadniki drugih kultur lahko veliko izvemo in razširimo naša obzorja. Veliko boste izvedeli od samih ljudi, ki pripadajo določeni kulturi. Spoznajte se z njimi in se z njimi pogovarjajte o njihovem življenju. Bodite radovedni in aktivno poslušajte.

Vaja: Samoocena

Samoocena je oseben proces. Opraviti jo je treba odkrito (do sebe) in brez strahu/sramu. Pri tem ni nobenih zunanjih ocen. Odgovorite si na naslednja vprašanja:

- Kdo sem, od kod prihajam, od kod prihajajo moji starši, stari starši, pradedek?*
- S kom dobro shajam? Koliko imam prijateljev, ki so iz tujine? Koliko prijateljev iz tujine imajo moji otroci? Ali bi mi bilo prav, če bi se moj otrok želel poročiti s tujcem? Če da, katere pripadnosti bi lahko bil? Katere pripadnosti nikakor ne?*
- Kje in kako živim? Ali je v mojem okolju skupina tujcev, s katerimi v privatnem življenju za nobeno ceno ne bi želel imeti stika? S katerimi bi rad imel osebne stike? V kateri državi bi želel dopustovati? V kateri nikakor ne bi želel dopustovati? Ali obstaja kultura, ki jo se posebej občudujem? Zakaj? Ali sem ponosen na lastno kulturo? Zakaj?*
- Ali bi se preselil v tujo državo? V katero? Kaj bi si brezpogojno želel vzeti s sabo? Kako dobro govorim jezik te države? Kako bi si lahko v tej državi zaslužil za kruh? Če bi moral za vedno v tujino, bi zame to predstavljalo velik problem (zelo zagotovo, zagotovo, verjetno, ne nujno, nikakor ne)? Premislite o razlogih!*

b) Splošna načela komuniciranja

Slaba komunikacija (s partnerjem, z otroki, na delovnem mestu, med prijatelji) ima negativen učinek na odnose, ustvarja prazen prostor, v katerem se nič ne zgodi, ali pa ustvari konfliktno situacijo. Učinkovita komunikacija je nujna za dobre odnose, kar zahteva jasno izmenjavo informacij med ljudmi.

Nemogoče je ne-komunicirati (Watzlawick). Komunikacija je verbalna in/ali neverbalna. Tudi molk ima sporočilno vrednost, ki pa ga od kulture do kulture lahko različno razumemo. V evropski kulturi velja molk, ki traja več kot 20 sekund, za nevljudnega, neprijetnega in moti pogovor. Japonci lahko med pogovorom tudi več minut molčijo, kar ne velja za moteče, temveč je znak sogovornikovega premisleka o vsebini pogovora (molk kot znak spoštovanja do sogovornika).

O učinkoviti komunikaciji govorimo takrat, ko je naše telo usklajeno z izgovorjenim. Zato je treba govorno besedo vedno razumeti v celoti – tj. z odzivom celega telesa. Pri osebah, ki ne razumejo jezika, v katerem poteka komunikacija, ali pa težje razumejo določene besede, je potrebno večkratno preverjanje razumljenega in ob tem uporabljati besede, ki so osebam blizu oziroma ki jih sami uporabljajo (tako imenovani lokalni jezik).

c) Kulturno občutljivo komuniciranje

Človeško vedenje je kulturno določeno. V različnih kulturah namreč obstajajo različne interpretacije v dojemanju fizične bližine, dotikov ljudi, objemanja, očesnega stika, odnosa do žensk, rokovanja itd.

Primer: gesta s prsti na roki (kazalec in sredinec se naslonita na palec v krog, ostala dva prsta se zvijeta v dlan) ima v različnih državah različne pomeni. V srednji Evropi velja kot spremljevalec govora in se uporablja kot poudarek nečesa. Služi tudi kot takt gesta in jo pogosto uporabljamo nezavedno. V Turčiji in Grčiji je pomen te geste popolnoma drugačen, saj služi kot emblem za dobro oziroma odlično. Uporablja se jo v kombinaciji s pozitivnimi obraznimi gestami. V Maroku in Tunisu pomeni »počasni«, na Portugalskem »strah«.

1. Razdalja med telesoma

Telesna bližina ni v vseh kulturah enako zaželeno. Če prekoračimo kulturno zaželeno razdaljo, se bo sogovornik počutil neprijetno, lahko bo prekinil pogovor, ne bo iskren, lahko pride do kulturnih nesporazumov, konfliktov. Na splošno velja, da je dovoljena razdalja med telesoma v tako imenovanih kolektivističnih družbah manjša kot pa v izrazito individualističnih družbah (Erlil in Gymnich 2015). Če se na primer srečata Južnoameričan in Japonec, bosta zelo verjetno težko našla primerno telesno razdaljo, ob kateri se bosta oba počutila zadovoljno in bosta lahko hitro prišla do konflikta v odnosu do norm obnašanja, ki veljajo v obeh kulturah različno. Vendar ni vse odvisno samo od kulturnih dejavnikov, saj ne le kultura, ampak tudi osebne značilnosti, osebni statusi in osebne izkušnje (spol, starost, akademski status ipd.) igrajo pomembno vlogo (op. slika 2).

2. Očesni stik

Z očesnim stikom pokažemo simpatijo, naklonjenost ali pa antipatijo, nezaupanje, strinjanje, nestrinjanje. Očesni stik je v določenih kulturah zaželen in velja za spoštljivega. Na Japonskem na primer pa velja očesni stik za nevljudnega, kot kazalnik ogrožanja zasebne sfere.

3. Rokovanje

Rokovanje je kulturološko določeno in kaže na kulturne razlike, se posebej med spoloma. V Franciji je popolnoma običajno, da ženske moškim stisnejo roko brez močnega stiska, kar se v drugih kulturah lahko interpretira kot »mehko«, brez močne osebne drže.

4. Plačevanje v restavraciji

V Nemčiji je nekaj povsem običajnega, da vsak plača zase, pri čemer so posamezniki popolnoma zadovoljni, saj s tem pokažejo svojo individualnost, samostojnost, neodvisnost. V Turčiji je ta gesta kulturno nesprejemljiva. Pogosto ena oseba v družbi »plača rundo«, s čimer se krepi občutek kolektivnosti. Iz tega se je razvil etnični humor in Turki v Nemčiji pogosto vprašajo, ali naj plačajo po turško ali po nemško.

Interpretacija kulturnih praks v migrantskih skupnostih

Dr. Maja Lamberger Khatib, raziskovalka, Filozofska fakulteta

Bistvena lastnost za razumevanje pripadnikov drugih kultur je medkulturna kompetenca. Težava, s katero se soočamo na poti pridobivanja le-te, je izhajanje iz lastnih referenčnih okvirjev, iz lastnih kulturnih vzorcev. Drugo kulturo vidimo skozi oči lastne kulture in lastne vzgoje, za katero smo seveda prepričani, da je najboljša (lahko, da je za nas najboljša (kar seveda ni nujno)); nikakor pa to ne pomeni, da je tudi za druge. Naše predstave o premoči in univerzalnosti »našega« (zahodnjaškega) pogleda na svet lahko poglobljajo neenakost odnosov in premoč v dialogu ter vodijo k podcenjevanju drugih sistemov.

Etnocentrični pogled (mi smo središče, vse okoli nas je periferija) proti pluralističnemu pogledu odseva raznolikost dediščine vsake kulture.

Za trenutek zaprite oči in si zamišljajte lastno predstavo o ljudeh, ki prihajajo iz arabskih držav. Kaj so vaše prve podobe? Kakšne predstave se vam najprej pojavijo?

Podobe o drugih si ustvarjamo tudi s pomočjo medijev. Dobro se je zavedati, od kod imamo tako negativne podobe o Arabcih (ne samo v Sloveniji, sem lahko štejemo ves tako imenovani Zahod oziroma severnoameriški in evropski prostor).

Orient je od nekdaj veljal za skrivnosten, drugačen svet, in to že na prvi pogled, s svojimi vidnimi podobami in kulturnimi razlikami. Zgodbe iz Orienta so se v minulih stoletjih širile preko pripovedi takrat še zelo redkih popotnikov, ki so skušali zanimanje bralcev in poslušalcev pridobiti tudi z dramatisiranimi opisi drugačnosti. Tak pogled zahodnega sveta se stopnjuje od 19. stoletja naprej, ko je začel Zahod s svojo kolonialistično in imperialistično politiko sebe postavljati v osrednjo pozicijo, za to pa je potreboval nek protipol, nek drugačen svet. Tisti, ki so potovali na Bližnji vzhod, in tudi tisti, ki niso nikoli potovali tja, so ustvarili podobo Arabcev kot orientalskih »drugih«. Potujoči pisatelji in umetniki so si te podobe izmišljevali in bili pri tem dokaj uspešni. Te podobe smo prevzeli in podedovali tudi mi. Prevzeli smo jih, jih olupšali in zdaj so tukaj. Tako pojmovanje Orienta se je kljub vsem družbenim spremembam na vseh koncih sveta obdržalo vse do danes, ko dobiva ekstremne oblike.

Pred leti je dr. Shaheen, priznani raziskovalec na Oxfordu, raziskoval podobe Arabcev v hollywoodskih filmih in napisal knjigo, po kateri je bil posnet tudi dokumentarni film, ki secira vidike filmske zgodovine obrekovanja in žaljenja, ki so vse od najzgodnejših dni nemega filma do današnjih največjih hollywoodskih uspešnic praktično nesporni in neizvzani. V filmu priznani avtor dr. Jack Shaheen raziskuje dolgo vrsto ponižujočih podob Arabcev – od beduinskih razbojnikov in podložnih devic, do zlovesčih šejkov in oboroženih »teroristov« – in prikaže uničujoče vpoglede v izvore teh stereotipnih podob, njihov razvoj na ključnih točkah zgodovine ZDA in pojasni, zakaj je to danes tako pomembno. Shaheen pokaže, kako je vztrajnost teh podob skozi čas služila naturalizaciji predsodkov glede Arabcev in arabske kulture ter v procesu krepila ozek pogled na posamezne Arabce in učinke specifičnih ameriških in mednarodnih politik na

njihova življenja. S spodbujanjem kritičnega razmišljanja o družbenih, političnih in osnovnih človeških posledicah, če pustimo te hollywoodske karikature neizprašane, film gledalce izzove, da prepoznajo potrebo po nasprotnih naracijah, ki so pravičnejše do raznolikosti in humanosti arabskih ljudi ter resničnosti in bogastva arabske zgodovine in kulture (Shaheen 2001).

Slika 11: Reel Bad Arabs

Prikazati je želel, česar večina izmed nas očitno ne vidi: nevarno ponavljajoči se vzorec sovražnih stereotipov o Arabcih, stereotipov, ki so celoten narod oropali človečnosti. Vsi vidiki naše kulture prikazujejo Arabce kot podleže. Tako je podano. Brez odstopanj. Prevzeli smo nekaj strukturiranih podob in jih znova in znova ponavljamo.

Tako komunikacijo začenjamo s strahom in s prepričanjem, da sta si naša in »njihova« pogleda na svet, kulturni vzorec, nasprotujoča.

KAJ POVZROČI KONFLIKT oziroma zakaj konflikt/nasilje (različne oblike nasilja, tudi verbalno) nastane:

1. nastane na podlagi posameznikove nevednosti oziroma **napačnega razumevanja realnosti**;
2. konflikt/nasilje nastane iz nezadovoljivih družbenih in okoljskih pogojev, ki jih povzročata želja/pohlep/hrepenenje in zavist.

Za dobro razvito medkulturno kompetenco in v izogib konfliktu (medosebnemu, medkulturnemu) potrebujemo **empatijo**. Če smo empatični, želimo torej ugotoviti perspektivo drugega.

Prizadevati si moramo za »kulturno senzibilno empatijo«; to pomeni, da je treba človeka videti v njegovem oziroma njenem kulturnem kontekstu. Kulturna senzibilnost je potrebna, da dosežemo učinkovito kulturno empatsko razumevanje.

Po Umberto Eco je vživljanje (v kožo drugega) zelo kompleksen miselni proces. Etični postopek zahteva naslednje korake:

- OPUSTITI SVOJE MNENJE (ponižnost);
- ZAVZETI STALIŠČE SOGOVORNIKA (igra vlog);
- JASNO IDENTIFICIRATI MNENJE DRUGEGA;
- SE S TO NOVO INFORMACIJO VRNITI V LASTNO PREPRIČANJE;
- USKLADITI SVOJE LASTNE INTERESE Z INTERESI OSEBE NA DRUGI STRANI.

Zanimivo pa je, da poistovetenje z bližnjim ne počloveči samo našega sogovornika, temveč počloveči nas same.

KULTURA

Kultura je v antropologiji tisti vidik človeške kognicije in aktivnosti, ki izhajajo iz tistega, kar se **naučimo delati** kot člani skupnosti.

Kultura ni biološko prenesen sistem – v biološki zgradbi človeka ni ničesar takšnega, kar bi oteževalo prevzem kulture drugih ljudstev; človeka biološka konstitucija ne zavezuje k neki določeni različici vedenja. Kar ljudi dejansko povezuje, so **ideje in standardi**, ki jih delijo = kultura (kot koncepcija, abstrakcija). Ne gre zgolj za tradicije in vrednote, ampak na **vsoto spoznanj ali priučenih znanj in izkušenj** skupine ljudi. Kultura se nenehno spreminja, saj se ljudje učijo celo življenje.

Kultura je **KONCEPT**, zato ne moremo govoriti, da se kulture srečujejo, da kultura dela to in ono, da kulturi trčita. **Ljudje** so tisti, s katerimi se srečujemo, ki ukrepajo, ki stvari spreminjajo na boljše ali slabše.

KULTURA je centralna tema v debatah o etničnih manjšinah; etnične skupnosti so s strani dominantne kulture videne kot grožnja nacionalni identiteti; migrantske kulture pa vidijo kot statične in regresivne/nazadnjaške.

Za etnične manjšine kultura igra vlogo kot osnovo identiteti. Sklicevanje na izvorno kulturo pomaga ljudem vzdrževati samopodobo v situacijah, ko so njihove sposobnosti in izkušnje spodkopane. Dinamična narava kulture leži v zmožnosti povezovanja zgodovine in tradicij z aktualno situacijo v migracijskem procesu. V državah imigracije je kultura postala izrazito politizirana. Večinske in manjšinske skupnosti se osredotočajo na kulturne razlike in kulturne simbole. Kultura je privzgojen proces; njeni elementi pa so naravni dejavniki, zgodovinski dogodki, jezik, kolektivni spomin, sodobni procesi, prevladujoče vrednote določenega obdobja.

Kulturne razlike so samo ena izmed razlik identifikacije.

VAJA

Razmislite, kaj vas definira kot osebo in ali lahko to pripisete vašim kulturnim praksam (recimo slovenski kulturi).

RAZNOLIKOST ARABSKEGA SVETA = KULTURE ARABSKEGA SVETA

Arabski svet je politična zveza držav (Arabska liga), praviloma tistih, kjer je uradni jezik arabski. V tej zvezi je 22 držav (število niha, ker občasno katero izmed držav izključijo zaradi političnih razmer). Arabska liga je nastala leta 1945. Vsaka izmed teh držav ima svojo politično ureditev (od republike, parlamentarne monarhije, absolutne monarhije, ustavne monarhije, sultanata, emirata do parlamentarne republike). Na tem območju živi okrog 450 milijonov

Ijudi. Arabskega sveta ne predstavljajo samo Arabci, temveč tudi Kurdi, Berberi, Asirci in druge semitske manjšine. Ne predstavljajo ga samo muslimani, temveč tudi kristjani in judje.

Razteza se od Atlantika na zahodu do Arabskega morja (Perzijski zaliv) na vzhodu in od Mediterana na severu in do Afriškega rta ob Indijskem oceanu na jugovzhodu. V azijskem delu je 12 držav in v afriškem delu 10 držav.

Že samo ta geografska umestitev in različne politične ureditve dajejo slutiti raznolikost arabskega sveta. Posledično so se tudi oblikovale kulturne regije s številnimi karakteristikami, vezanimi na lokalno tradicijo:

- Mašrek (vzhodni del arabskega sveta: Irak, Jordanija, Sirija, Libanon);
- Magreb (zahodni del od Maroka proti Egiptu);
- Egipt, dolina reke Nil;
- Zaliv (države Arabskega polotoka);
- Bab al mandeb, vrata žalovanja (stik Afrike in Azije).

Da se izognemo generalizacijam enoznačne podobe arabskega sveta in arabske kulture, je treba upoštevati vso to pestrost tudi v komunikaciji z resničnimi osebami, ki prihajajo iz držav arabskega sveta.

Življenjske zgodbe otrok beguncev in mladostnikov brez spremstva v književnih besedilih

Dr. Marijanca Ajša Vižintin, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije

»Učitelj mora pomagati otroku ne glede na vse. Ker ko dobite takšno mlado bitje, to bitje ni krivo niti za vojne niti za politiko niti za ravnanje staršev. Smo ljudje ali nismo?« (Goran Popović v Petrovič 2016a: 41)

Velika večina otrok priseljencev se priseli v Slovenijo na podlagi združevanja družine, ker je eden od staršev že več let zaposlen v Sloveniji. Čeprav jih večina prihaja iz držav naslednic nekdanje skupne države Jugoslavije, tudi iz istih mest ali vasi, se je treba zavedati, da imajo otroci priseljenci (in njihovi starši) tako v izvorni državi kot v skupnosti, ki jih sprejme v Sloveniji, različna izhodišča in možnosti (Vižintin 2017: 155-178)¹⁶. Poleg tako imenovanih ekonomskih priseljencev pa prihajajo v Slovenijo tudi otroci begunci, s spremstvom ali brez, prisilno izseljeni oziroma prisilno priseljeni, kot to imenuje Natalija Vrečer (2007).

Vzroki za prisilne migracije so po navadi kompleksni. Med njimi so: vojne, diktatorski režimi, ki kršijo človekove pravice, industrija orožja, naravne nesreče, razpad držav, hitra rast svetovnega prebivalstva, kolonializem, rasna diskriminacija¹⁷ in nizek ekonomski standard. Med razlogi za prisilna priseljevanja v 20. stoletju lahko dodamo tudi nastanek novih držav in etnocentrične politike, posledica katerih je izključevanje drugih etničnih skupin (Vrečer 2007: 27).

Slovenija je bila z begunci, ki so bežali z vojnega območja razpadajoče Jugoslavije, soočena v 90. letih 20. stoletja (prim. Šmid, Štrumbel 2004; Vrečer 2007; Klavora 2012 idr.). Med literarnimi deli je veliko pozornosti vzbudila Princeska z napako (Vidmar 1998 idr.), med novejšimi poudarjam avtobiografsko delo Slovenština in jaz (Lečnik 2013). Avtorica predstavlja zgodbo prisilne izseljenke (iz Bosne in Hercegovine) in priseljenke (v Slovenijo) s svoje perspektive, kar je pomembna literarna novost, dosegljiva širši bralni javnosti.

Večje število otrok beguncev je prišlo v Slovenijo v 90. letih 20. stoletja po razpadu Jugoslavije. Leta 1992 je začelo v Sloveniji delovati 54 šol s programom osnovne šole za begunce iz Bosne in Hercegovine (okoli 9.000 otrok). Te šole so bile dislocirane: ali so delovale v begunskih centrih ali pa se je pouk za otroke begunce izvajal na slovenskih šolah popoldne, torej ločeno od slovenskih otrok. V šolah so poučevali ljudje iz Bosne in Hercegovine z različno izobrazbo (tudi nepedagoško), kot navajata Gašper Šmid in Žarko Štrumbel (2004). Dlje kot je trajala bosanska šola, bolj so starši želeli vključiti svoje otroke v slovenske šole. Večina se jih je vključila v slovenske šole 1995/96. Srednješolski otroci begunci so se lahko vključili le v srednje šole, v katerih so bila prosta mesta. Večina učiteljev je otroke begunce pozitivno sprejela; pojavili so se tudi posamični primeri, ko so učitelji te učence odklanjali. V šolskem letu 1998/99 so prišli otroci begunci s Kosova; zanje se niso organizirale posebne albanske šole, ampak so se vključevali v slovenske šole, navaja Natalija Vrečer (2007: 110-113). Ali smo se v Sloveniji iz izkušenj z otroki begunci v 90. letih 20. stoletja kaj naučili? Korak naprej je gotovo ta, da za otroke begunce ne organiziramo več posebnih šol, ampak so v 21. stoletju otroci begunci v osnovno šolo vključeni neposredno k pouku, skupaj z vsemi drugimi otroki.

16 V slovenski vzgojno-izobraževalni sistem se v zadnjih letih (2010/11–2014/15) vsako šolsko leto na osnovne šole vključijo okoli 1.000 otrok priseljencev (Banjac 2015), v srednje šole 300–400 na šolsko leto (Vižintin 2017: 163).

17 Tudi spolna in verska diskriminacija.

V letu 2015 je po tako imenovani balkanski poti prečkalo Slovenijo okoli pol milijona ljudi, ki so bežali pred vojno v Siriji ali iz destabiliziranih držav na Bližnjem vzhodu, kot sta Irak, Afganistan (primerjaj Videmšek 2016). Iz afriških držav, kot so Somalija, Eritreja, Sudan, uničenih zaradi vojn, izkoriščanja različnih oblik, etničnega in verskega nasilja, so prišli v Slovenijo prosilci za mednarodno zaščito, predvsem v okviru prerazporeditve beguncev znotraj EU. Begunci, ljudje, ki bežijo pred vojno in nasiljem, so razdelili Slovenijo: na eni strani veliko prostovoljcev v begunskih namestitvenih centrih (Dobova, Šentilj, Vrhnika) in posamezni novinarji, ki so se trudili prikazati tragično življenjske zgodbe ljudi (Gorazd Rečnik, Boštjan Videmšek). Na drugi strani so mediji večinoma poročali o begunskem valu, politiki pa o varnostnem vprašanju (in se odločili, da obdajo Slovenijo z rezalno žico, tako imenovano tehnično oviro), vrstili so se protesti proti nastanitvi beguncev (v Kranju so februarja 2016 zavrnilo nastanitev šestih otrok beguncev brez spremstva v dijaškem domu; Ljubljana, Vrhnika, Lenart, Lendava, Logatec februar 2016; Škofije marec 2017 itd.), ponekod sočasno tudi v podporo njihovi nastanitvi, okrepil in razraščal se je sovražni govor. Obenem so se vrstile okrogle mize in konference v podporo beguncem (med drugim na Sindikatu vzgoje in izobraževanja, Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije (v nadaljevanju: MIZŠ), ZRC SAZU itd.)¹⁸, kasneje znanstvene analize medijskih odzivov (Luthar 2017; Pajnik 2017; Pušnik 2017 idr.).

Koliko pa sploh je prosilcev za mednarodno zaščito v Sloveniji? Po podatkih MNZ je bilo v Sloveniji v letih 1995–2015 vloženih 19.889 prošenj za mednarodno zaščito, priznanih pa je bilo 393 statusov (tj. mednarodnih zaščit/azilov), kar pomeni, da je Republika Slovenija v 21 letih priznala mednarodno zaščito 1,97 % prosilcem (Statistični podatki o tujcih v Sloveniji 2015, 2016).

Leta 2015 je bilo po podatkih MNZ med 277 prošnjami 141 beguncev, ki so prečili Slovenijo po tako imenovani balkanski poti. Mednarodno zaščito je Slovenija v letu 2015 priznala 45 osebam (oziroma 16,2 % od 277 zaprosenih). Leta 2016 je bilo v Sloveniji vloženih 1.308 prošenj za mednarodno zaščito, od tega 1.085 moških in 223 žensk; med prošnjami je bilo 1.184 beguncev iz tako imenovanega begunskega vala. Največ prosilcev za mednarodno zaščito je prišlo iz Afganistana (419 oziroma 32 %), Sirije (281 oziroma 21,4 %), Iraka (120 oziroma 9 %) in iz Pakistana (104 oziroma 8 %). Manj kot 80 ljudi je prišlo iz Irana (78), Turčije (60), Maroka (39), Alžirije (42), Eritreje (28), Srbije (21), s Kosova (18), iz Libije (17), Tunizije (11). Manj kot 10 ljudi je prišlo iz Albanije, Bangladeša, Bosne in Hercegovine, Egipta, Konga, Gambije, Gane, Indije, Kameruna, Kitajske, Kube, Libanona, Mjanmara, Nigerije, Palestine, Rusije, Somalije, Šrilanke, iz Ukrajine, za dve osebi pa je država neznana. Mednarodno zaščito je Slovenija v letu 2016 priznala 170 osebam (oziroma 13 % od 1.308 zaprosenih) (Statistični podatki o tujcih v Sloveniji 2015, 2016).

Med prosilci za mednarodno zaščito so tudi otroci. Nekateri otroci begunci se do Slovenije (in drugih evropskih držav) prebijejo sami. Čeprav mladoletnih otrok beguncev brez spremstva v Sloveniji ni veliko, njihove »pripovedi razkrivajo številne vrzeli, omejitve in šibke točke obstoječega slovenskega sistema mednarodne zaščite, predvsem pa Slovenija za mladoletne migrante brez spremstva nima dolgoročnih in trajnih rešitev,« ugotavljata Mateja Sedmak in Zorana Medarić (2017). Tjaša Žakelj in Blaž Lenarčič (2017) opozarjata na določanje in upoštevanje najboljših koristi za otroka, kot jih določa Konvencija OZN o otrokovih pravicah.

18

Nekaj primerov javnih dogodkov v letu 2016: znanstveni simpozij Kako misliti begunsko krizo, ZRC SAZU, Pedagoški inštitut, Mirovni inštitut (Ljubljana, 12. 1. 2016); mednarodni posvet Vključenost priseljencev v vzgojno-izobraževalni sistem RS, MIZŠ, Zavod RS za šolstvo, Cmepius (Brdo pri Kranju, 5. 5. 2016); Posvet o jezikovnem vključevanju priseljencev v vrtec in šole, MIZŠ (Ljubljana, 23. 9. 2016); Dobre prakse sprejemanja priseljenih otrok in mladoletnikov, Mestna knjižnica Kranj (14. 3. 2016); Begunci: razbijanje mitov, Knjižnica Mirana Jarca, Novo mesto (5. 10. 2016) ipd.

Na področju vzgoje in izobraževanja bodo potrebne nadaljnje raziskave in razvoj trajnejših rešitev pri vključevanju otrok beguncev. Pomanjkljivo sodelovanje z zakonitim zastopnikom pri otrocih beguncih brez spremstva, oteženo združevanje družine, večmesečna (tudi večletna) negotova situacija ob čakanju na pridobitev / zavrnitev mednarodne zaščite, selitve po Sloveniji – vse to omejuje vključevanje otrok beguncev. Osnovne šole pa že iščejo svoje poti, nekatere izhajajoč iz izkušenj, ki so jih pridobile pri vključevanju otrok priseljencev, katerih starši so se priselili v Slovenijo zaradi zaposlitve, drugi preskušajo nove načine, kot ponazarjata spodnja primera.

Osnovna šola Livada Ljubljana je v šolskem letu 2015/16 vključila 27 novih otrok beguncev, največ med vsemi osnovnimi šolami v Sloveniji. Zastave držav, iz katerih so prišli, so dodali k svoji »državljski enolončnici«, ki izraža dobrodošlico njihovim učencem iz 32 držav. Nadgradili so svoj sistem poučevanja slovenščine kot drugega jezika: otroci priseljenci se udeležujejo tečaja slovenščine eno uro pred poukom (dve skupini: začetna in nadaljevalna), otroci begunci pa obiskujejo tečaj slovenščine preduro in prvi dve šolski uri, potem so vključeni k pouku in med vrstnike. Ravnatelj Goran Popović je finančno podporo pridobil na MIZŠ na Pedagoški in Filozofski fakulteti je pridobil nove prostovoljke in prostovoljce, ki sodelujejo pri pouku, finančna sredstva so zagotovili tudi na Mestni občini Ljubljana. Ravnatelj (tudi sam priseljen iz Srbije 1994) je z učitelji in učenci obiskal azilni dom: da je spoznal starše svojih učencev, jim izrekel dobrodošlico in da jim je predal sporočilo, da je podpora staršev za uspešnost otrok v šoli izjemno pomembna. V proces vključevanja so vključili ne samo svoje dozdajšnje izkušnje na področju vključevanja otrok priseljencev, ampak tudi starše, ki govorijo jezike novih otrok beguncev, da so jim v podporo pri prevajanju, vključevanju in pri sodelovanju (Petrovčič 2016a; Gruđen 2016).

Na Osnovni šoli Bojana Iliča Maribor so izvedeli, da bodo na njihovo šolo vključeni trije afganistanski otroci brez spremstva. Na njihov prihod so se ravnatelj Štefan Muraus, učiteljski zbor, učenci in njihovi starši temeljito pripravili. Učiteljica geografije in zgodovine je učiteljskemu zboru predstavila državo Afganistan in okupacije dežele z vojnami, ki so se bile na afganistanskih tleh zadnja desetletja druga za drugo: iz nestabilne, nevarne, nasilne in izključujoče države bežijo številni ljudje (prim. Rečnik 2014a, 2014b, 2016). Predstavitev o Afganistanu so učitelji in učiteljice OŠ Bojana Iliča Maribor posredovali svojim učencem in svetu staršev. Za individualno delo z učenci je ravnatelj pridobil finančno podporo na Mestni občini Maribor, povezali so se z društvom Odnos. Na šoli so učitelji in učenci pa tudi starši brali V morju so krokodili (Geda 2011, 2012) in Jaz sem Malala (Yousafzai, Lamb 2014). Po teh pripravah je šolska skupnost toplo in z razumevanjem sprejela tri fante, ki so se v novo okolje dobro vključili¹⁹ in ga niso hoteli zapustiti (Petrovčič 2016b). Vključeni resorji (MIZŠ, MNZ in Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (v nadaljevanju: MDDSZ) so na podlagi sklepa Vlade Republike Slovenije (na seji 28. julija 2016) avgusta 2016 vse mladoletne otroke begunce brez spremstva (21) preselili v dijaška domova v Novo Gorico in Postojno (Vižintin 2017: 173–178).

Je koncentracija mladoletnih otrok beguncev – tistih brez spremstva v dveh dijaških domovih, in otrok beguncev iz azilnega doma na Viču na eni izmed ljubljanskih šol – res pravilna odločitev MIZŠ (v sodelovanju z MNZ in MDDSZ)? Ali ne bi bilo bolje razmisliti o razporeditvi na več ljubljanskih šol in po več dijaških domovih po Sloveniji?

19 Ravnatelj Štefan Muraus je o tej izkušnji med drugim pripovedoval na Posvetu o jezikovnem vključevanju priseljencev v vrtnice in šole, MIZŠ (Ljubljana, 23. 9. 2016), in sicer na okrogli mizi Medkulturni pristop k vključevanju otrok priseljencev. Okroglo mizo je moderirala Marijanca Ajša Vižintin, na njej so poleg Štefana Murausa s svojimi izkušnjami sodelovali še Dijana Harčević Čatič, Ksenija Žizek in Nataša Hanuna.

Delavnica: Kaj doživljajo (otroci) begunci na poti v boljši jutri?

Kaj lahko storijo pedagoške delavke in delavci, ko se ob prihodu beguncev v svoji vzgojno-izobraževalni organizaciji (pri učencih, starših in sodelavcih) srečujejo s povečano nestrpnostjo in s predsodki do njih? Predlagam, da:

- poiščejo čim več informacij (o vojni v Siriji, desetletja trajajočih konfliktih v Afganistanu itd.);
- berejo strokovna in leposlovna besedila, ki razlagajo, osvetljujejo, pojasnjujejo vojne, konflikte, begunstvo;
- se udeležujejo javnih dogodkov na temo begunstva, pedagoški delavci, delavke sami in skupaj z učenci, učenkami (npr. okrogle mize, predstavitve knjižnih publikacij);
- se medpredmetno povezujejo;
- se povezujejo z lokalnimi organizacijami, s prostovoljci, ki delajo z begunci;
- povabijo ljudi v razred, da sami spregovorijo o svoji izkušnji begunstva²⁰;
- odpirajo temo begunstva, življenjskih izkušenj in preizkušenj otrok beguncev ob sodobnih književnih (mladinskih) besedilih (domače branje, bralna značka, medkulturne učne ure pri različnih učnih predmetih) (Vižintin 2017: 251–252).

Predlogi za branje in analizo življenjskih zgodb otrok beguncev v književnosti²¹ – med sodobnimi slovenskimi književnimi besedili izpostavljam dela:

- NK Svoboda (Gombač 2016),
- Požar (Kodrič Filipič 2016),
- Superga (Stepančič in Kodrič Filipič 2015).

Med prevedenimi deli pa:

- Čas čudežev (Bondoux 2014),
- Druga roka (Cleave 2011, 2012),
- Nikoli ne reci, da te je strah (Catozzella 2016)²²,
- V morju so krokodili (Geda 2011, 2012).

20 Primer: SVIZ, 6. 6. 2016, Življenjske zgodbe otrok priseljencev in beguncev v vrtcih in šolah, ki jih je moderirala Marijanca Ajša Vižintin, o svojih begunskih življenjskih izkušnjah oziroma o delu z begunci pa so spregovorili Arbnore Avdyļaj, Vael Hanuna, Simona Lečnik Očko (prim. Lečnik 2013) (Življenjske zgodbe pri pouku 2016).

21 Društvo Bralna značka Slovenije – ZPMS objavlja priporočilne sezname knjig: Priporočene knjige – po ciljnih skupinah. Poudarjam seznam Knjige na temo večkulturnosti/begunske tematike, ki je razdeljen v štiri starostne stopnje (tri triletja OŠ, SŠ) ter prinaša bogat izbor slovenskih in prevedenih književnih besedil ter seznam tako imenovanih informativnih (poučnih) knjig s področij (slovenskega) izseljevanja in priseljevanja, izključevanja in vključevanja (Haramija in Jamnik 2015).

22 Opozarjam na spremno besedo Mirjam Milharčič Hladnik (2014) v tej knjigi, v kateri oriše slovensko zgodovino izseljevanja: Slovenci smo bili in smo tako imenovani ekonomski migranti, v 20. stoletju večkrat tudi begunci. Opozarjam na dodatne informacije o razmerah v Somaliji, predloge za delo z besedilom (Kobe Pavlovič 2014) in dokumentarni film o deklici, ki ji je bilo ime Samia Yusuf Omar (1991–2012) (Citius Altius Fortius 2015). Tekla je na olimpijskih igrah v Pekingu (2008), njene sanje, da bi tekla na olimpijskih igrah v Londonu (2012), pa so utonile v Sredozemskem morju.

Po prebranih besedilih predlagam vodeno razpravo, od kod in zakaj prihajajo (otroci) begunci, kaj vse doživljajo na poti. Diskusijo predlagam najprej v dvojicah ali manjših skupinah, potem v celi skupini. Nekaj primerov vprašanj in izbor odlomkov:

- Zakaj pride samo otrok? – NK Svoboda (Gombač 2016: 48–49),
- Kako so zaprli šolo? – V morju so krokodili (Geda 2011, 2012: 21–23),
- Pot:²³ podvozje tovornjaka. – V morju so krokodili (Geda 2011, 2012: 101–103),
- Pot: prečenje gora. – V morju so krokodili (Geda 2011, 2012: 97–99),
- Pot: od ene točke do druge, vsakič zahtevajo denar. – Nikoli ne reci, da te je strah (Catozzella 2016: 216–217),
- Pot: zabojujnik – Nikoli ne reci, da te je strah (Catozzella 2016: 220–221),
- Pot: morje. – Nikoli ne reci, da te je strah (Catozzella 2016: 232–33, 240–241)²⁴,
- Prečkanje državnih meja – NK Svoboda (Gombač 2016: 141–143, 146–149).

Razvoj medkulturne zmožnosti vseh prebivalcev, tudi pri pouku književnosti, je pomemben del medkulturne vzgoje in izobraževanja. Poleg empatije potrebujejo pri razvoju medkulturne zmožnosti pedagoški delavci in delavke znanje. Tega pridobivajo z iskanjem (preverjenih) informacij in s svojim aktivnim delovanjem, pri čemer je pomembno, da prepoznajo večkulturnost, večjezičnost in večetničnost v svojem razredu ter delujejo skladno s to raznolikostjo (Vižintin 2014, 2015). Le pedagoški delavci in delavke, ki razvijajo svojo medkulturno zmožnost, lahko to razvijajo tudi pri svojih učencih in učenkah. »V vzgojno-izobraževalnem procesu je vsaka pedagoška delavka, vsak pedagoški delavec soodgovoren, saj s svojimi dejanji, z znanjem in odnosom vsak soustvarja vključevalno (ali izključevalno) družbo. Vsak je soodgovoren za vključevanje.« (Vižintin 2017: 341)

23 V medijih se pojavljajo približne številke, koliko tisoč ljudi vsako leto umre na poti v Sredozemskem morju, še manj pa vemo o tem, koliko ljudi umre, ko prečijo gore ali puščave, koliko jih umre v podvozih tovornjakov, zabojujnikov itd. Izbrana besedila opisujejo vztrajnost, borbenost, iznajdljivost in nadčloveški napor, sočasno pa tudi grozote (posiljeni, izstradani, pretepeni, izmučeni, oropani ljudje), ki jih mnogi ne preživijo. Svetujem, da tovrstna književna besedila preberejo pedagoške delavke oziroma delavci najprej sami, potem pa se odločijo, katere teme bodo odpirali in obravnavali z učenci, učenkami v razredu.

24 Posamezne odlomke iz naštetih besedil uporabljam na delavnici Od kod in zakaj prihajajo begunci. Delavnica je bila v šolskem letu 2016/17 del predavanja »Medkulturni dialog: v sodelovanju s priseljenci in z manjšinami« v seminarju »Vključevanje, slovenščina, medkulturna vzgoja in izobraževanje« v projektu Le z drugimi smo (2016–2021).

Predstavitev pilotnega projekta »Mladoletniki brez spremstva v Dijaškem domu Postojna«

Vanja Metelko, kulturologinja, Dijaški dom Postojna

Pilotni projekt

Delo z mladoletniki brez spremstva (v nadaljevanju: mladoletniki) je pilotni projekt. Sklep za nastanitev mladoletnikov v Postojni in Novi Gorici je bil sprejet 28. 7. 2016. Čas trajanja pilotnega projekta je določen za obdobje enega leta. V vzgojno skupino lahko sprejmemo do osemnajst mladoletnikov. Strokovno delo in oskrba mladoletnikov v dijaškem domu (v nadaljevanju: DD) poteka 24 ur na dan, vse dni v letu (MIZŠ, MNZ in MDDSZ 2016).

Kriteriji za nastanitev

V skupino sprejemamo izključno fante stare do vključno 17. leta, njihovi statusi so lahko različni: v Republiki Sloveniji prebivajo nezakonito ali imajo status prosilca za mednarodno zaščito ali status osebe z mednarodno zaščito. Strokovno delo z mladoletniki izvajamo strokovni delavci, zaposleni na projektu, skupaj z vodstvom šole. Pomagajo pa nam še zunanji sodelavci, delavci šol in ljudske univerze, kamor so vključeni mladoletniki in zdravstveni delavci (MIZŠ, MNZ in MDDSZ 2016).

Srednja gozdarska in lesarska šola Postojna (v nadaljevanju: SGLŠ)

SGLŠ prenaša znanje in veščine mladim in odraslim na tehniških področjih. Izvaja več programov izobraževanja. To so gozdarstvo, lesarstvo in zdravstveni programi. Del nje je tudi dijaški dom. Nahaja v centru Postojne, sredi velikega zelenega parka. Primarna funkcija dijaškega doma je izvajanje programa za dijaške domove, poleg tega pa je to tudi študentski dom in sedaj tudi nadomestni dom mladoletnikom. V isti hiši se nahaja tudi Youth Hostel Proteus in pa dnevno-nočni center društva Vezi.

Slika 12: Delovni obisk vodstva MNZ v Dijaškem domu Postojna (fotograf: Matjaž Tomažič, januar 2017)

Primernost nastanitve

Skrozi delo se je pokazalo, da je dijaški dom kot ena od možnosti nastanitve za mladoletnike primeren, saj ustreza ciljni skupini. Ponuja možnost za srečanje in spoznavanje mladostnikov iz različnih krajev po Sloveniji. V dijaškem domu so poleg dijakov prisotni tudi gostje hostla, ki prihajajo med drugim tudi iz različnih kulturnih in etičnih skupin, ter študentje in uporabniki stanovanjske skupine društva Vezi. Mladoletnikom je na ta način omogočen pogled na navade, interese, pravila obnašanja, norme, vzorce vedenja ipd. Seznanjajo se z načinom življenja v evropski družbi ter kako se mladostniki njihovih let soočajo s podobnimi situacijami.

V domu imamo urejen družabni prostor, kjer se nahajajo namizni nogomet, biljard, namizni tenis in televizija. V prostorih doma imamo tudi fitnes in prijetno urejeno avlo, namenjeno druženju, tako se lahko popoldanskem času mladoletniki pomešajo z nameščenimi dijaki. Ob različnih priložnostih pripravljamo dogodke skupaj z vzgojnimi skupinami dijaškega doma. Aktivnosti dijaškega doma pripomorejo k vključevanju mladoletnikov.

Za uspešno in učinkovito bivanje je potrebno prilagajanje in spreminjanje obeh strani. Menimo, da se integracija kot obojestransko prilagajanje med priseljenci in družbo sprejemnico odvija na številnih ravneh. Uspešno se odvija tudi multikulturalnost. Od priseljencev se ne zahteva, da bi se odpovedali svoji kulturi, omogočamo jim enake pravice in možnosti, kot jih ima sprejemna družba.

Majhnost mesta Postojne ima prednosti in slabosti. K prednostim prištevamo, da je večina ustanov in objektov na doseg roke. V neposredni bližini DD se nahaja mestni športni park z igrišči za košarko, rokomet, nogomet, tenis in atletske steze. Tudi druge vzgojno-izobraževalne in uradne zgradbe so v bližini. Kot slabost pa mladoletniki navajajo predvsem pomanjkanje terciarnih storitev in pogrešajo številčnost prebivalcev na ulicah ter mestni vrvež.

SODELOVANJE

Pri izvajanju projekta sodelujemo s številnimi posamezniki, organizacijami in institucijami. Med njimi bi posebej izpostavili sodelovanje z zakonitimi zastopniki in skrbniki, ki so strokovno usposobljeni, imajo strokovno znanje in se zavzemajo za upoštevanje otrokove največje koristi. Nekateri izmed njih imajo bogate in večletne izkušnje na področju zastopanja mladoletnikov in smo hvaležni, ker so jih nesebično pripravljeno deliti. Poleg tega je za uspešno delo pomembno sodelovanje s šolami, ki jih otroci obiskujejo, saj strokovni sodelavci na projektu skupaj z otroki utrjujemo znanje, pridobljeno v šoli, in ga dopolnjujemo. Hvaležni pa smo tudi vsem vladnim, nevladnim in drugim organizacijam, ki nas vabijo k sodelovanju, saj nam njihove dejavnosti omogočajo bolj pester in kakovosten program. Ker že samo ime projekta pilotni projekt pove, da izvajamo nov program, ki ga v Sloveniji do zdaj še nismo imeli, prav tako za to področje nismo imeli vzpostavljenega sistemskega pristopa, se zato od časa do časa pojavljajo nesoglasja in tako pozitivne kot negativne kritike. Skupaj s timom strokovnih sodelavcev in sodelujočimi deležniki se tako trudimo vzpostaviti učinkovito strukturo projekta, dopolnjujemo vsebine dela ter iščemo načine, kako lahko naše delo izboljšamo.

VKLJUČEVANJE

Na kakšen način otroke vključujemo v lokalno okolje, bomo predstavili na primerih. Temo smo razdelili na vključevanje v vzgojno-izobraževalne aktivnosti in pa vključevanje v prostočasne aktivnosti.

Vzgojno-izobraževalne organizacije

Pri integraciji izobraževanje in obiskovanje šole igra veliko vlogo. Izobrazba ima univerzalni pomen, da pomaga pri premagovanju ovir in pri doseganju uspeha.

S šolskim letom 2016/2017 je bilo v osnovno šolo vključenih osem mladoletnikov. Največja težava, s katero so soočajo, je jezikovna bariera. Čeprav je večina izmed njih ob vstopu v šolo znala slovenski jezik na osnovni ravni, med poukom težko sledijo predavani snovi. Večina nastanjenih mladoletnikov ima velik izostanek v znanju v primerjavi z zahtevanim znanjem po učnem načrtu, ki je določen za njihovo starost. Manj težav jim predstavljajo vsebine, ki so konkretne, si jih lažje predstavljajo in razlagajo. Težje pa razumejo vsebine, za katere je potrebno abstraktno mišljenje. Poleg tega pa jim je pri tovrstnih predmetih težave povzročalo tudi neznano izrazoslovje. Najbolj enakovredni ostalim vrstnikom in uspešni so pri vzgojnih predmetih, kot sta športna in likovna vzgoja.

Strokovni sodelavci na projektu smo se spopadali s težavami jutranjega vstajanja in odhajanja v šolo, s pisanjem domačih nalog in z utrjevanjem vsebin, pridobljenih v šoli. Mladoletnike je bilo sprva treba vsak dan znova priganjati, spodbujati, vztrajati in jim ne popuščati.

Za mladoletnike smo v popoldanskih urah poiskali tudi učno pomoč. Za učne ure slovenščine so nam na pomoč priskočile upokojene učiteljice, ki so se odločile svoj prosti čas posvetiti pomoči mladoletnikom pri učenju slovenskega jezika. Učno pomoč je nudilo tudi nekaj dijakov iz dijaškega doma, kjer so mladoletniki nastanjeni.

Za mladoletnike, starejše od 14 let, Ljudska univerza Postojna izvaja tečaj opismenjevanja. Po opravljenih 400 urah tečaja bodo lahko nadaljevali izobraževanje v OŠ za odrasle.

Po štirih mesecih bivanja je bilo med mladoletniki zaznati občuten napredek na šolskem področju. Jutranje vstajanje in odhod v šolo sta postala samoumevna. Fantje so se začeli zavzemati za svoj napredek pri učenju. Začeli so se primerjati med seboj in med vrstniki ter si začeli postavljati želje in cilje, ki jih želijo doseči.

Otroke skušamo poleg formalne šolske obveznosti poučevati preko neformalnega učenja. Neformalno učenje je pomembna oblika izobraževanja, saj je pristop do otrok bolj sproščen in učenje je bolj prijetno. Vozimo jih na ogled naravnih znamenitosti. Do sedaj smo si ogledali različne jame (Križna jama, Škocjanske jame, Postojnska jama), presihajoča jezera (Pivška presihajoča jezera, Cerkniško jezero), kraške doline in planinski izleti, obiskujemo muzeje in predstavitve starih šeg in navad ter tako spoznavamo kulturno in naravno dediščino in običaje, obiskujemo gledališke predstave, prirejamo in organiziramo razne delavnice (npr. nenasilna komunikacija (Društvo za nenasilno komunikacijo), grafične delavnice (EVS-prostovoljka), filmske delavnice (Terra Vera), praznična okrasitev dreves idr.

Pred kratkim smo v okviru prireditve Postoj(na) živi ulici z mladimi na temo Postani moj prijatelj pred DD priredili druženje ob glasbi in kulinariki iz različnih držav.

V letu 2016 smo v tednu globalnega učenja na temo Delujmo skupaj za svet miru izpeljali delavnico za dijake in mladoletnike, kjer smo se pogovarjali o dejavniki, ki ustvarjajo mir in nemir ter na to temo izdelali razstavo, ki je krasila galerijo našega DD. Nazadnje smo v tednu vseživljenjskega učenja sodelovali v akciji Radi pišemo z roko.

Fantje, ki so nameščeni pri nas, so tudi navdušeni športniki. Vsak izmed njih trenira vsaj po en šport ali v katerem od lokalnih klubov ali pa v okviru matične osnovne šole.

Mnogo mladoletnikov si močno prizadeva, da bi bili uspešni v izobraževanju in materialno. Eden od razlogov za to je tudi ta, da je bila to materialna in psihološka naložba družine. Otroci se čutijo dolžni jo izpolniti in povrniti. Za mladoletnika je izobrazba tako pot do uspešnosti kot tudi odraz uspeha. K njihovi opredelitvi uspeha pa prispeva tudi, da imajo avtonomijo pri odločanju o svojih življenjskih odločitvah in možnost izbire različnih načinov/stilov življenja.

Slika 13: Izlet v Križno jamo
(fotograf: Matej Kržič, 2. marec 2017)

Slika 15: Pustna povorka v Ilirski Bistrici
(fotograf: Matjaž Tomažič, 26. februar 2017)

Slika 14: Notranjski muzej Postojna, delavnica »Kaj imata skupnega papir in slonji kakec«
(fotografinja: Vanja Metelko, december 2016)

Prostočasne aktivnosti

Stopnja pomembnosti in vrsta prostočasnih aktivnosti se ne razlikuje veliko od tiste, ki jo dosegajo slovenski mladoletniki. Razlike so se pojavljale na začetku, v fazi prilagoditve na bivanje v DD in s tem v udeleževanju vseh aktivnosti, tako organiziranih obveznih (šolska obveznost) kot organiziranih neobveznih (članstvo v športnih klubih, udeležba v šolskih krožkih).

Prostočasne aktivnosti se mladoletniki udeležujejo redno. Nekaj fantov obiskuje šahovski krožek, pozimi smo hodili na bowling in drsanje v mestu, gledamo filme v filmoteki DD, se rekreiramo: najpogosteje igramo nogomet in košarko, v kleti DD imamo tudi svoje strelišče za zračno puško ter fitness. Veliko izmed teh aktivnosti so krožki, ki se odvijajo v okviru DD ali aktivnosti po šolskih obveznostih. Spodbujamo jih k vključevanju v takšne ali podobne krožke ali aktivnosti, kjer imajo možnost spoznati nove ljudi, spletni nova prijateljstva, v takšnih dejavnostih se socializirajo in pozabijo na svoje težave. Med konci tedna, predvsem pa v času počitnic se radi odpravimo na ogled bolj ali manj znanih mest ter jih raziskujemo, tako skupaj kot samostojno. V času namestitve smo obiskali Koper, Ljubljano, Kranj, Celje, Maribor. Enkrat mesečno jih peljemo na bazen. Fantje zelo radi plavajo in bi želeli bazen, če bi ga imeli v neposredni bližini, obiskati večkrat. Ob koncih tedna skrbimo za dnevne obroke, učimo se ravnanja s hrano in pripravljanja le-te ter ob tem spoznavamo nove okuse.

Za vključevanje v družbo smo za mladoletnike, ki jih prištevamo k ranljivim skupinam mladih z manj priložnostmi, izkoristili vse priložnosti in vire, s katerimi smo se seznanili, in tiste, ki smo jih imeli na voljo v bližnji in daljni okolici. Povezovali smo se z nevladnimi organizacijami in prostovoljci.

Sodelovali smo z Boreom, regijskim stičiščem nevladnih organizacij Notranjsko-kraške regije, ki je na različne načine skozi različne dogodke omogočil povezovanje mladoletnikov z lokalno skupnostjo. Mladinski center Postojna je mladoletnike vključil v dobrodelno akcijo Alpina in nas večkrat povabil na kulturne in družabne prireditve. Sodelovali smo z UNICEF-om, ki je organiziral usposabljanje za strokovne delavce na temo Varne točke, s Slovensko filantropijo, ki že vrsto let deluje na področju migracij in se odziva na družbene probleme, spodbuja in razvija prostovoljstvo ter medgeneracijsko sodelovanje. Z njo sodelujemo tudi pri izvajanju pilotnega projekta z mladoletniki. Pomagala nam pri povezovanju zakonitih zastopnikov/skrbnikov s strokovnimi delavci, posredovala je kot vmesni člen pri organiziranju srečanj z zakonitimi zastopniki/skrbniki ter poskrbela je za razumevanje njihove vloge. Ker smo v delo z mladoletniki vključili tudi prostovoljne delavce, je Slovenska filantropija za njih omogočila tudi usposabljanje, na katerem prostovoljce seznanijo z odnosom med prostovoljcem in uporabnikom, njihovimi pravicami in odgovornostjo, načini komunikacije in etičnimi načeli.

K mladoletnikom enkrat tedensko prihajajo upokojene učiteljice slovenščine. Mladoletnikom nudijo pomoč pri učenju slovenščine individualno ali v paru, odvisno od ravni znanja, saj je učenje na ta način učinkovitejše in uspešnejše. Za prostovoljno delo in pomoč pri učenju mladoletnikov se je javilo tudi nekaj dijakov, ki so nameščeni v dijaškem domu Postojna, z mesecem marcem pa smo dobili EVS-prostovoljko iz Italije, ki ima na področju dela z begunci že izkušnje. Za mladoletnike organizira različne prostočasne aktivnosti, nekaterim pomaga tudi pri učenju angleškega jezika. Vse prostovoljce so mladoletniki lepo sprejeli in z veseljem sprejemajo njihovo pomoč.

Skozi vse leto smo v stiku ter sodelujemo z multiplikatorjem. Ta je mladoletnike med zimskimi počitnicami še dodatno vključil v program »Soočanje z izzivi medkulturnega sobivanja« v katerega so že vključeni v času tekočega šolskega leta. V stik smo stopili tudi z Društvom za nenasilno komunikacijo, ki se ukvarja s preprečevanjem nasilja v družbi in širjenjem principov nenasilne komunikacije. Društvo je za mladoletnike pripravilo nabor delavnic, ki so trajale en mesec, enkrat na teden. Delavnice niso bile namenjene le mladoletnikom, temveč so se jih

udeležili tudi mladostniki, ki prebivajo v dijaškem domu. Na delavnicah smo obravnavali vrste nasilja, odnose med spoloma, spolnost, drugačnost in enakopravnost ljudi/družb. V delavnicah so bili mladoletniki postavljeni pred praktične primere, ki so jih skušali najprej rešiti sami, kasneje pa se je o njihovih rešitvah razvila diskusija in refleksija. Društvo Terra Vera, ki ustvarja možnosti za človeško solidarnost, je naklonjeno razvoju človeških potencialov na različnih področjih ter socialnemu vključevanju pripadnikov ranljivih skupin, kulturnih ter etničnih manjšin in drugim oblikam sodelovanja in povezovanja je z nami samoiniciativno stopilo v stik z namenom, da bi mladoletnike vključili v projekt »Blizu nas«, v katerem so mladoletnike seznanili s tehnološkimi mediji in jim predstavili praktično filmsko izobrazbo ter jim ponudili možnost, da se v njej preizkusijo. Skupaj z društvom je bilo izvedenih več kot 40 ur praktičnega dela. V delavnicah so povezali mladoletnike z drugimi mladoletnimi priseljenci iz lokalnega okolja. Skupaj so posneli kratek film, ki je zdaj v fazi obdelovanja do končnega izdelka.

Slika 16: Pokalna tekma v karateju v Luciji (fotografinja: Vanja Metelko, 7. maj 2017)

Slika 17: Nogometna klubska tekma Postojna (fotografinja: Tina Zorman, april 2017)

Slika 18: Piknik v Litiji (fotografinja: Tina Zorman, maj 2017)

Slika 19: Druženje na prostem (fotograf: Matija Drobne, oktober 2016)

IZZIVI IN OVIRE

Skrb za varnost je na najpomembnejšem mestu, saj so ti otroci v svojem življenju in na poti lahko doživeli marsikatero travmatično izkušnjo. Ko pridejo v novo državo, doživljajo nove stresne situacije. Od dolgotrajnega postopka pridobivanja mednarodne zaščite, osebnih razgovorov, zdravniških pregledov, življenje v azilnih domovih, centrih za tujce in kriznih centrih, prilagajanje novim navadam, socialnim pravilom (Björklund 2015). Mladoletniki so že tako v kritičnem obdobju odraščanja kot najstniki, ki si izoblikujejo identiteto, poleg tega pa se morajo soočati še z omenjenimi stresnimi situacijami.

Poleg počutja in varnosti je pomembna njihova integracija v družbo. Glavni element te pa je nedvomno izobraževanje. V primerjavi z lokalnimi otroki se mladoletniki spoprijemajo z zelo različnimi izzivi. Poleg jezikovnih težav se v šoli soočajo s pomanjkljivim šolskim znanjem in z razlikami v kulturi.

Mladoletniki so ob prihodu lahko zelo nemotivirani. Čakajo jih nova družba, nova kultura bivanja, jezik ipd. Dokler niso prepričani o svoji prihodnosti in še čakajo na odgovor o pridobitvi statusa, je integracija otežena. Ko mladoletnik enkrat dobi status mednarodne zaščite in pridobi dovoljenje za prebivanje, se njegovo stanje in čutenje izboljšata. Počuti se varno in lahko začne z vsakodnevnimi aktivnostmi, obiskuje šolo, ima zagotovljeno zdravstveno oskrbo, poišče odrasle, ki jim lahko zaupa, spoznava nove prijatelje, se uči, kako živeti v novem okolju, kako z njim opravljati in v njem poskrbeti sam zase.

Slika 20: Delavnica »Delujmo skupaj za svet miru« v tednu globalnega učenja (fotografinja: Vanja Metelko, november 2016)

Zakaj številni odhajajo?

Slovenija ni ciljna država, temveč tranzitna za večino teh otrok. Ko izvedo, da je pridobitev statusa dolgotrajen proces, da v tem obdobju dobijo malo denarja in da vsota ni velika niti po pridobitvi statusa, se jih veliko odloči za nadaljevanje poti. Imajo veliko povezav, prijateljev, znancev, bližnje ali daljne sorodnike, od katerih prejmejo različne informacije o stanju ali jih

nagovarjajo k nadaljevanju poti. Imajo malo možnosti za vključevanje v izobraževanje ter težko najdejo zaposlitev. Iz številnih tujih raziskav je znano, da se mladoletniki podobno kot odrasli iskanci azila ne zadovoljijo s prvo državo, ki jim ponudi možnost mednarodne zaščite, temveč želijo v državo, od katere bodo imeli največ koristi (Björklund 2015). Odločitev, ali ostanejo ali ne, je povezana tudi z njihovim počutjem in oskrbo, možnostmi nastanitve, zdravstvenih storitev in izobraževanja, primanjkovaljem priložnosti, zakonodajnimi in birokratskimi omejitvami, občutkom boljših priložnosti v drugih državah in vplivom sovrstnikov. Vse to so pomembni dejavniki, ki vplivajo na to odločitev. Druga stran zgodbe pa je trgovina z ljudmi, čemur posvečamo veliko pozornost, saj jo je težko zaznati in prepoznati. Na to temo se ravno zaradi omenjenih težav usposabljam tudi strokovni sodelavci.

Postopek sprejema mladoletnika v DD

- Nove mladoletnike napove odgovorna oseba iz azilnega doma.
- Mladoletniki pridejo iz azilnega doma ali izjemoma iz Centra za tujca Postojna skupaj z zakonitim zastopnikom in prevajalcem.
- Zakonitemu zastopniku damo v podpis nastanitveno pogodbo.
- Razložimo pravila nastanitve.
- Zajtrk je od 7.00 do 8.00 od ponedeljka do petka v jedilnici DD. Ob koncih tedna ga pripravimo sami v čajni kuhinji in za seboj počistimo.
- Kosilo je od 13.00 do 14.00 od ponedeljka do petka v jedilnici DD. Ob koncih tedna ga pripravimo sami v čajni kuhinji in za seboj počistimo.
- Večerja je ob 18.00 od ponedeljka do petka v jedilnici DD. Ob koncih tedna ga pripravimo sami v čajni kuhinji in za seboj počistimo.
- Med tednom lahko otroci vzamejo dodatno hrano za kasnejšo malico v jedilnici.
- Vsak dan do 21.00 lahko vzamejo sadje in kruh pri strokovnem sodelavcu v izmeni.
- Med tednom morajo biti v traktu 4A do 21.00, sicer obvestimo policijo, ki začne postopek iskanja. Ob koncih tedna (petek, sobota) imajo podaljšan izhod za eno uro.
- Umivanje zob in osebna higiena (tuširanje) do 22.00.
- Med tednom morajo biti v sobah ob 22.00 – zahteva se tišina. Ob vikendih imajo podaljšano druženje v traktu 4A za eno uro oziroma po dogovoru s strokovnim sodelavcem v izmeni za dve uri.
- Ob sprejemu prejmejo spodnje perilo, zobno ščetko, pasto, majice in hlače ter nogavice (opozori se jih na pranje perila – pokazati pralni stroj in sušilnik).
- Ključ svoje sobe dobijo po prvem mesecu bivanja. Do takrat sobo odklepa / zaklepa strokovni delavec v izmeni.
- Vpis v osnovno šolo je mogoč po prvem mesecu bivanja.
- Individualne ure slovenskega jezika začnejo drugi dan v dopoldanskem času.
- Zdravstvena oskrba je zagotovljena.
- Naredimo kopijo osebne izkaznice prosilca za mednarodno zaščito.
- Posebna pozornost je namenjena pogovoru o spoštovanju osebne prostora – trkanje pred vstopom v tujo sobo, ne vstopamo v druge sobe brez povabila, otipavanje je prepovedano, obvezno je spoštovanje zasebnosti med prhanjem.
- Razložimo in opozorimo, da bomo ob zaznavi ali izvajanju kaznivih dejanj obvestili policijo in bo proti njim sprožen pravni postopek.
- Opozarjamo na spoštovanje tuje lastnine in na upoštevanje in spoštovanje pravil hišnega reda.

Kako poskrbeti zase? Preprečevanje izgorelosti in skrbi za lastno psihično odpornost pri delu z otroki in mladostniki begunci in migranti ter otroki in mladostniki brez spremstva

Mag. Franka Bertoncely, EGOFORMA, poslovno in psihološko svetovanje, s.p.

»Strah me je, lačna sem, utrujena sem, zebe me. Nočem zaspati, ker me vedno tlačijo more.« Tako po pripovedovanju predstavnikov UNICEF-a, ki ob mednarodnem dnevu otroka opozarjajo na stiske otrok, ki so v želji po varnejšem življenju na poti po Evropi, pravi desetletna Raila iz Afganistana (Hočevar 2015). Railina pripoved je le ena od strašljivih pripovedi otrok in mladostnikov beguncev in migrantov z ali brez spremstva (OMBM), ki potrebujejo našo pomoč. Sežejo nam globoko v srce in močno si jim želimo pomagati. Vendar kako in do katere mere lahko nudimo pomoč, podporo in zaščito?

IZGORELOST – SINDROM »BURN-OUT«

Izgorelost je skupek znakov telesne in duševne izčrpanosti, ki zajema razvoj negativne predstave o sebi, negativen odnos do dela, sodelavcev ter klientov, strank, oskrbovancev, uporabnikov oziroma vseh, s katerimi prihajamo v stik pri našem delu. Izpostavljeni so ji predvsem zaposleni v službah pomoči. Poleg številnih obveznosti, ki jim nikoli ni konca, in s tem povezano telesno izčrpanostjo so glavni razlogi izgorelosti naš pristop do dela, naše osebne značilnosti, miselna naravnost in pomanjkanje podpore v medosebnih odnosih. Izgorelost je nevarna bolezen današnjega časa, saj je zanjo značilno ignoriranje opozorilnih znakov. Poteka v treh fazah: od aktivacije izgorelosti preko faze odpora pa vse do psihofizičnega zloma. Okrevanje je dolgotrajno, zato je preventiva ključnega pomena (Nuallaong 2013).

Beseda izgorelost izhaja iz angleščine (to burn out) in označuje stanje fizične, psihične in čustvene izgorelosti. Pri izgorelosti govorimo o daljšem pretiranem samoizčrpanju, ki pripelje do psihološkega zloma (Schmiedel 2011).

- »Izgorelost je sindrom čustvene izčrpanosti, depersonalizacije in zmanjšanega občutka osebne izpolnitve, ki se lahko pojavi pri posameznikih, ki imajo pri svojem delu opravka z ljudmi. Gre za odziv na kronično čustveno obremenitev pri nenehnem delu z ljudmi, še posebej, če so ti v stiski ali imajo težave.« (Maslach)
- »Izgorelost je stanje fizične, čustvene in mentalne izčrpanosti zaradi dolgotrajne vključenosti v čustveno obremenjujoče situacije.« (Pines in Aronson)
- »Izgorelost je stanje utrujenosti in frustriranosti, ki nastopi, ker predanost ideji, načinu življenja ali odnosu ne prinese pričakovane nagrade.« (Freudenberger in Richelson)
- »Izgorelost je razkroj vrednot, dostojanstva, duha in volje – razkroj človeške duše. To je bolezen, ki se postopoma in neprestano širi, ki vleče človeka v vrtnec propada, iz katerega se je težko izviti.« (Maslach in Leiter) (Schmiedel 2011)

Vzroki izgorelosti

Zaradi nenehnega stresa se sčasoma izčrpajo vsi prilagoditveni mehanizmi in takrat nastopi izgorelost. Stres je fiziološki, psihološki in vedenjski odziv posameznika na vsako spremembo, ki se ji mora prilagoditi. Lahko je pozitiven, če doživljamo spremembe kot izziv. Škodljiv in zdravju nevaren pa je takrat, ko imamo občutek, da zahteve okolja presegajo naše zmožnosti. Kadar se znajdemo v potencialno nevarni situaciji, naše telo reagira s stresno reakcijo v obliki borbe ali bega. Dihanje postane hitrejše in plitvejšo, kar mišicam zagotavlja več kisika. Srce črpa hitreje, krvne žile se razširijo, poveča se dotok krvi v možgane in mišice. Prebava se upočasni ali zastane, ker je kri usmerjena proč od želodca. Sprostijo se stresni hormoni kortizol, adrenalin in noradrenalin. Če stresni reakciji ne sledita telesna aktivacija in sprostitvev, je mobilizacija organizma lahko v škodo, še posebno, če je obdobje stresa daljše in se telo ne uspe povrniti v stanje ravnovesja. Daljša obdobja stresa lahko vodijo v kronično izčrpanost ali bolezen. Telo človeka, ki je stalno v stresu, nadaljuje izločanje kortizola in drugih hormonov, kar slabi imunski sistem.

Poleg kroničnega stresa na nastanek izgorelosti vplivajo (Nuallaong 2013):

- okoliščine dela,
- družbene okoliščine,
- osebnostne lastnosti.

Okoliščine dela, ki vplivajo na nastanek izgorelosti:

- prevelika količina delovnih nalog,
- pomanjkanje kontrole glede odločanja,
- pomanjkanje pohval in priznanj za dobro opravljeno delo,
- oslabljeni občutek za brezosebne odnose in timsko delo,
- pomanjkanje pravičnosti, zlasti v zvezi z zaupanjem, odprtostjo in spoštovanjem,
- razkorak med vrednotami organizacije in posameznika,
- pomanjkanje izkušenj.

Družbene okoliščine, ki vplivajo na nastanek izgorelosti:

- samski stan,
- spol,
- nižja izobrazba,
- generacijske razlike,
- starost,
- izgorelost znancev, prijateljev, družinskih članov itd.

Osebnostne lastnosti, ki vplivajo na nastanek izgorelosti:

- nerealistična pričakovanja glede dela,
- visoki standardi pri delu,
- neobičajna zaskrbljenost pri narejenih napakah,
- nenehni dvom v lastne sposobnosti,
- namen izogibanju negativnim posledicam,
- perfekcionizem in druge notranje prisile.

Potek izgorelosti

Izgorelost težko prepoznamo, saj se včasih razvija postopno in ves čas po malem napreduje, na trenutke pa prihaja tudi v valovih in je intenzivnejša. Raziskovalci so poskušali izgorelost razdeliti na različne stopnje. Najbolj se je uveljavil model treh stopenj izgorevanja, ki se močno navezuje na tristopenjski model Hansa Selyeja, ki je že v tridesetih letih prejšnjega stoletja opisal stres (Schmiedel 2011).

TRISTOPENJSKI MODEL IZGORELOSTI

Izčrpanost – prva stopnja izgorelosti

Za prvo fazo izgorelosti je značilna konstantna povišana raven stresnih hormonov. Pojavi se občutek kronične utrujenosti, ki ga oseba poskuša preseči s pretirano storilnostjo. Fazo izčrpanosti spremljajo simptomi, kot so potenje, tresenje, razbijanje srca, tiščanje na vodo, telesni nemir, živčnost, razdražljivost ter zmanjšana kognitivna prožnost. Značilno je zanikanje slabega počutja.

Ujetost – druga stopnja izgorelosti

V drugi fazi izgorelosti so količine stresnih hormonov močno povišane. Najznačilnejša občutka, ki jih oseba doživlja v tej fazi, sta občutek ujetosti in nemoči, da bi karkoli spremenili. Pojavljajo se telesni simptomi, kot so povišanje krvnega sladkorja in krvnega tlaka ter psihološki in vedenjski kazalniki (nespečnost, vrtoglavice, povečana agresivnost, čustveni izbruhi itd.). V tej fazi narašča tako število simptomov izgorevanja kot tudi njihova intenzivnost.

Izgorelost oziroma adrenalni zlom – tretja stopnja izgorelosti

V tretji fazi se izčrpa delovanje žlez. Značilna je večja nagnjenost k okužbam, funkcionalne težave s srcem in črevesjem ter izbruhi agresije. Naraščajoča izčrpanost osebo lahko privede v depresiven obup vse do samomorilnosti. To stanje lahko traja nekaj mesecev, nato človek doživi adrenalni zlom. Adrenalni zlom je končna stopnja procesa izgorevanja in pomeni popolno izgubo energije ter velik psihofizični in nevrološki zlom, ki pogosto pripelje do hospitalizacije. Adrenalni zlom se kaže skozi depresivne in anksiozne simptome, kot so nezmožnost vzpostavljanja in vzdrževanja psihofizičnega ravnovesja, izrazit odpor do prejšnjih življenjskih in delovnih situacij in osebnostne spremembe. Obdobje odpravljanja posledic po adrenalnem zlomu lahko povprečno traja od dveh do štirih let.

TELESNI	ČUSTVENI	KOGNITIVNI	VEDENJSKI
<ul style="list-style-type: none">- kronična utrujenost- bolečine- tahikardije- povišan krvni tlak- panični napadi- težave s prebavili- motnje spanja- potenje- tresenje- razbijanje srca- tiščanje na vodo- telesni nemir- grizenje nohtov- škripanje z zobmi	<ul style="list-style-type: none">- tesnoba- razočaranje- frustriranost- nemoč- razdražljivost- depresivni občutki- žalost- občutek depresije	<ul style="list-style-type: none">- psihična utrujenost- zmanjšanje prožnosti in sposobnosti prilagajanja spremembam	<ul style="list-style-type: none">- deloholizem- odmik od ljudi- zanikanje utrujenosti in osebnih mej- prednost potrebam drugega- potreba po govorjenju

Tabela 8: Simptomi prve stopnje izgorelosti

TELESNI	ČUSTVENI	KOGNITIVNI	VEDENJSKI
<ul style="list-style-type: none"> - preizčrpanost - bolečine - glavoboli - upadi energije - alergije - občasna zmanjšanja ravni kortizola - povišan krvni sladkor - motnje v spolnosti - vrtoglavica - oslavljen imunski sistem - lahko so še navzoči simptomi prve stopnje 	<ul style="list-style-type: none"> - občutek ujetosti - odpor do dela - idealizacija - občutek krivde - jeza - samomorilske misli - želja po umiku 	<ul style="list-style-type: none"> - nihanje samopodobe - težave s spominom in koncentracijo 	<ul style="list-style-type: none"> - deloholizem - čustveni izbruhi - cinizem - odtujevanje od bližnjih - zanikanje potreb - menjava službe ali okolja - odpor do dejavnosti in oseb - povečana agresivnost

Tabela 9: Simptomi druge stopnje izgorelosti

TELESNI	ČUSTVENI	KOGNITIVNI	VEDENJSKI
<ul style="list-style-type: none"> - padec energije - padec imunskega sistema - težave s srcem - prebavne motnje 	<ul style="list-style-type: none"> - močna tesnoba in strah - razočaranje - občutek odtujenosti - bes - sram - obupanost - načrtovanje samomora 	<ul style="list-style-type: none"> - težave s spominom - izguba občutka za čas - izguba motivacije - izguba smisla življenja - izguba občutka varnosti - oteženo odločanje - nezmožnost prilagajanja spremembam 	<ul style="list-style-type: none"> - nihanje med deloholizmom in izčrpnim mirovanjem - negativizem - izbruhi joka - popolna prekinitev socialnih stikov - globoka resignacija

Tabela 10: Simptomi tretje stopnje izgorelosti

TELESNI	ČUSTVENI	KOGNITIVNI	VEDENJSKI
<ul style="list-style-type: none"> - popolna izguba energije - oteženo ohranjanje budnosti - bolečine - senzorna občutljivost - tresenje - mravljinčenje - močna vrtoglavica - akutne gastro-enterološke motnje - infarkt - možganska kap 	<ul style="list-style-type: none"> - občutek razvrednotenosti - akutna depresija - močna anksioznost - ranljivost - občutek nezaščitenosti - nemoč - odpor - otopenost - apatičnost - odsotnost čustev 	<ul style="list-style-type: none"> - nizka samopodoba - nezmožnost koncentracije - trganje miselnega toka - nezmožnost odločanja - depersonalizacije - derealizacije 	<ul style="list-style-type: none"> - umik iz vseh aktivnosti - spanje - jokavost - odklanjanje komunikacije - priprava na samomor ali samomor

Tabela 11: Simptomi adrenalnega zloma (vir: Schmiedel 2011, 22)

Čustva in izgorelost

V pomagajočih poklicih je percepcija lastne uspešnosti osebe, ki nudi pomoč drugi osebi, neposredno povezana s sposobnostjo in zmožnostjo sprejemanja pomoči s strani osebe, ki pomoč prejema. Tako je prevzemanje odgovornosti za vedenje in čustvovanje pomoči potrebnega tisti izvor stresa, zaradi katerega oseba, ki nudi pomoč, najbolj pogosto izgoreva. Občutek lastne odgovornosti se običajno še podkrepi pri delu z osebami, ki so tudi objektivno pomoči potrebne (travmatizirani otroci in mladostniki, še posebej brez staršev ali spremstva drugih odraslih, ki bi zanje poskrbeli).

Konstantno doživljanje neprijetnih čustev ob zaznavi lastne nekompetentnosti pogloblja občutek izčrpanosti, ujetosti in nemoči.

Neprijetna čustva, ki spremljajo delo z OMBM, so frustracija, jeza in bes, razočaranje, žalost, obup in depresivnost. Po Milivojeviću (2008: 285) je frustracija ali nezadovoljstvo neprijetno čustvo, ki ga doživimo, ko ocenimo, da ne bomo mogli uresničiti ene izmed naših pomembnih želja. Jezo občutimo tedaj, ko ocenimo, da se drugi neupravičeno vede na način, da ogroža nekaj, kar nam je pomembno, pri čemer je bes po Milivojeviću (2008: 352) afekt jeze. Razočaranje doživimo, ko nekdo drug nepričakovano ne reagira v skladu z našimi pomembnimi željami in ugotovimo, da je bilo naše mnenje o tej osebi napačno (Milivojević 2008: 720). Obupani smo, ko ne verjamemo več, da se bodo stvari, ki so izven našega nadzora odvijale tako, da bodo pripeljale do izpolnitve naše pomembne želje (Milivojević 2008: 304). Ko pa ocenimo, da nam je takšnim, kot smo, nemogoče živeti v svetu, takšnem, kot je, doživljamo depresijo in se začnemo poslavljati od življenja (Milivojević 2008: 676).

Da lahko nudimo pomoč, moramo občutiti moč. Občutek moči in nadzora pa izhaja iz točne zaznave zunanje stvarnosti in gojenja realnih pričakovanj. V tem kontekstu je pri delu z OMBM ključnega pomena pravilno razločevati polja vpliva in kontrole.

Polja vpliva in kontrole

Slika 21: Območja vpliva in udeležnosti (povzeto po Covey 1992)

»Pravilno razlikovanje področij, kjer imamo popolni nadzor (kaj lahko upravljamo, menedžeriramo) od področij, kjer imamo delni nadzor (na kaj lahko vplivamo, ne moremo pa kontrolirati) in področij, kjer nimamo nobenega nadzora (izven naše kontrole) nam prihrani nepotrebno izgubljanje časa in energije zaradi neučinkovitih angažiranj na napačnem področju (Covey 1992). To pomeni, da razumemo in sprejmemo, da lahko neposredno upravljamo le s sabo (izjema: uporaba sile, od nas odvisni), da imamo na druge ljudi in situacije le vpliv, tisto, kar pa je izven naše kontrole, pa lahko le sprejmemo (naravni in družbeni pojavi, dogodki in situacije višje sile ipd.).« (Bertoncelj 2016)

PREPREČEVANJE IZGORELOSTI PRI DELU Z OMBM

Spreminjanje situacij

Gojimo realna pričakovanja in natančno ločimo situacije, kjer lahko vplivamo in kje ne. Kjer je v okviru naše vloge zastopnika, skrbnika, vzgojitelja, pedagoškega delavca, prostovoljca ipd. sprememba nezaželene situacije realna, aktiviramo svoja prizadevanja in vztrajamo na poti do cilja.

Prilagoditev stresorju

Če stresne situacije ne moremo spremeniti, potem se moramo sami prilagoditi njej, tako da spremenimo svoja pričakovanja, preokvirimo problem, na situacijo glejmo bolj objektivno, prilagodimo svoje standarde in se osredotočimo na pozitivne vidike situacije.

Sprejemanje stvari, ki jih ne moremo spremeniti

Včasih se obremenjujemo s stvarmi, na katere nimamo nikakršnega vpliva in se zato stresorju ne moremo izogniti ali prilagoditi. V teh primerih situacije sprejmemo takšne, kot so, tako da ne spreminjamo tistega, česar se spremeniti ne da, se učimo iz storjenega in vedno stremimo naprej, delimo svoje občutke in misli ter se naučimo odpuščanja.

VAJA: NALOGE IN CILJI MOJE VLOGE

A:

B:

C:

LITERATURA

1. Agencija EU za osnovne pravice. Dostopno na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/december-monthly-migration-focus-separated-children> (22. maj 2017).
2. Bade, K. J. (2005), Evropa v gibanju. Migracije od poznega 18. stoletja do danes. Ljubljana: Založba*/cf. Modra zbirka – Delajmo Evropo.
3. Banjac, Ž. (2015), Učenci priseljenci iz drugih držav v slovenskem šolskem sistemu. V: Rot Gabrovec, V. (ur.), Branje združuje: z BDS že 20 let: zbornik Bralnega društva Slovenije. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 17–24.
4. Bertoncelj, F. (2016), Čustvena inteligentnost kot zmagovalna praksa pri delu z ljudmi. HRM, 11, 58-67.
5. Bešter, R. (2007), Integracija in model integracijske politike. Priseljenci, 105–134. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
6. Björklund, K. (2015), Unaccompanied refugee minors in Finland. Challenges and good practices in a Nordic context. Turku: Institute of migration. Dostopno na: <http://www.migrationinstitute.fi/files/pdf/c26.pdf>. (30. maj 2017).
7. Bondoux, A.-L. (2014), Čas čudežev. Ljubljana: Mladinska knjiga.
8. Castles, S. in Miller M. J. (1998), The Age of Migration. London: Macmillian Press.
9. Catozzella, G. (2016), Nikoli ne reci, da te je strah. Ljubljana: Mladinska knjiga.
10. Citius A. F. (2015), Samia Yusuf Omar Tribute (1991–2012). Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=MEq1-rwgEcs> (14. junij 2017).
11. Cleave, C. (2011, 2012), Druga roka. Ljubljana: Mladinska knjiga.
12. Committe on the rights of the child (2005), General comment No. 6: Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin. Dostopno na: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/GC6.pdf> (26. junij 2017). Dostopno na: <http://www.delo.si/sobotna/majhne-stvari-ki-veliko-pomagajo.html#> (30. maj 2017).
13. Dragoš, S. (2016), Begunci in Slovenci. Socialno delo, 3: 123-136. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
14. Društvo Ključ (2017), Trgovanje z ljudmi. Dostopno na: <http://www.drustvo-kljuc.si> (28. maj 2017).
15. Dwairy, M. (2006), Counseling and psychotherapy with Arabs and Muslims: A culturally sensitive approach. New York: Teachers College Press.
16. Erll, A., Gymnich, M. (2015), Interkulturelle Kompetenzen. Erfolgreich kommunizieren zwischen den Kulturen. Stuttgart: Klett.
17. European Union Committee 2nd Report of Session 2016–17 (2016), dostopno na: <https://www.publications.parliament.uk/pa/ld201617/ldselect/lddeucom/34/34.pdf> (22. maj 2017).
18. Europol (2016), Migrant smuggling in the EU. Dostopno na: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/migrant_smuggling_europol_report_2016.pdf (23. januar 2017).
19. Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C. in Stein, A. (2012), Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: risk and protective factors. The Lancet, 379(9812), 266–282.
20. Fennes, H., Hapgood, K. (1997), Intercultural learning in the classroom. Crossing borders. London: Cassell.
21. Foucault, M. (2004), Nadzorovanje in kaznovanje. Nastanek zapora. Ljubljana: Založba Krtina (Knjižna zbirka temeljna dela).

22. Geda, F. (2011, 2012), V morju so krokodili. Ljubljana: Mladinska knjiga.
23. Gombač, Ž. X. (2016), NK Svoboda. Dob pri Domžalah: Miš.
24. Gruden, S. A. (2016), Preseganje rasizma v socialno-pedagoških kontekstih, Radio Slovenija, Ars humana, gosti Marijanca Ajša Vižintin, Goran Popović in Ksenija Šabec. Dostopno na: <http://4d.rtvsl.si/arhiv/ars-humana/174410995> (14. junij 2017).
25. Haramija, D., Jamnik, T. (2015), Večkulturnost: knjige na temo begunci, večkulturnosti, strpnosti, rasizma. Društvo Bralna značka Slovenije – DPMS, Mestna knjižnica Ljubljana. Dostopno na: <http://www.bralnaznacka.si/upload/veckulturnost-begunci2017.pdf> (14. junij 2017).
26. Heringer, H. J. (2012), Interkulturelle Kompetenz. Ein Arbeitsbuch mit interaktiver CD und Lösungsvorschlägen. A. Francke Verlag Tübingen und Basel.
27. Hočevar, B. (2015), Otroci begunci in migranti so najprej – otroci. Delo, 20. 11. 2015. Dostopno na: <http://www.delo.si/novice/politika/otroci-begunci-in-migranti-so-najprej-ndash-otroci.html> (27. junij 2017).
28. Hofstede, G. (et al.) (2009), Lokales Denken, globales Handeln. Interkulturelle Zusammenarbeit und globales Management. Dostopno na: http://www.muenchen.de/Rathaus/soz/wohnenmigration/quartierbez_bwarbeit/160077/index.html (28. junij 2017).
29. Humljan Urh, š. (2013), Kulturno kompetentno socialno delo. Etnična občutljivost in antirasistična perspektiva v socialnem delu za učinkovito delo s pripadniki etničnih manjšin in za učinkovito delo v večkulturnem okolju. Ljubljana: FSD.
30. IASC (2007), Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Inter-Agency Standing Committee (IASC), Ženeva.
31. Izbirni protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah glede udeležbe otrok v oboroženih spopadih (2000), dostopno na: http://www.mzz.si/fieladmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/Zbornik/I_OP_CAT_AC_-Izbirni_protokol_h_Konvenciji.pdf (28. maj 2017).
32. Jager Agius, I. (ur.) (2014), Otrokove pravice v Sloveniji: od normativnih standardov do učinkovitega varstva. Ljubljana: Založba FDV.
33. Jazbec, F. (2012), Upravno-sistemski vidiki migracijske politike v Sloveniji. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
34. Keesing, Roger. (1993), Ponovno o teorijah kulture. Antropološki zvezki 3: 23–32.
35. Klavora, M. (2012), Ko izbire ni: pričevalci in evakuacija Slovencev iz Sarajeva novembra 1992. Dve domovini/Two Homelands, 36: 143–155.
36. Kobe Pavlovič, E. (2014), Giuseppe Catozzella, Nikoli ne reci, da te je strah. Mladinska knjiga. Dostopno na: http://www.mladinska.com/_files/34833/Giuseppe-Catozzella-NIKOLI-NE-RECI-DA-TE-JE-STRAH-2016-Odisej.pdf (14. junij 2017).
37. Kodrič Filipič, N. (2015), Požar. Ljubljana: Mladinska knjiga.
38. Komac, M., M. Medvešek in P. Roter. (2007), Pa mi vi povejte, kaj sem!!!!. Študija o etnični raznolikosti v Mestni občini Ljubljana. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
39. Konvencija o otrokovih pravicah (1989), Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-otrokovih-pravicah-ozn/> (25. maj 2017).
40. Kovačič, G. in T. Kuzmanič (2004), Pojmovanje države in nacije pri novorevijaših v 80. letih. Časopis za kritiko znanosti 215-216: 245–265. Ljubljana.
41. Le z drugimi smo (2016–2021), ZRC SAZU, Pedagoški inštitut. Dostopno na: <https://lezdrugimismo.si/> (14. junij 2017).
42. Lečnik, S. (2013), Slovenščina in jaz. Maribor: Litera.
43. Luthar, B. (2017), Begunci in odmevi: epistemologija konvencij. Dve domovini/Two Homelands, 45: 153–168.

44. Medarić, Z. (2017), Life transitions of the unaccompanied migrant children in Slovenia: subjective views. *Dve domovini/Two Homelands*, 45: 61–77.
45. Medica, K. (2010), Sodobni integracijski procesi in kontroverznosti krožnih migracij. Migranti v Sloveniji – med integracijo in alienacijo. Koper: Univerza na Primorskem. Znanstveno raziskovalno središče. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. Univerzitetna Založba Annales.
46. Mikuš Kos A. et al. Otroci begunci v Sloveniji - priročnik za psihosocialno pomoč otrokom beguncem. Založba Didakta, izdajatelj: Slovenska filantropija, (2017; v tisku).
47. Mikuš Kos A. (2016). Kako pristopiti k otrokom beguncem v šolah? Vzgoja in izobraževanje, 2, XLVII, str. 7–9.
48. Mikuš Kos A. (2017), Majhne stvari, ki lahko veliko pomagajo. Sobotna priloga Dela, 14. januar 2017, str. 14–15. Dostopno na: <http://www.delo.si/sobotna/majhne-stvari-ki-veliko-pomagajo.html#> (28. junij 2017).
49. Mikuš Kos A. (2016), Otroci begunci kaj lahko storimo za njih? Zbornik socialnih delavcev, št. 3, letnik 21, dec. 2016, str. 34–39.
50. Mikuš Kos A. (2016), Vloga šolskih svetovalnih delavcev ob otrocih beguncih. Šolsko svetovalno delo. Letnik XX, številka ½, 2016, str. 13–23.
51. Milivojević, Z. (2008), Emocije. Razumevanje čustev v psihoterapiji. Novi Sad: Psihopolis Institut.
52. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Ministrstvo za notranje zadeve (2016), Oblike in vsebine strokovnega dela z mladoletniki brez spremstva v dijaškem domu. Dostopno na: https://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj80dLu_rLUAhVGfhOKHAYAAWgQFggIMAA&url=http%3A%2F%2Fddn.g.si%2Fimages%2Fdokumenti%2Fmbs-v-dd_oblike-in-vsebina-strokovnega-dela.pdf&usg=AFQjCNF7kdeB9nyrA9iS60Xq7qIFZCSdGg&sig2=4f5ID_Hbbfpq1T70J2_Nw. (26. junij 2017).
53. Missing Children Europe (2016), Europol confirms the disappearance of 10,000 migrant children in Europe. Dostopno na: <http://missingchildreneurope.eu/news/Post/1023/Europol-confirms-the-disappearance-of-10-000-migrant-children-in-Europe> (25. maj 2017).
54. Nuallaong, W. (2013), Burnout Symptoms and Cycles of Burnout: The Comparison with Psychiatric Disorders and Aspects of Approaches. V S. Bährer-Kohler, Burnout for Experts: Prevention in the Context of Living and Working (str. 47–72). New York: Springer.
55. Pajnik, M. (2017), Medijsko-politični paralelizem: legitimizacija migracijske politike na primeru komentarja v časopisu Delo. *Dve domovini/Two Homelands*, 45: 169–184.
56. Parten, M. B. (1932), Social Participation among Preschool Children. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 27, 3: 243–269. doi:10.1037/h0074524.
57. Petrovič, P. (2016 a), »Učitelj mora pomagati otroku ne glede na vse. Ker ko dobite takšno mlado bitje, to bitje ni krivo niti za vojne niti za politiko niti za ravnanje staršev. Smo ljudje ali nismo?« Goran Popović, ravnatelj šole z učenci 32 različnih narodnosti. *Mladina* 14 (8. 4. 2016): 40–45. (2016 b), Ljudje ali živina? Država preseljuje mladoletne begunce brez spremstva v nasprotju s tem, kar naj bi bilo v njihovo največjo korist. *Mladina* 35 (2. 9. 2016). Dostopno na: <http://www.mladina.si/176135/ljudje-ali-zivina/> (14. junij 2017).
58. Poročilo United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), Uprooted: The growing crisis for refugee and migrant children (2015), dostopno na: https://www.unicef.org/publications/files/Uprooted_growing_crisis_for_refugee_and_migrant_children.pdf (22. maj 2017).
59. Program za otroke brez spremstva v Evropi (2009), Načela dobre prakse (Statement of Good Practice) (četrti izdaja). Dostopno na: <http://www.separated-children-europe->

- programme.org/images/18/219.pdf (25. maj 2017).
60. Protokol za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti ženskami in otroki, ki dopolnjuje Konvencijo Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu. Dostopno na: <http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/Protokol.pdf>. (27. junij 2017).
 61. Psihosoma (2017). Save the children. Dostopno na: http://www.savethechildren.org/site/c.8rKLIXMGlpI4E/b.6115947/k.B143/Official_USA_Site.htm (22. maj 2017).
 62. Pušnik, M. (2017), Dinamika novičarskega diskurza populizma in ekstremizma: moralne zgodbe o beguncih. *Dve domovini/Two Homelands*, 45: 137–152.
 63. Rečnik, G. (2014a), Reportaža iz afganistanskih zaporov. *Radio Slovenija, Val 202*. Dostopno na <http://val202.rtvsl.si/2014/10/reportaza-iz-afganistanskih-zaporov/> (14. junij 2017).
 64. Rečnik, G. (2014 b), Nogomet s preluknjano žogo. *Radio Slovenija, Val 202, Afganistanski dnevnik*. Dostopno na: <http://val202.rtvsl.si/2014/09/nogomet-s-preluknjano-zogo/> (14. junij 2017).
 65. Rečnik, G. (2016), Afganistan kot razvojni laboratorij. V: Čeplak Mencin, R. (ur.), *Afganistan: slovenski pogledi*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej (47–57).
 66. Schmiedel, V. (2011), Izgorelost = Burnout: ko nas delo, družina in vsakdanjik izčrpavajo. Maribor: Mettis bukvarna.
 67. Shaheen, Jack G. (2001), *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People*. Olive Branch Press.
 68. Simply psychology. Dostopno na: <https://www.simplypsychology.org/Erik-Erikson.html> (22. maj 2017).
 69. Slovenska filantropija (2011), *Temeljni standardi za skrbnike otrok brez spremstva*. Dostopno na: <http://www.filantropija.org/wp-content/uploads/2014/08/Temeljni-standardi-za-skrbnike-otrok-brez-spremtva.pdf> (25. maj 2017).
 70. Slovenska filantropija (2013), *Izvajanje temeljnih standardov za skrbnike otrok brez spremstva v Evropi, Poročilo o oceni stanja v državi: Slovenija*. Dostopno na: http://www.filantropija.org/wp-content/uploads/2015/01/CountryAssessments_SLO_WEB.pdf (25. maj 2017).
 71. Statistični podatki o tujcih v Sloveniji (2015, 2016), Ministrstvo za notranje zadeve za vas, *Tujci v Sloveniji, Statistika*. Dostopno na: http://www.mnz.gov.si/si/mnz_zasvas/tujci_vsloveniji/statistika/ (14. junij 2017).
 72. Stepančič, D. Kodrič Filipič, N. (2015), *Superga*. Ljubljana: Mladika.
 73. Šmid, G., Štrumbl, Ž. (2004), *Otroci iz Bosne in Hercegovine v begunskih šolah v Republiki Sloveniji*. *Arhivi*, 27, 2: 247–258.
 74. Šugman Bohinc, L. (2016), *Socialno delo v uresničevanju idealov pravične družbe*. *Socialno delo*, 5-6: 235. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
 75. Thompson, N. (1995), *V podporo antidiskriminacijski akciji*. *Socialno delo*, 34, 5: 273–280.
 76. Thompson, N. (2001), *Understanding social work. Preparing for practice*. London: Palgrave Macmillan.
 77. UNICEF (2015), *United Nations Children's Fund, Growing Up in Conflict: The impact on children's mental health and psychosocial well-being, Report on the symposium*, 26–28. May 2015, New Babylon Meeting Center, The Hague, UNICEF, New York.
 78. UNICEF (2017), *A child is a child: Protecting children on the move from violence, abuse and exploitation*. Dostopno na: <https://www.unicef.org/emergencies/childrenonthemove/uprooted/> (28. maj 2017).
 79. UNICEF (2017), *Otrok je otrok: Zaščita otrok na begu pred nasiljem, zlorabo in izkoriščanjem*. Dostopno na: <http://www.unicef.si/novice/14005/petkratno-povecanje->

- stevila-otrok-beguncev-in-migrantov-brez-spremnosti-v-primerjavi-z-letom-2010 (25. maj 2017).
80. Videmšek, B. (2016), Na begu: moderni eksodus (2005–2016). Ljubljana: UMco.
 81. Vidmar, J. (1998 idr.), Princeska z napako. Ljubljana: DZS.
 82. Vižintin, M. A. (2014), Model medkulturne vzgoje in izobraževanja: za uspešnejše vključevanje otrok priseljencev. *Dve domovini/Two Homelands*, 40: 71–89.
 83. Vižintin, M. A. (2015), Prepoznavanje kulturne mešanosti in sestavljene identitete znotraj državnih meja. *Annales, Series historia et sociologia*, 25, 1: 211–222.
 84. Vižintin, M. A. (2017), Medkulturna vzgoja in izobraževanje: vključevanje otrok priseljencev. Založba ZRC SAZU.
 85. Vojnovič, M., Otavnik, A., Pleško, A. (ur.) (2009), Konvencija o otrokovih pravicah. Ljubljana: UNICEF Slovenija.
 86. Vrečer, N. (2007), Integracija kot človekova pravica: prisilni priseljenci iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji. Ljubljana, Založba ZRC SAZU, Andragoški center.
 87. Wacquant, L. (2008), Zapori revščine. Ljubljana. Založba/*cf. Rdeča zbirka.
 88. World Health Organization, War Trauma Foundation and World Vision International (2011), *Psychological first aid: Guide for field workers*. WHO: Geneva.
 89. Yousafzai, M., Lamb, C. (2014), Jaz sem Malala: deklica, ki so jo ustrelili talibani, ker se je zavzemala za izobraževanje. Tržič: Učila International.
 90. Zakon o mednarodni zaščiti (ZMZ-1), Uradni list RS, št. 22/16.
 91. Zakon o tujcih (Ztuj-2), Uradni list RS, št. 45/14 – uradno prečiščeno besedilo, 90/14, 19/15, 47/15 - ZZSDT.
 92. Žakelj, T., Lenarčič, B. (2017), Determination of the best interest of unaccompanied minors in Slovenia. *Dve domovini/Two Homelands*, 45: 79–95.
 93. Življenjske zgodbe pri pouku (2016), Ljubljana: Sindikat vzgoje, izobraževanja, znanosti in kulture Slovenije (6. junij 2016). Dostopno na: <http://www.sviz.si/novice/3730/1/%C5%BDivljenjske-zgodbe-pri-pouku> (14. junij 2017).

Izdajo priročnika sofinancira:
"ONE UNICEF Refugee and Migrant response"

Ukmarjeva ulica 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
tel.: +386 (0)1 292 73 10, faks: +386 (0)1 292 73 11
e-pošta: info@szslo.si, spletna stran: www.szslo.si